

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Проф. др Владимир Кривокапић

*ТЕРОРИЗАМ КАО ОБЛИК
ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И
МЕРЕ СУПРОСТАВЉАЊА*

Проф. др Бранислав Симоновић

*НОВЕ МЕТОДЕ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ
ПЛАНИРАЊА*

Мр Дане Суботић,
Мр Саша Милојевић

*ПРИМЕНА МЕТОДА ЛИНЕАРНОГ
ПРОГРАМИРАЊА У РЕШАВАЊУ
ПРОБЛЕМА ТРАНСПОРТА У
ПОЛИЦИЈСКОЈ ДЕЛАТНОСТИ*

Ивана Илић

ЕВРОПСКА УНИЈА У ДЕСЕТ ТАЧАКА

СТРУЧНИ РАДОВИ

О. Лајић, О. Јовишевић,
А. Дицков, Д. Ђуровић

*ПРЕВЕНЦИЈА НАРКОМАНИЈЕ У НОВОМ
САДУ*

Мр Милица Тошић
Србислав Ранђеловић

*СУЗБИЈАЊЕ КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ И
РЕЗУЛТАТИ У РАДУ
АНТИКОРУПЦИЈСКИХ ТИМОВА*

Валентина Баић
Јелена Јововић

*МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИКВЕНЦИЈА-
ЕКСПЛОРАЦИЈА УЗОРКА
ДЕЛИКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА*

Др Зоран Кековић
др Драган Вујић

*СТАЊЕ И ПРЕВЕНЦИЈА УГРОЖАВАЊА У
СТУДЕНТСКИМ НАСЕЉИМА*

Доц. др Бошко Родић

*ЕЛЕКТРОМАГНЕТНО ЗРАЧЕЊЕ
РАЧУНАРА, РИЗИК ЗБОГ
ПРИСЛУШКИВАЊА*

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Невенка Ђаловић

*ОПАЖАЊА АГРЕСИЈЕ НА РАДУ И НАСИЉЕ
У СЛОВЕНАЧКОЈ ПОЛИЦИЈИ*

ПРИКАЗИ

Др Жељко Никач

*ПРИКАЗ ЗАКОНА О КРИВИЧНОМ
ПОСТУПКУ*

Др Желимир Кешетовић
(Мр Милица Тошић)

*ПРИКАЗ МЕЂУНАРОДНЕ
КОНФЕРЕНЦИЈЕ О ПОЛИЦИЈСКОМ
РАДУ У ЦЕНТРАЛНОЈ И ИСТОЧНОЈ
ЕВРОПИ - ЉУБЉАНА, СЕПТ. 2002.*

Проф. др Владимир Кривокапић, Полицијска академија

ТЕРОРИЗАМ КАО ОБЛИК ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И МЕРЕ СУПРОСТАВЉАЊА

Резиме: Савремени тероризам карактеришу: високи степен организованости, глобализам, професионализам, злоупотреба техничких достигнућа, велика финансијска моћ стечена прањем новца и манипулацијама новчаних завода у многим земљама. Пример такве организације је Al Qaeda и друге терористичке формације. Тероризам се не може схватити нити објаснити ван оквира укупног криминалног миљеа и целине друштвених и политичких односа који оптерећују савремено друштво.

Тероризам као најопаснији облик организованог криминалитета, садржи у себи све оне карактеристике које имају и други видови тајног криминалног удруживања, а који немају политичку мотивацију као нпр. нарко-криминал, корупција, прање новца. Шта више ови криминални облици се међусобно преплићу и сажимају, због чега и сам тероризам губи карактер искључиво политичке инкриминације, било да се ради о непосредним извршиоцима и њиховим намерама или о последицама.

С друге стране тероризам као деструктиван начин решавања социјалних односа и политичких конфликта и поред крајње суровости и нехуманости има своје присталице и подршку у делу политички екстремне популације која насиље одобрава као начин решавања друштвених политичких проблема. Све ове околности усложњавају супростављање тероризму, као најтежем злу савременог човечанства.

Аутор у раду разматра ова као и друга актуелна питања организоцваног криминалитета и тероризма, при чему посебан значај придаје мерама за њихово спречавање и сузбијање. Он инсистира на превенцији, откривањем и сузбијањем узрока тероризма и других видова организованог криминалитета, као сврсисходнијем и хуманијем начину супростављања. За овакво становиште аутор наводи и друге оправдане разлоге.

Кључне речи: организовани криминалитет, тероризам, спречавање и сузбијање.

Постављање проблема

Основне претпоставке за сузбијање тероризма заснивају се делом и на решавању питања која се пре свега односе на дефинисање тероризма као међународног феномена, при чему би из такве дефиниције требало да проистекну и заједничке обавезе за међународну заједницу и поједине државе. Таква дефиниција би требало да буде општеприхваћена декларативно и фактички, да буде искључиво у функцији спречавања и сузбијања тероризма, а не и основа за остваривање политичког престижа и политичких аспирација насиљем и на крајње нехуман начин.

Осим непостојања дефиниције у горе наведеном смислу присутни су и други елементи тероризма чија је суштина неодређена, односно проблематична. На пример: мотив који је изворно политички (мада у односу на извршиоца то не мора бити случај), начин извршења који је увек праћен насиљем, а терористички акти се предузимају под изговором “заштите људских права”, последица која не мора у сваком случају да оствари политички ефекат, односно може да поприми и ефекат супротан од очекиваног, нарочито ако постане основа новог тероризма и одмазде.

Може се рећи да за сада ипак доминира заједничка свест о неопходности сарадње у супротстављању тероризму због угрожености у коме страх од терористичких аката поприма значај епидемије.

Оно што тероризму даје посебно место је насиље којим се остварују политички циљеви. Ова карактеристика тероризма којим се неретко решавају политички конфликти показује да су односи између држава далеко од могућности решавања конфликтних ситуација на начин како то прокламује међународна заједница својим повељама, декларацијама, конвенцијама. Савремена цивилизација има лице и наличје при чему тероризам егзистира као њена најмрачнија страна. Решавање политичких размирица насиљем одраз је политичке, социјалне и економске противречности која се састоји у немоћи друштва и човека да се основна људска права и слободе остварују мирним политичким и хуманим средствима, већ уништавањем људских живота и материјалних добара.

Чињеница да последице које карактерише крајња суровост и нехуманост погађа обично оне који нису на власти или су крајње аполитични.

Сигурно да остваривање демократских права и слобода човека и свих универзалних вредности није само у њиховом декларативном и формалном прокламовању већ и у стварном реализовању. Практично испуњавање ових хуманих захтева данас је међутим више идеал него стварност. Најопаснији облик тероризма је свакако онај у коме конкретни терористички акт као средство борбе одређене политичке групације добија “право грађанства”. Овакав тероризам има пуну афирмацију када терористи дођу на власт, чиме се и сама терористичка активност реализује и оправдава као средство “револуционарне власти”. Наравно да је одржавање такве власти проблематично и може да се трансформише у владавину терора. Проблем власти која је освојена тероризмом јесте у томе што је такву власт и могуће задржати и даље одржавати само насиљем, односно таква власт је обично надаље немоћна да се преобрази у хуману и миротворну.

Да ли се тероризам може сузбити искључиво насиљем и то државним је питање које оптерећује савремено друштво. Проблем није ни мало једноставан

поготово јер насиље, нарочито оружано у сваком случају занемарује, односно искључује принципе хуманитарног права, јер има карактер одмазде у којој по правилу страда и један број недужних и сасвим аполитичних појединаца.

1. Организовани криминалитет и тероризам као његов облик

Све бројнија криминална испољавања, на која указују националне и светске статистике, потврђују да криминалитет нагло расте у свим земљама, како у онима које се налазе на путу изграђивања нових демократских односа, или су однедавно демократске, тако и у онима где демократски процеси нису ни почели, или су угушени. Демократске процесе у појединим земљама често прати примена насиља и терора, и ту криминалитет представља границу од демократског ка анархичном. То је случај са оним земљама у којима се демократија тек зачиње, па демократски процеси у овим земљама чине демократију у њима криминогеном, јер је чињеница да су многе од тих земаља угрожене унутрашњим поделама, сукобима, корупцијом и терором финансијске и војне елите. Аналитичари демократије процењују да 60% светских нација формално живи у демократским земљама, али да само 20% светског становништва ужива у стварним плодовима демократије.

Криминал данас показује успон, или у најбољем случају стагнацију, и у добро организованим државама са ефикасним и правно усклађеним функционисањем појединих служби и институција. Њиме су погођени како држава и њено уређење, тако и друштвени и приватни интереси грађана. Треба имати у виду да заштиту приватних интереса грађана све више преузимају њихове приватне полиције, које су, према неким проценама, бројније од државне полиције. Понегде су се чак показале успешнијим у односу на заштиту приватне имовине грађана. Ове позитивне ефекте, међутим, прате и ризици од ангажовања криминалаца у приватним полицијским организацијама, од нестручног руковања оружјем до преузимања овлашћења која има државна полиција. Ова лица могу бити злоупотребљена у најразличитије сврхе, појединачно или групно у оквиру својих илегалних организација, па као извршиоци криминалних делатности велике друштвене опасности и ризика, њихов мотив, за разлику од наручиоца, је материјалне природе.

Осим великог обима, криминалитет данас карактерише висок степен организованости, како на унутрашњем тако и на међународном плану. По обиму он је у сталном увећању, а поседује следеће особине: пораст рецидивизма,

професионализма и специјализације, злоупотреба техничких достигнућа и појава нових криминалних облика, тајност и разноврсност организовања и деловања, интернационализација, огромна финансијска средства и то са више независних финансијских система (нпр. *Al Caida*), ослабљена ефикасност органа откривања, чему знатно доприноси и пораст материјалних трошкова неопходних за сузбијање криминалитета. Супротно томе, капитал стечен криминалом, као и онај који служи за његову активизацију, енормно се увећава, а са њим и моћност криминалног организовања и криминалног испољавања. Оно што је у свему томе далеко најопасније је то што су енормно висока финансијска средства у поседу организованог криминала једнако опасна као и сами криминални акти.

На конференцији о међународном криминалу, коју су од 21. до 23. новембра 1999. године организовале и одржале УН у Напуљу, изнесен је податак да организовани криминалитет данас у свету “обрће” око три хиљаде милијарди долара годишње. Промет само од хероина, кокаина и канабиса процењује се на 159 милијарди долара, од којих 142 милијарде у Европи и Северној Америци. Процена тајне имовине организованог криминала креће се око хиљаду милијарди долара, а обрт “опраног” новца у 2001. години износи 500 милијарди долара. Оно што је посебно изражено на међународном плану организованог криминала јесте чврста унутрашња организациона повезаност и финансијска фундираност која моћне криминалне организације чини веома функционалним. Може се очекивати да ће интензиван развој светских комуникација погодовати још чвршћем и обухватнијем криминалном повезивању. Међународни криминал који је, по правилу, увек организован, данас карактеришу међународна трговина оружјем, дрогом, белим робљем и дело вима људског тела, порно индустрија, “прање” новца, контрола власти по њеној вертикали, раширене уцене и зеленаштво, киднаповање и многобројна неразјашњена убиства, што је несумњиво уско повезано са појединим криминалним актима политичког карактера (тероризам, диверзија, шпијунажа, атентати).

Данас је, међутим, сасвим извесно да опасност од религијског насиља може да буде већа од насиља политички мотивисаног. Авио-напад на америчке градове од 11. септембра 2001. године указује на такву могућност.

Истраживања показују да чланови појединих терористичких организација, каква је нпр. *Al Caida*, пролазе кроз веома темељне обуке које се односе не само на технику вршења појединих терористичких аката свим средствима (експлозив, експлозивне направе, мине, ракетне бомбе, хемијска средства, ватрено оружје), већ и на прикупљање најразличитијих информација у циљу организовања за

примену и остваривање терористичког циља. Они илегално предузимају и друге активности на које су у демократским системима овлашћене искључиво полиције и које су под строгим контролом надлежних органа, најчешће парламента. Штавише, у оквиру своје обуке *Al Caida* предвиђа и едукацију својих припадника у области исламског права и цихада.

Данас у свету криминал сачињавају три компоненте чији су основни носиоци поједине криминалне организације у чијим међусобним односима постоје неписана правила претње по основу моћи, бројности чланова и организованости светског “прљавог” капитала којим располажу. То су односи: а) незаконито пословања на својим подручјима и криминалним областима; б) борбе за престиж у освајању истих криминалних подручја, укључујући и међусобна помирења на различите начине, све до физичког ликвидирања; в) веома уске сарадње на обострану корист.

Најопаснија је свакако комбинација која доводи до криминалног глобализма, односно повезивање криминалних организација из појединих земаља, чиме и криминалитет постаје међународни проблем који потребу и обавезу повезивања и чврстог организовања великог броја држава на антикриминалном плану чини неопходном. За то у великој мери даје повода криминална империја *Al Caida*, која је својом транс-континенталном мрежном криминалном организацијом повезала тероризам и огромни финансијски капитал који је сам по себи криминалан, а у функцији не само тероризма него и других криминалних аката. Постоје и други примери повезивања. Рат на подручју Југославије, почетком деведесетих година, померио је “Балканску руту” на суседне земље и знатним делом кроз Косово и Албанију. Поједине криминалне групе из Албаније су почеле да преносе дрогу преко Јадрана у Италију, а сарадњом италијанске мафије и криминалних група са Косова почињу да се одвијају и други видови криминала: шверц људи и деце са Косова у Италију, шверц лекова из Италије на Балкан, као и шверц оружја из Италије којима се наоружавају терористичке групе на Косову.

Распадом СССР ново створена руска мафија, инспирисана светским криминалом, а са циљем да прошири своје подручје деловања и ван државних граница настојала је да се домогне дроге, у чему јој је одмах изашла у сусрет италијанска мафија великим испорукама кокаина. У недостатку новца руска мафија је дрогу откупила одговарајућом количином оружја, ракетних бацача, уранијума. Оружје је коначно завршило у рукама терориста, односно оних који су имали новац да га откупе.

Иако наша земља не чини део светског криминалног подземља у организационом смислу, треба предузети све да она то не постане. За сада нема предзнака да светски познате и утицајне криминалне организације (италијанска и руска “мафија”, кинеске “тријаде”, јапанске “јакузе” и др.) доприносе криминализацији нашег подручја, али се не може занемарити ни таква могућност, као ни чињеница да већ постоје неки облици организованог криминала (па и са елементом иностраности), као ни реална опасност од светског криминалног миљеа, чији смо и ми део. Битан феномен криминала на међународном плану је управо његова експанзија. Макро и микро везе криминалног подземља много успешније функционишу него интеракција појединих држава против међународног подземља.

Зарада на дроги, за коју је још пре десет година постојала процена да износи 400 милијарди долара у светским размерама, и њена злоупотреба у постизању политичких, економских и војних циљева од стране криминалне елите у појединим латино-америчким и азијским земљама, указују на криминалну вишедимензионалност проблема дроге и, наравно, тероризма као њеног пратиоца. “Тамна бројка” криминалитета је несумњиво веома велика и у области ових кривичних дела. Стиче се утисак да је услед других облика криминалитета који су у порасту (убиства, разбојништва, уцене - “рекет”), ово веома опасно подручје криминалитета значајно запостављено, што је случај и са криминалитетом у привреди. Међутим, “тамна бројка” ове врсте криминалитета код нас несумњиво расте, и то из више разлога: уносна зарада трговањем дрогом; већа потрошња дроге нарочито код припадника младе генерације, што је логична последица појачаних фрустрација услед актуелних догађаја; повећан обим ове врсте криминалитета у нашем криминалном окружењу.

Постојање “тамне бројке”, присутно је не само у области имовинског криминалитета, већ постоји опасност да током времена “тамна бројка” овлада у неким другим веома осетљивим подручјима, као што је, на пример, компјутерска информациона технологија. И поред значаја компјутерске технике за друштвени прогрес уопште, криминогеност информационе (компјутерске) технологије је несумњива. Компјутерска техника може бити злоупотребљена ради вршења појединих кривичних дела мотивисаних користољубљем, политичким мотивом (шпијунажа, тероризам и др.) и сл. У последње време овај систем може криминалцима користити за тајно договарање и на највећим даљинама са много мање изгледа да буде откривен него телефонским путем. Оно што у себи носи посебну друштвену опасност заснива се на реалној прогнози да ће “тамна бројка”

криминалитета уз примену оружаног насиља и даље да расте, јер томе погодује велика количина илегалног поседовања оружја, односно могућности његове злоупотребе, упркос свим напорима државних органа да се ова количина оружја смањи, односно сведе у легалне оквире. Уосталом, и само илегално поседовање оружја и експлозива представља својеврсну “тамну бројку” криминалитета велике друштвене опасности и ризика.

За сада, у знатној мери, овај латентни или скривени криминалитет, чије се последице најчешће осећају само посредно, па су утолико опасније, онемогућава органе унутрашњих послова да успешно делују не само у правцу сузбијања него и у примени превентивних мера. Суочавањем преко последица ових дела са узроцима, односно условима њиховог наступања или откривањем преткриминалних ситуација или стања, стварају се могућности органима унутрашњих послова и другим друштвеним субјектима за примену превентивних мера које ће утицати на остале латентне облике. Код ових кривичних дела, по правилу, њиховим откривањем постаје познат и извршилац. Није искључена веома уска веза тероризма са кривичним делима која уз политички имају и економски мотив, посебно у ситуацијама када се ради о међународном тероризму, “прању” новца преко великих новчаних фондова или када су у питању мултинационалне компаније које немају само економску, већ и политичку моћ и политичке аспирације према власти.

2. Насиље као елемент тероризма и других облика организованог криминалитета

Криминалитет данас у друштву карактерише насиље чији је опсег од ничим мотивисаног одузимања живота до модуса за противзаконито остваривање имовинских, политичких и других интереса. Чињеница је да криминалитет који садржи елементе насиља стално прогредира. Највећи пораст показује имовински криминалитет и поједини облици политичког криминалитета, какав је и тероризам. Ова кривична дела попримају све нехуманији и друштвено опаснији карактер, па се не ретко манифестују кроз оружане пљачке банака, отмице, уцене, као и преко разних видова пословног криминалитета који се заснива на крупним преварама и корупцији и који се сједињује са политичким мотивима. Све су учесталија кривична дела која предузимају добро организоване групе на територији више држава и то у виду кријумчарења оружја, дрога, цигарета, скупих аутомобила и др. У којима је насиље неретко модус извршења.

Многобројна су и кривична дела тероризма, диверзија и сличних дела велике друштвене опасности.

Пратеће појаве насиља су такво кршење закона које доводи до повреде правног система и губљења, односно озбиљног угрожавања традиционалног система вредности. У поплави криминалитета чији је *modus operandi* насиље, примена оружја достигла је врхунац, а проценат убистава последњих година се повећао, при чему се природно увећао и број неоткривених извршилаца, што несумњиво указује на организованост и професионализацију извршилаца. С тим у вези намеће се питање прети ли опасност да оружани гангстеризам измакне ефикасној контроли полиције и кривичног правосуђа на општем плану, као и другим органима задуженим за спровођење закона. Ескалација криминалног насиља опомиње на опрезност, што поједини случајеви несумњиво и потврђују. Учестало коришћење ватреног оружја и експлозивних направа у међукриминалном “истеривању правде” не представља само криминалистички, односно безбедносни проблем, него и социјално-економски, па и политички. Остаје, међутим, нејасно у којој мери је у знатном броју ових нерасветљених кривичних дела присутан и тероризам.

Оно што је посебно проблематично јесте да су попришта најтежих криминалних обрачуна постала урбана подручја на којима се увек налази и велики број недужних људи као потенцијалних жртава. При томе је посебно опасна поменута злоупотреба експлозива и експлозивних направа. Експлозив и експлозивне направе, доспели углавном са ратишта, постају ван ратног подручја “аргумент” криминалног подземља. Тешко је претпоставити да су убиства извршена њиме случајно испровоцирана активност повратника са ратишта. Пре би се могло рећи да је, у претежном броју случајева, реч о смишљеним, добро организованим и професионалним убиствима, на најнехуманији начин, која су последица раније нерашчишћених односа у организованом криминалном подземљу, при чему и политички мотиви нису искључени. Сам начин извршења ових кривичних дела недвосмислено показује да се више не може аргументовано тврдити да код нас нема добро организованих, стручно, материјално и технички опремљених криминалних група које савремена технолошка достигнућа злоупотребљавају у криминалне сврхе (активирање експлозива даљинским упаљачем и сл.) вођени сигурном руком стручњака. Најсуровији пример таквих међународних терористичких аката су обрушавања авиона самоубица на америчке градове.

Насиље није, по правилу, само себи циљ, већ служи за постизање других циљева. Оно није средство за остваривање криминалних циљева само у неким иностраним земљама, већ одавно не заобилази ни наше подручје. Може се поставити и питање у којој мери прети реална опасност да се близина организованог криминалног подземља велике друштвене опасности пренесе и на наше подручје. Треба имати у виду чињеницу да такве могућности постоје уколико је земља оптерећена тешкоћама које ометају основне функције државе, као што су: правна, економска, безбедносна и сличне. Дугогодишња близина ратних подручја, као и изолованост земље протеклих година, узроковале су такве тешкоће.

Насиље као средство сврсисходно само себи, углавном у последње време, постоји и у криминалном понашању малолетних извршилаца најтежих кривичних дела. Посебна друштвена опасност лежи у значајној криминализацији малолетничке популације, која се састоји не само у примени насиља, и то оног најопаснијег (оружаног), већ и у ризику од криминалног рецидива у дужем периоду. Ово будући да њихов криминални стаж може да траје веома дуго (и до 50 година) уколико друштво не предузме превентивне мере према овој популацији, односно малолетничкој делинквенцији. Стопа од 22,5% кривичних дела малолетника у односу на укупну стопу криминалитета упозорава на сву друштвену опасност ове врсте криминалитета. С обзиром да њихово насиље најчешће и нема унапред одређен рационалан мотив, они могу послужити као извршиоци најтежих злочина, па и терористичких аката, а да наручиоци остану ван непосредног поступања.

Треба имати у виду да се један број лица склоних криминалу, наших држављана, вратио из земаља Западне Европе на подручје бивше Југославије. Нереално је очекивати да су припадници “европског подземља” у читавом овом периоду били “беспослени” или да ће то бити убудуће. Општа ситуација у земљи и у окружењу претила је најавом организованог криминала у СР Југославији. Пораст кривичних дела уз примену насиља и концентрација финансијске моћи у рукама релативно малог броја лица чија је имовина стечена погодностима лаког богаћења у условима ратног окружења и ембарга (а што је указало на неке слабости правног, економског и политичког система), опомињало је на опасност да је крајњи тренутак да се држава и друштво организују на адекватан начин у супротстављању криминалитету.

Према мишљењу Реклеса (Walter Reckless) организовани криминалитет је чврста и структурисана форма криминалног понашања са сасвим одређеном пословном организацијом, чија се структура изражава у синдикатима и осталим хијерархијски организованим облицима криминалног света.

Бечер (O. Voettcher) наглашава да се “организовани криминалитет одликује уређеним заједничким деловањем више лица (која теже да оно буде тајно), с циљем да се остваре директно или индиректно профити или, пак, утицај у области јавног живота”. Комитет конфедералних министара унутрашњих послова Немачке истиче да се под организованим криминалитетом не подразумева само мафија или слично организовано друштво, него и “свесно и вољно заједничко деловање више лица ради вршења кривичних дела, често уз коришћење модерних инфраструктура, с циљем да се што брже остваре високи финансијски добици”.¹

Основни проблем ове врсте криминалитета, чија је “тамна бројка” несумњиво велика, јесте и у непостојању његове јединствене дефиниције. С обзиром на то да појам “организовани криминалитет” има различите конотације (правне, политичке, социјално-економске), не постоји јединствен став о његовим обележјима. Сматрамо да ћемо најмање погрешити ако организовани криминалитет схватамо сходно његовом правном значењу као облик саучесништва, па га овде и узимамо искључиво у том непотпуном значењу². Везати ову врсту криминалитета искључиво за остваривање профита или за везу са државом скоро да нема никаквог основа. Пракса демантује овакве ставове с обзиром на то да су најтежи облици организованог криминалитета мотивисани политичким разлозима. Мотиви, наравно, могу бити и верски, посебно када су у питању секте и њихова деструктивна делатност која је резултат тајног организовања, а исход су најтежа кривична дела, па чак и тероризам. Догађаји од 11. септембра 2001. године (авио-тероризам на америчке градове) то потврђују.

Према томе, без основа су поставке према којима је организовани криминалитет у сваком случају у интеракцији или дослуху са државом. Пребацивање одговорности у случају организованог криминалитета на државу неосновано је колико је неосновано и инсистирање на колективној кривичној одговорности. Ако је у питању спрега криминалаца и појединаца из државног апарата реч је, ипак, о учешћу појединаца, што, када је у питању одговорност, упућује на саучесништво са свим елементима појединачне субјективне

¹ Бошкових М., Криминолошки лексикон, Матица српска, Нови Сад, 1999, стр. 233.

² Непостојање јединствене дефиниције, међутим, у знатној мери онемогућава његово успешно сузбијање на унутрашњем и међународном плану.

одговорности. Механичко везивање организованог криминалитета за учешће државе скреће проблем на терен колективне, односно објективне одговорности неприхватљиве у кривичном праву.

Организовани криминалитет у области општег права најчешће се испољава у облику саучесништва и организовања криминалних удружења ради трговине дрогом, оружјем, муницијом, возилима, деловима људског тела и белим робљем, прављењем и растурањем фалсификованог новца, корупцијом. Политички мотив, као што је истакнуто, није искључен у криминалном организовању, при чему у то не мора бити укључена држава, већ је он не ретко против ње уперен.

Опасност експонирања ове врсте криминалитета не ретко иде од једноставног повезивања појединаца на криминалној основи, преко шире повезаности са појединим наднационалним и мултинационалним компанијама и институцијама, до могуће спреге са утицајним појединцима. Да ли ће један облик прећи у други релативно је питање, али ниво и облик организованости зависе од циља и мотива који одређују повезивање у криминалну организацију.

Не може се говорити о некој експанзији организованог криминалитета до сада непознатој. Организовани криминалитет и његова експанзија нарочито су били изражени тридесетих година у Америци у виду “белог оковратника”. Према томе, пре су у питању његови савремени, него потпуно нови облици. Криминалитет се, на пример, у ратним и непосредно у паравојним условима знатно увећава, чему погодују разни фактори. У рату се производња преоријентише на ратне потребе, што условљава несташицу робе широке производње, а несташица сама по себи доноси шпекулацију и шверц. Долази до значајне покретљивости становништва напуштањем домова и избеглиштвом, а у таквим условима многе радње измичу легалном понашању, при чему неповољни животни услови наводе појединца или групе на делинквенцију. С обзиром на то да легалне државне институције функционишу отежано, криминалци често остају недоступни државним органима. То стимулише криминалце и криминалне групе да са мање ризика врше одређена кривична дела. Неefикасно супротстављање криминалцима одражава се на повећање кривичних дела насиља, разбојништва, ратних злочина, силовања и сл. Насиље се у тим деликтима манифестује као злостављање, колективно застрашивање, присилно расељавање, наношење патњи и повреда телесног интегритета. Често се ова кривична дела врше под “паролом” политичког деликта.

Савремене негативне пратеће појаве велике друштвене опасности су верске секте, затим скинхедси и сличне организације³.

Чињеница да поједини облици организованог криминалитета могу бити везани за утицајне појединце створила је претпоставку да организовани криминалитет мора бити у спрези са државом. То ствара представу да је организовани криминалитет увек везан за државу, што је у основи погрешно и што може имати одређени криминогени значај и то из следећег разлога: ствара се претпоставка о немогућности супротстављања криминалитету у коме је држава саучесник, а саучесништво државе подразумева колективну (објективну), а не субјективну одговорност, што је са аспекта кривичног права и криминалне политике неприхватљиво и нецелисходно. На тај начин практично отупљује оштрица супротстављања организованом криминалитету, што је са криминално-политичког аспекта нерационално.⁴

3. Улога полиције и других органа у супротстављању организованом криминалитету и тероризму

У савременим условима, када криминалитет и даље постаје друштвено опасан и латентан, полиција мора много више него раније да му иде у сусрет, да га открива у припреми, да конспиративним продором у криминалне средине дође до сазнања о тајном криминалном повезивању и планирању кривичних дела. Полиција као најпозванија мора да осваја ово, често широко, неприступачно и опасно подручје, без обзира на то да ли су у питању појединци или структуре које су носиоци финансијске, економске, па и политичке моћи. Организовано криминалу може да се супротстави једино мобилнија, ефикаснија, боље обучена и боље информисана полиција. Конспиративан рад полиције може да изгледа супротан демократским принципима и надзорима савременог друштва, међутим, не ретко он је једини ефикасан када је реч о савременим облицима криминалног организовања и деловања. Наравно, у процесу демократског развоја подршка јавности и међународног фактора су неопходни, без чије помоћи је тешко замислити успешно програмирање и

³ Скинхедси потичу из расистичког покрета који је настао у Британији шездесетих година овог века у четвртима градова са сиромашним и необразованим становништвом. Чланови ове организације, у добу од 15 до 22 године, пропагирају идеје нацистичке идеологије, а програмски су оријентисани као покрет против Пакистанаца за чисту белу расу. Њихов имиџ је у складу са програмом: обријана глава, кожне чизме, спидфајер јакне и војничке панталоне. Веома су агресивни, насилни и без милости нападају оне чија кожа није бела.

⁴ Детаљније, Кривокапић В., Превенција криминалитета, ПА, Београд, 2002.

реализовање и превентивне и репресивне делатности у односу на организовани криминалитет.

Треба имати у виду да је полиција најпозванији орган који и објективно може, у свакој ситуацији, да се ангажује на предузимању одговарајућих мера за сузбијање криминалитета, тј. откривање кривичних дела, као и прикупљање података и чињеница ради доказивања кривичног дела и кривице извршиоца. Овоме доприноси и могућност сарадње и координације појединих органа унутрашњих послова по вертикалној и хоризонталној основи, мобилност службе, велики људски и технички потенцијали, стручна обученост кадрова, као и предузимање појединих мера и радњи ослобођених процесне форме. Зато, без обзира на све остале изворе који доприносе почетним сазнањима о кривичним делима, органи унутрашњих послова морају да обезбеде та сазнања, а затим, ако је потребно, да с тим циљем мобилишу и друге субјекте да се, у границама и делокругу својих основних функција и могућности, ангажују на овом значајном задатку. Ови органи ће наравно моћи да се активније укључе у ширу превентивну акцију под условом потпунијег развоја демократских, социјалних и политичких односа, којима ће се убудуће избећи сличне ратне, односно конфликтне ситуације, као и њихово решавање терористичким актима.

Наравно да будућа активност државних органа треба да буде допуњена ангажовањем грађана и појединих њихових асоцијација, односно субјеката који се јављају као значајни носиоци превентивних делатности, тј. оних делатности које су биле у искључивом домену државних органа. Државни органи, међутим, и даље ће морати да професионално дограђују и унапређују своју функцију због објективних потреба супротстављања криминалитету на унутрашњем и међународном плану, нарочито када су у питању тајно и организовано криминално деловање, тероризам као насиље и облик политичког деликта, поједини организовани професионални облици криминалитета којима се угрожавају, односно повређују лична, друштвена и материјална добра, људски животи и сл.

Међу најтежим облицима криминалитета, који у пуној мери сједињују активност полиције и других државних органа и друштвених субјеката, је управо тероризам који је данас стално растући и веома опасни феномен у међународним размерама и на унутрашњем плану, како по тежини последица и броју извршених аката, тако и по броју жртава и уништених материјалних добара, односно броја криминалаца који се укључују у ту активност са мотивацијом која није увек политичка. С обзиром да тероризам као криминални акт, по својој нехуманости и веома тешким последицама које проузрокује, превазилази бројне друге

криминалне акте, посебно и због тога јер погађа један број и сасвим недужних грађана, постоји потреба за још чвршћим повезивањем полиције и других државних органа са грађанима и другим субјектима друштва на његовом сузбијању и спречавању. Ово поготово с обзиром на могућност даљег вршења терористичких аката.

Европски савет је у својој резлуцији 98/с 408/01 од 21.12.1998. године предвидео низ мера у циљу спречавања организованог криминала, уз инсистирање за остваривање опште стратегије за борбу против њега. Резолуција инсистира на сарадњи, односно координацији рада националних безбедносних служби целе друштвене заједнице у супротстављању организованом криминалу. Аутори декларације се залажу за стварање културне свести и климе на националном нивоу, о потреби борбе против криминалитета, борбе против незапослености и сиромаштва, за интегрисање маргинализованих друштвених група, за успешно укључивање у друштво појединаца који се враћају са издржавања казне затвора и сл. У резолуцији се истиче да је за превенцију организованог криминала неопходно спречавати појаву ширења црног тржишта, а нарочито илегалног тржишта наркотика. У циљу спречавања корупције аутори резолуције се залажу за онемогућавање противно-правних уговора појединаца и државних служби по финансијским пословима велике вредности, а затим и у погледу финансирања политичких партија.

Аутори резолуције полазе од става да је, у циљу превенције организованог криминала, нужно развити адекватну информацијску и едукативну мрежу која ће омогућити упознавање најшире јавности са резултатима истраживања, везано за изворе, природу и последице даљег ширења организованог криминала. У овом акту посебно се инсистира на сарадњи између појединих безбедносних служби појединих држава, нарочито у погледу узајамног информисања о новим облицима и методама супротстављања организованом криминалу. Сарадња би требала да се одвија и са оним државама које нису чланице Европског савета, а нарочито са онима које су тражиле улазак у чланство. Истиче се, такође, као корисна, и сарадња са свим осталим релевантним међународним организацијама. Иако се у овој резолуцији изричито не наводи тероризам, његово присуство је могуће скоро у свим односима у којима се појављује и организовани криминалитет.

Међутим, тероризам није и једини криминални облик који захтева максимално заједничко ангажовање свих субјеката. Супротстављање тероризму само као изолованом криминалном проблему тешко ће довести до резултата. У питању су и неке друге делатности чије откривање захтева интегрални приступ и које се веома тешко уочавају, без обзира што су као криминалне делатности

прецизно дефинисане. Појавни облици таквих кривичних дела су веома разноврсни, као и бројни методи којима се служе њихови актери, тако да се тешко могу и препознати. Међу овим делатностима на првом месту је већ поменута корупција која се врши у бројним варијантама, на различите начине и методе, било као веома конспиративна, било као легална и најчешће легендирана другим дозвољеним активностима.

Тероризам као међународни проблем стално је у жижи међународног интересовања не само у кругу полицијских, правосудних и других државних органа, већ се о њему често воде политичке и научне расправе. Међународна заједница већ одавно улаже значајне напоре како да се изнађу и утврде правила поступања у циљу спречавања и сузбијања тероризма. У складу са овим стремљењима усвојен је на међународном плану већи број резолуција и закључака. У овим актима се од држава захтева да не организују, подстичу и охрабрују поједине терористичке активности против других држава, да их не подржавају или учествују у терористичким актима.⁵

У оквиру Интерпола постоји спремност за предузимање превентивних активности у односу на тероризам, без обзира на правила која намеће члан 3 статута Интерпола. Федерални секретаријат има овлашћења (Резолуција 7/1984) да прикупља информације како о непосредном ширењу терористичких аката, тако и шире информације о терористичким организацијама, њиховој тактици и стратешким циљевима, о повезаности са другим организацијама, па чак и са државама или представницима власти.⁶

Проширивање компетенције Интерпола на превенцију терористичких аката, у делу који има политичке и идејне импликације, има своје формално оправдање у међународним актима којима се коригује забрана из члана 3 Статута Интерпола. У правно-формалном смислу став Интерпола произлази из Резолуције 7/1984, која даје за право националној полицији да када је могуће спречити неку терористичку акцију није обавезна примена политичке клаузуле. С обзиром на стравичне последице које терористи својим актима могу изазвати, сви други разлози (политички, идејни, правни) су мање значајни. То међутим, изискује и питање у којој мери централни национални бирои могу да предузимају радње политичког садржаја, с обзиром да су у саставу јавне безбедности и с обзиром на забрану из члана 3 статута Интерпола.

Још на 55. заседању Генералне скупштине Интерпола од 6. до 13. октобра 1986. године усвојен је став којим се наглашава да је суверено право сваке земље да самостално одлучује “да ли ће и на који начин користити линију Интерпола у борби

⁵ Бабовић Б., Полиција у светском поретку, Београд, 1997, стр. 214.

⁶ Ibid., стр. 223-224.

против тероризма”. На заседању Генералне скупштине 1986. године у Београду усвојен је “Водич за борбу против међународног тероризма”. “Водич” је, пре свега, инсистирао на благовременој размени свих информација и сазнања којима располажу поједине полиције, а које упућују на могуће терористичке акте, односно на предузимању појединих радњи са циљем супротстављања терористичким актима уопште, а посебно у области цивилног ваздухопловства и саобраћаја. Значајну пажњу заслужују напори организације на модернизацији регионалних националних бироа и стварању услова за ефикаснију сарадњу нових чланица Интерпола.

Полицијске активности у оквиру Међународне организације криминалистичких полиција односе се и на формирање посебних антитерористичких група. На пример, радна група *Треви-Европол* (тероризам, радикализам, екстремизам, насиље) представља форму за полицијску кооперацију у земљама чланицама Европске заједнице. Формирана је још 1976. године, а одлука о формирању Европола донета је на састанку министара Европске заједнице у Мастрихту 1991. године. Европол представља посебну полицијску јединицу за чланице Европске заједнице, а његов развој одвија се у две фазе: 1) Европол као централно тело за размену информација између надлежних органа у земљама чланицама и 2) Европол као тело са извршним полицијским функцијама. Европол као централно тело има за циљ да олакшава размену и координацију информација о криминалној делатности и да појачава способност и спремност држава чланица ЕЕЗ у вези са свим облицима криминала са међународним елементом, било да потиче из Европе или изван ње.

На основу Резолуције усвојене на заседању Генералне скупштине Интерпола у Бангкоку 1988. године, Генерални секретаријат је формирао специјализовану групу задужену за борбу против организованог криминалитета.

МОКП-Интерпол као координациони центар за борбу против међународног криминалитета интервенише, на захтев полицијских служби и судских органа држава чланица, у превенцији и репресији: убистава, отмица, узимања таоца, трговине људима, криминалних аката почињених против безбедности у ваздуху, прекршаја у вези са оружјем и експлозивима, кривичних дела почињених против имовине (крађе, илегалне трговине уметничким предметима, илегалне трговине животињским врстама којима прети ишчезнуће), кривичних дела економске и финансијске делатности (фалсификовање новца, други фалсификати и преиначења, разне преваре везане за коришћење информатике и сл.), илегалне трговине дрогама и других деликата у вези са овим (производња, транспорт и дистрибуција дрога, прање новца и др.).

То даље изискује и шире питање надлежности обавештајних послова од стране јавне и државне безбедности, и у којој мери постојећа ситуација може да буде преседан. Очигледно да потреба превенције тероризма у оквиру Интерпола намеће и код нас по овом питању веома уску координацију и сарадњу ресора јавне и државне безбедности као неопходну и веома корисну. Сасвим је извесно да су опасност и страх од тероризма његову превенцију ставили испред формалних забрана које су, у овом случају, мање оправдане од саме превенције. Неопходност превентивне сарадње између појединих држава садржана је у ставовима поменуте конвенције која се односи на: узимање талаца (став 4), спречавање аката против међународно заштићених лица (став 4), сузбијање аката против појединих цивилних ваздухоплова (члан 12), сузбијање отмице ваздухоплова (члан 10).

Без обзира на то што је сарадња, коју међусобно остварују полицијске организације у оквиру Интерпола, веома обимна и плодносна, она је и недовољна да би у потпуности испунила постојеће захтеве спречавања и сузбијања тероризма на међународном плану. Због тога наша земља настоји да успостави сарадњу и са органима безбедности земаља које нису чланице ове организације. Мада таква сарадња наилази на тешкоће, како политичке тако и процедуралне природе, и мада је мањег обима, она је значајна не само са оперативног, већ и са политичког становишта.

Без обзира на сарадњу организовану посредством Интерпола, опасност коју са собом носе поједини од ових облика криминалитета, првенствено тероризам, чине и саму сарадњу много интензивнијом и динамичнијом него што је предвиђају правила Интерпола. Овде су у питању, првенствено, они видови сарадње који се одвијају упоредо са полицијском сарадњом, као, на пример, поједини договори на нивоу влада, министара иностраних послова итд. Стално растућа опасност од појединих видова криминалитета захтева и друге облике сарадње, без обзира на то што је реч о већ устаљеној сарадњи преко Интерпола. Сарадња у овом домену нарочито је неопходна са неким европским земљама, будући да су наведени облици криминалитета у тим земљама најизраженији.

Може се очекивати да ће и убудуће сарадња и развијање односа, као и улога наше земље на међународном плану, бити успешна са одговарајућим органима наведених земаља, а тиме и реализација конкретних облика сарадње у области спречавања и сузбијања криминалитета. Значајан напор на том плану чини и

међународна заједница доношењем појединих аката међу којима посебан значај има конвенција УН против организованог криминала⁷

Супротно тенденцији превентивног поступања полиције, данас је у свету све присутније организовање полицијских јединица за интервенцију у ванредним ситуацијама и у односу на опасност која прети од извршења кривичних дела тероризма и сличних дела насиља. У питању су интервенције за које је неопходна посебна обученост и спремност полицијских јединица приликом вршења одређених полицијских задатака.

За супротстављање терористима и њиховим акцијама, на пример снајперистима или “талачким ситуацијама” (узимање талаца) неопходне су добро обучене, специјално опремљене и наоружане јединице чији је задатак да ефектним акцијама, репресивно, енергично, вешто и са што мање ризика у односу на људске животе и материјална добра обаве предвиђене радње. У питању су потребе сузбијања терористичких аката, затим разрешења “талачких ситуација”, криминогених ситуација које се понекад претварају у крајње деструктивно, нехумано, рушилачко понашање од стране криминалних група које такве ситуације користе за своје злочиначке циљеве.

Треба имати у виду чињеницу да су криминалци, односно лица склона насиљу спремна да на веома бруталан и нехуман начин нападну не само полицију, већ и грађане, из обести или када им се случајно нађу на путу. Питање сразмере између репресивности од стране полиције и агресивности од стране криминалаца у наведеном смислу је веома деликатно, при чему је ипак најважније сачувати људске животе и материјална добра, док залагање за “етичке вредности” понекад нема рационално и хумано оправдање.

Према неким истраживањима број посебних интервенција полиције од 1980. до 1995. године порастао је скоро десетоструко. За последњих десет година тенденција оснивања посебних полицијских јединица за специјалне интервенције нарочито је порасла у САД-у, тако да је, на пример, у 1995. години 89% полицијских служби имало ове јединице у местима са 50 000 и више становника.⁸ С обзиром на то да број и популарност таквих полицијских јединица расте, све више се поставља питање да ли је експонирање офанзивне, односно репресивне моћи на овај начин контраефектно и да ли је супротно заједничком деловању полиције и јавности.

⁷ Детаљније, Бошковић М., Неки аспекти активности међународне заједнице у супротстављању организованом криминалитету и корупцији, Зборник радова наставника ВШУП-а, ВШУП, Београд, 2002, стр. 65-81.

⁸ Kraska P.V., Gaines L.K., Tactical Operations Units, A National Study of the Police Chief, 3/1999, p. 14-28.

Поставља се полемично питање да ли се може очекивати успех на овом плану ако полиција користи јединице, налик на паравојне, за надзор те исте јавности.

Чињеница је, међутим, да превентивни напори полиције, тамо и где су постојали, нису дали веће резултате, о чему сведочи пораст криминалитета у светским размерама. Према томе, организовање полиције, због све нехуманијег и агресивнијег криминалног испољавања, за сада је неминовност, али томе треба дати разумну меру сходно конкретним потребама заштите друштва и очувања његових демократских права у складу са уставним и законским решењима. У питању је примена репресивних мера од стране полиције у превентивном циљу управо ради спречавања најтежих кривичних дела. У овоме, наравно, треба наћи адекватну сразмеру између циља који треба остварити и средстава која се користе. Није спорно да се до истог циља може доћи и другим превентивним средствима под условом њиховог успешног организовања и примене.

Уместо закључка

С правом можемо да закључимо да је данас тероризам међународни проблем број један који угрожава и мале и моћне државе Сигурно је и то да иоле успешно супротстављање тероризму захтева, између осталог, и пре свега, његову много прецизнију одређеност и дефинисаност (друштвену, политичку, законску), него што је то сада случај. И ту проблеми, чини ми се, нису мали.

Различитост или непостојање стратешких и општеприхваћених мерила на међународном плану о појави какав је тероризам доприноси његовој пуној ескалацији. Полазимо од тога да је тероризам облик организованог криминала, и то његов најнехуманији део. Те према томе, сви они приговори који се могу упутити на рачун слабости супротстављању организованом криминалитету, односе се и на тероризам.

Данас је сасвим извесно да не постоји општеприхваћени став ни о суштини организованог криминала, или су ти ставови неадекватни, па и контроверзни. Ако пођемо од тога да организовани криминалитет данас захвата скоро сва криминална подручја у којима се дела врше умишљајно, као што су: тероризам, корупција, наркodelикти, ратни злочини, кривична дела припадника секти, дела скинхедса са ратним мотивом и др., тешко да можемо да му припишемо везу са државом и профитом као обавезним мотивом.

С обзиром да организовани криминалитет, као и тероризам, има различите конотације (социјалне, економске, политичке, правне), везивање ових аспеката само

за државу и за профит, скоро да је без основа. Инсистирање на обавезној вези организованог криминалитета са државом је оправдано колико и инсистирање на колективној и објективној одговорности, коју кривично право не прихвата. Ако је у питању спрега криминалца и појединца из државног апарата, онда се ту ради о саучесништву и свим елементима појединачне и субјективне кривичне одговорности, што, за разлику од осталих схватања, има упориште у закону. Везивање организованог криминала за државу отупљује оштрицу и одлучност у обрачуна са терористима и чини их привилегованим. Зато и нема оправдања у сваком случају везати организовани криминалитет за државу, јер то може да отежа његово супротстављање.

Пракса такође потврђује да најсуровији облици организованог криминала немају у основи економски мотив, већ политички, а може чак бити и секташки, верски, религијски фанатизам и слично, тако да је то од профита као мотива веома далеко. Код тероризма профит значи није циљ, он је чешће средство за остваривање циља. То потврђују огромна материјална средства чији су извори криминални, а којима располаже савремени тероризам. Ово истичем због тога што се профит неретко узима као основни мотив организованог криминалитета у целини.

Треба поћи од чињенице да је тероризам међународни деликт који би требао да обавезује међународну заједницу, односно њене субјекте. Међутим, како не постоји општеприхваћена дефиниција тероризма на међународном плану, то пружа могућност испољавања најразличитијих политичких аспирација и тероризам постаје погодан разлог за остваривање политичких циљева применом насиља.

Тероризам продубљује друштвене, па и политичке конфликте, јер се, наравно, насиљем не могу решити конфликти и неспоразуми. Тероризам може да провоцира нови тероризам и војне интервенције и одмазде са великим бројем жртава. Тероризам дели свет на оне против којих су акти уперени, са једне стране, и на оне који те акте предузимају или их подржавају, са друге. Како тероризам увек подржава један значајан део човечанства, његове кривично-правне дефиниције у националним законима неретко губе значај на међународном плану. Настојања УН иду као што је истакнуто у правцу конструктивнијег и хуманијег решавања овог значајног проблема.

Могуће мере против тероризма

- Треба одбацити етикете и типове појединих врста тероризма, као на пример: “оправдани”, “праведни”, “револуционарни”, “контрареволуционарни”. Ради се о

најтежем и једном од најнехуманијих злочина коме треба придати, пре свега, кривично-правни значај.

- Увек када се ради решавања политичких размирица или остваривања политичких циљева примењује и насиље, потребно је са подручја политике ући у подручје кривичног права. Изједначавање свих терористичких организација, акција и актера на међународном плану требало би да буде праћено и унификацијом правне регулативе у циљу спречавања и сузбијања тероризма. Овде наравно представља сметњу престиж појединих држава чија се мерила “двоструких стандарда” одражавају и на правила поступања. У питању је управо потреба усвајања правних стандарда којима би требало да се на јединствен начин руководе кривична законодавства појединих земаља.
- Треба упражњавати акт екстрадиције и акт изручења, односно недозвољавања азила у случају тероризма. С тим у вези било би оправдано са аспекта хуманитарног права односно заштите људских живота и права да Интерпол и Еуропол преузму потпуну јурисдикцију у свери полицијских овлашћења у односу на тероризам и њихове акте слично као када су у питању класични деликти, а који су по правилу мање друштвене опасности. На тај начин би се смањиле могућности азилантске заштите и поједноставиле мере екстрадиције као облик супротстављања тероризму на међународном плану.
- Треба забранити обучавање терориста земљама које пружају уточиште или врше обуку терориста.
- Треба тежити остваривању услова за супротстављање тероризму путем мера социјалне превенције, социјалне, економске, криминалне политике, културе, информисања, образовања и сл.
- Изучавању тероризма треба приступити интердисциплинарно са аспекта бројних наука. Задатак науке, осим утврђивања феноменолошких карактеристика, је и утврђивање узрочности тероризма, планирање и програмирање превенције на међународном и националном плану.
- Средства информисања не смеју да преносе захтеве терориста, као ни неовлашћено планове органа безбедности, с обзиром да је преузимање

одговорности за терористичке акте својеврсна промоција и политичка пропаганда терориста.

- Неопходно је стварање специјализованих формација за рано откривање терористичких организација и њихових планова.
- Нужно је дефинисање и кодификација тероризма без политичке пристрасности.
- Треба отклањати теоријске дилеме у разликовању тероризма од гериле, ослободилачких ратова и сл.
- Улога криминалистике је изузетно важна и она се односи на:
 - благовремено и ефикасно откривање терористичких организација, акција, аката и актера тероризма;
 - откривање материјалних токова за финансирање терористичких организација који су увек криминални.
- Потребно је постићи унификацију политике и кривично-правне стратегије против тероризма на локалном, унутрашњем и међународном подручју.
- Створити информативно-обавештајну мрежу на строго конспиративној основи.
- Остварити координацију и интеракцију полицијских мера са мерама других органа.
- Извршити корекцију политичке клаузуле из члана 3. статута Интерпола, јер «Водич за борбу против тероризма» по резолуцији УН из 1986. године није довољан. Овај акт даје за право појединим државама да се саме опредељују шта јесте, а шта није тероризам, што може имати криминогени значај, односно значити стимулацију тероризма.

Дуго времена у нашем друштву категорички се инсистирало на томе да немамо организовани криминалитет. Да би се супротставили једној појави треба установити, пре свега, да она постоји, наравно ако постоји. А организовани криминалитет постоји, а са њим и могућност тероризма.

У Министарству унутрашњих послова Републике Србије формирана је посебна управа за борбу против организованог криминала. Доношењем републичког “Закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала” учињени су значајни кораци на овом друштвеном задатку чија ће практична реализација бити пресудна за даљи развој и просперитет друштва.

И на крају. Супротстављање тероризму, које пледира да буде ефикасно и успешно, може да доведе у питање заштиту људских права. Заштита људских права је, међутим, илузорна и бесмислена, уколико она иде на штету чувања људских живота и њихових материјалних добара којима прети опасност од тероризма. Наћи праведну и хуману сразмеру између ова два процеса на међународном и унутрашњем плану није ни мало лако, поготово ако се у циљу заштите људских права посеже за тероризмом.

Проф. др Бранислав Симоновић
Правни факултет у Крагујевцу
Виша школа унутрашњих послова у Земуну.

Нове методе криминалистичког планирања

Методама из 19. века не треба да се супротстављамо криминалитету у 21. веку.
Џек Стру, Министар унутрашњих послова, Велике Британије, 1997.

Резиме: У раду се приказују основни постулати учења о криминалистичко-стратегијској анализи и планирању, методама профилирања личности учиноца, као и географском профилирању (криминалистичка географија). Описују се компјутерски програми и базе података које подржавају примену ових метода. На крају се предлаже поступак за увођење ових савремених модела планирања у праксу наше полицијске делатности.

Кључне речи: криминалистичка стратегија, стратегијска анализа криминала, профилирање личности учиноца, географско профилирање.

1. ПОТРЕБА ЗА ПРОМЕНАМА У ПРИСТУПУ ПЛАНИРАЊА

У последњој деценији двадесетог века дошло је, у оквиру светских размера, до озбиљних промена у концепцијском приступу планирања криминалистичке делатности како преткривичног, тако и истражног поступка. Узроци за стручно преиспитивање класичних концепата планирања су вишеструки: 1) Појава (у светским оквирима), да се средином седамдесетих и почетком осамдесетих година, стопа откривања убистава са преко 90% спустила на испод 70% (Harald, 2000: 533-540). Код нас се проценат откривања убистава у последњој деценији 20. и првих година новог века, свео на свега 61%; 2) Дошло је до повећања процента убистава у којима се жртва и учинилац нису познавали, тј. између њих није било претходног контакта и типичног односа-жртва-убица,¹ што у битној мери отежава планирање криминалистичке делатности²; 3) Заостр ии су се и повећали неки појавни облици организованог криминала (унутрашњег и транснационалног), нпр. илегална трговина дрогом, људима, оружјем, међународни тероризам, финансијски и привредни криминал, 4) Процеси транзиције су негативно утицали на пораст криминалитета, при чему је изостала адекватна реакција државе; 5) Појава савремених технологија и нова светска искуства, указују на потребу другачијег приступа планирању криминалистичке делатности, итд.³

Традиционални приступ организовања и планирања криминалистичке делатности се заснива на *реактивном концепту* на основу кога полиција и органи правосуђа реагују тек

¹ На пример у SAD се проценат серијских убистава и убистава са нејасним мотивом повећао за 160%. Код нас су се вишеструко повећала наручена убистава (мафијашка или политичка), где између непосредног убике и жртве није претходно постојао контакт.

² По једној подели која има за основу претходне везе са жртвом, све се убике могу поделити на три типичне групе: 1) особе које су у тесној вези са жртвом, чланови породице, интимни партнери; 2) познаници; 3) странци (жртва и убика се не познају). Прва и друга група учинилаца је остала стабилна, док се вишеструко повећао број учинилаца који улазе у трећу групу, тј. убика и убијени се претходно нису познавали (односно жртва није познавала убичу, не постоји стандардни однос убика-жртва).

³ Дворшек дели околности које су утицале на развој криминалистичке стратегије у неколико група разлога: промене у сфери криминалитета; повећан опсег криминалитета; нови појавни облици (организовани криминалитет); пад стопе откривања; повећање потребе сарадње са полицијским јединицама на другим подручјима; већи захтеви у погледу доказивања итд.; Дворшек Anton, Криминалистичка стратегија, Лjubljana, 2001, стр. 19.

након извршеног кривичног дела. Кривично дело се посматра као изоловани феномен, не доводећи се у везу са социјалним и другим факторима који формирају услове и узроке поновног извршења кривичног дела од стране истог или других лица. Борба против криминала није системски и целовито осмишљена гледано у целини или у односу на поједине типове криминалних феномена. Овакав приступ не може да доведе до жељене ефикасности у сузбијању, откривању и доказивању кривичних дела, зато што је велики број типова криминала последица целовитих друштвених услова који их продукују. Значајан проценат криминалних понашања је производ трајне психолошке или пак професионалне оријентације индивидуалних или удружених криминалаца са јасно подељеним улогама у којима се непосредни извршиоци појављују само као маргиналне фигуре једног ширег криминалног плана или оријентације. Према томе, уколико се криминалистичка анализа и планирање усмери само према непосредним извршиоцима, и то након предузетог криминалног понашања, криминалистичка делатност се бави маргиналијама, појединачним појавама, тј. усмерава се само ка врху леденог брега. На другој страни евидентне несинхронизованости између органа посредно или непосредно задужених за сузбијање криминалитета, лоша законодавна политика, непостојање система превенције и осмишљене глобалне стратегије сузбијања криминалитета, непостојање база података и квалитетног аналитичког процеса додатно негативно утичу на ефикасност криминалистичке делатности.

Због горе наведених р алога, у последњој деценији двадесетог века, у свету је напуштен концепт реактивног приступа криминалитету и почела се развијати **проактивна стратегија супротстављања криминалитету** која подразумева његово системско и целовито анализирање и сузбијање. Полицијска делатност супротстављања криминалитету се не усмерава само ка оствареним криминалним феноменима, већ на услове и узроке који продукују криминал. Планирање криминалистичке делатности уз помоћ неких нових метода и начина организације усмерава се и ка будућим криминалним понашањима, односно бави се криминалистичким предвиђањем.

Врсте криминалистичког планирања. Постоје разни нивои и врсте криминалистичког планирања. Основна је подела на стратегијско и тактичко планирање.

2. СТРАТЕГИЈСКО ПЛАНИРАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ

1) ПОЈАМ

Стратегијско планирање криминалистичке делатности представља глобалан приступ у оквиру кога се анализирају поједине врсте криминала (као и криминалитет у целини), услови и узроци који их продукују, поједини типови криминалаца као и постојеће мере његове контроле и сузбијања, како би се уочиле опште закономерности, тенденције у оквиру појединих форми криминала као и системске слабости у организацији и спровођењу криминалистичке делатности са циљем њиховог отклањања, изналагања нових превентивних решења, повећања ефикасности сузбијања, откривања и доказивања кривичних дела.⁴

Криминалистичко- стратегијско планирање⁵ представља операционализацију проактивног приступа криминалитету, тј. да се криминалитет предупредује, а не да се на њега

⁴ *Kriminalistička strategija* је подручје научног истраживања које се бави питањима како криминалистичким мерама и радњама ограничавати криминалитет на globalnom nivou, узимајући у обзир криминално-političke и правне оквире те начело ефикасности, тј. како криминалистичким мерама савлађивати криминалитет као целину или његове поједине делове, а не појединачна кривична дела. Dvoršek Anton, *Značaj kriminalističke strategije za prevenciju kriminaliteta*, Zbornik radova: mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta, Beograd, "Policijska akademija", 2002, str. 75.

⁵ **О врстама криминалистичке стратегије.** Постоје разне подеље криминалистичке стратегије. На пример: подела на теоретску и оперативну стратегију; на plansku и оперативну стратегију. Значајна је подела на generalnu стратегију и оперативну стратегију. Основа за разграничење је објекат анализе, односно ниво на којем се изграђује стратегија. Generalna криминалистичка стратегија припада врховном нивоу, а објекат је celokupni криминал на одређеном простору. Оперативне стратегије су imanentne доњем нивоу (нижи menaџment), а њихов објект анализе су само одређени облици криминалитета или одређена група криминалаца. Dvoršek Anton, *Značaj*

делује само у виду реакције. Једино стратегијски приступ омогућује формирање потпуне слике о криминалитету и развој целовитих концепата његовог сузбијања. (Dinchen, 1999: 379)

Развоју ове области значајно су допринела нова сазнања из криминологије, стратешког планирања, развој нових аналитичких и статистичких метода, напредак компјутерске технологије и могућност формирања сложених база података. Без сумње њен развој убрзава и све већа глобализација криминалитета која тражи планско супротстављање на највишем нивоу.⁶

Процес криминалистичког планирања не сме да започне у моменту пријема кривичне пријаве за конкретно кривично дело. Стратегијско планирање подразумева стварање услова за ефикасно планирање поводом разјашњавања конкретних кривичних дела. Стратегијско планирање се усмерава ка одређеним типовима криминала и ка лицима која су баве континуираном криминалном делатношћу. Сузбијање организованог криминалитета, илегалне трговине наркотицима, привредног, професионалног, еколошког, компјутерског криминала захтева другачији приступ, односно стратегијско планирање, базе података и континуирану криминалистичку активност.

Стратегијски (системски) приступ⁷ у анализи и планирању криминалистичке делатности подразумева *формирање експертских тимова* из различитих области⁸ (на националном и регионалном нивоу), *обуку кадрова за вршење анализа криминалитета* (целокупног или појединих форми), *стварање база података о кривичним делима, географској распрострањености* појединих форми криминала на микро и макро нивоу (одређивање криминалних жаришта), *базу података о учиниоцима кривичних дела, инсталирање компјутерских софтвера* који омогућавају претраживање и упоређивање података по различитим основама и критеријумима, *банку података о сопственим ресурсима* полицијских, истражних и осталих служби које могу допринети у спречавању, откривању и доказивању кривичних дела, *програме превенције криминалитета* као и *планско укључивање, обуку и организовање грађана* у оквиру разних стратегијских пројеката превенције.

2) КРИМИНАЛИСТИЧКО- СТРАТЕГИЈСКА АНАЛИЗА

Основу криминалистичког стратегијског планирања чини стратегијска анализа. Криминалистичка стратегијска анализа има следеће циљеве: идентификовање криминала и криминогених фактора, испитивање и остваривање стратегијских могућности деловања, вршење анализе постојећих тактичких концепата полицијске и истражне криминалистичке праксе на вишем нивоу међусобних веза и односа како би се на основу тога оптимизовала и формулисала криминалополитичка, полицијска и криминалистичка стратегија.⁹ По једном другом схватању циљ стратегијске анализе је да се утврде везе између криминала (кривичних дела), удружења и група криминалаца, индивидуална улога појединих субјеката у криминалној активности, узајамна веза између кривичних дела и других фактора као на пример локација, запосленост, методе комуникације,¹⁰ путеви кретања новца на појединим банковним рачунима, итд.

kriminalističke strategije za prevenciju kriminaliteta, Zbornik radova: mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta, Beograd, "Policijska akademija", 2002, str. 78.

⁶ Uporedi: Dvoršek Anton, Značaj kriminalističke strategije za prevenciju kriminaliteta, Zbornik radova: mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta, Beograd, "Policijska akademija", 2002, str. 76.

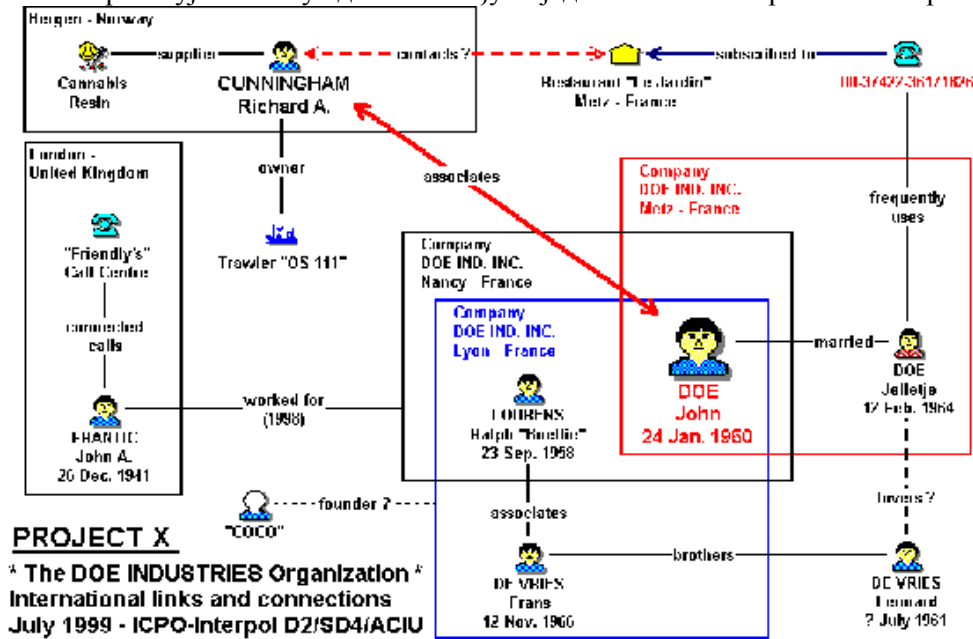
⁷ Ротињу се поједини стратегијски приступи под чим се подразумева развој информacionих система, разних модела превенције или специјалних instrumenata борбе против криминала. Kube/Störzer/Timm, Kriminalistik, Handbuch für Praxis und Wissenschaft, Band 1, str. 184.

⁸ Na primer u oktobru 1997. godine u nemačkom Ministarstvu unutrašnjih poslova (Bundeskriminalamt) je otpočeo razvoj projekta strategijske analize kriminaliteta (Strategische Kriminalitätsanalyse- SKA). Dinchen Franziska Stübert, Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, Kriminalistik, 6/99, str. 397-383.

⁹ Dinchen Franziska Stübert, Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, Kriminalistik, 6/99, str. 379; <http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp>

¹⁰ Za analizu služi statistički pristup i pribavljanje informacija radi procene kriminalnog problema. Tehnike analiziranja i planiranja su standardizovane i homogenizovane i osposobljene za razotkrivanje

Шема приказује анализу односа између појединих чланова криминалне организације.¹¹

Пројекти стратегијске анализе најчешће се односе на поједине врсте криминала и сваки обухвата анализу конкретних форми испољавања, криминогене факторе и њихове конеквенце како би се утврдила стратегија полицијског приступа и генерална криминална политика. На основу тога се дају предлози за изналагање решења и разрађују алтернативе поступања. Сва ова настојања су циљно усмерена и структурирана. Суштина ових пројеката је мултидисциплинарност. (Dinchen,1999:381)

Стратешка анализа и планирање полази од три основна питања: где смо сада? где желимо бити? како доћи до тога? (Dvoršek, 2001:96) и састоји се од неколико корака: прибављање релевантних и поузданих информација, анализа, синтеза, тражење и избор алтернатива, вредновање и прогноза, обликовање концепта.¹²

Однос између криминалне политике и стратегијске криминалистичке анализе и планирања. Криминална политика (нпр. социјална политика, законодавна политика, итд), налази се на вишем нивоу општости, глобалнија је него стратегијска криминалистичка анализа. Између криминалне политике и криминалистичко стратегијског планирања постоје међусобни утицаји. Криминална политика одређује области и правце криминалистичких стратегијских анализа. На другој страни криминалистичка стратегија опредмеђује поједине криминално политичке концепте, уочава у пракси и указује на постојеће слабости криминалне политике и предлаже начине њиховог превазилажења (нпр. неопходне промене у законским решењима).

Однос између стратегијске и тактичке анализе и планирања. Стратегијска анализа се налази на вишем нивоу општости него тактичка анализа. Поред међусобних разлика оне се у појединим сегментима преклапају, несумњиво утичући једна на другу. Мада имају различите примарне сврхе оне не би требало да буду посматране као потпуно одвојене. Тактичка анализа обезбеђује актуелне информације за стратегијску анализу и допуњава базе података, а стратегијска анализа заузврат служи да усмерава будуће тактичке анализе. Стратегијска анализа настоји да обезбеди целовит преглед и димензије криминалних активности, да

individulanih izvršilaca pojedinih krivičnih dela, serijskih krivičnih dela nepoznatog individualnog izvršioca, kao i ukupnih kriminalnih aktivnosti velikih i složenih kriminalnih organizacija kao što su na primer mafije. Koristišene tehnike su standardizovane i mogu se vizuelno prikazati na razumljiv način. <http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp>

¹¹ Kopirano sa oficijelnog sajta Interpola.

¹² Prvi korak potencira BS. Za objašnjenje ostalih upućujemo na: Dvoršek Anton, Kriministična strategija, Ljubljana, 2001, str. 96.

асистира појединим оперативним службама и екипама у развоју циљаних стратегија како би се ухватиле у коштац са свакојаким штетама и ефектима криминалних понашања у друштву. Стратегијска анализа омогућава усмеравање планова акција на дуге стазе и више у погледу будућих кривичних дела, него што је реакција на конкретни и индивидуални криминални акт. Стратегијска анализа може да иде даље него што тактичка анализа може да види. Она сачињава дужевременију, ширу слику (представу) о томе шта се у сфери појединих врста криминала (и криминалитета у целини) дешава и на тој основи предвиђа (прогнозира) шта би могло да буде у будућности. Стратегијска анализа омогућава да се уоче слабости противника и створе могућности како за одбрану, тако и да се он порази. Указује на слабости постојећег репресивног механизма како би се превазишле, асистира руководиоцима полиције у развоју ефикасније контроле криминалитета и формирања превентивних стратегија. Док тактичка анализа утиче на непосредну акцију, стратегијска анализа се фокусира на дуговремене солуције. Обе врсте анализе могу да буду примењене за све случајеве серијских или насилничких кривичних дела, економског криминалитета, илегалне трговине дрогама и наркоманије, еколошког криминалитета и транснационални организовани криминалитет.¹³

Табела приказује предмет изучавања криминалистичко стратегијске и тактичке анализе и планирања.¹⁴

Област анализе	Стратегијска анализа	Тактичка анализа
Кривично дело	Анализа општих и посебних облика извршења кривичних дела у датом времену и простору (организоване форме криминала, економски криминал, убиства, отмице, силовања, итд).	Анализа конкретног случаја
		Упоредна анализа са другим случајевима (претпоставка да је кривично дело део серије)
Извршилац кривичног дела	Статистички, тј. емпиријски профил- (типичне особине извршилаца датог типа кривичног дела у датом времену и у датом простору)	Састављање профила непознатог учиниоца
		Анализа група криминалаца
Контрола криминалитета (методе сузбијања и превенције тешких форми криминала)	Експертски тимови за стратегијску анализу појединих форми криминала Контролне методе стратегијске анализе	Оперативна и истражна анализа конкретних кривичних дела

Овако сачињена шема планирања треба да буде допуњена поред експертских аналитичких тимова за поједине форме криминала које би требало формирати при МУП-у, и са логистичком подршком компјутерских аналитичких софтвера и база података које омогућавају профилирање личности учинилаца (criminal-personality profiling) и географско профилирање (тзв. информациони географски системи). У већем броју земаља постоје и специјализовани полицијски институти који се баве развојем научних метода стратегијског и тактичког анализирања и планирања са циљем сузбијања и сачињавања програма превенције најтежих форми криминала како са аспекта унутрашњих (националних и регионалних) специфичности, тако и са аспекта ширих или ужих међународних релација. И коначно законодавне активности у погледу сузбијања најтежих форми криминала (организованог криминала и тероризма, економског и финансијског криминала, отмица, мафијашких убистава, итд), треба да омогуће и регулишу формирање и коришћење специјализованих база података, као и примену појединих

¹³ <http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp>; Dvoršek Anton, *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001, str. 30. Више о стратегијском планирању: Dvoršek Anton, *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 200; Berthel Ralph, *Vermögens abschöpfung im Lichte der Kriminalstrategie*, *Kriminalistik*, 1/02, str. 28-32; Kroll Ottmar, Schwarz Ulrich, *Die kriminalistische Fallanalyse*, *Kriminalistik*, 2/01, str. 143-146; <http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp>.

¹⁴ Упореди са tabelom коју су сачинили: Kroll Ottmar, Schwarz Ulrich, *Die kriminalistische Fallanalyse*, *Kriminalistik*, 2/01, str. 143.

репресивних мера и превентивних програма (у питању су мере које ограничавају поједина прокламована људска права).

3. ПРОФИЛИРАЊЕ ЛИЧНОСТИ УЧИНИОЦА КРИВИЧНОГ ДЕЛА

1) ПОЈАМ

Установљавање профила извршиоца је релативно нова криминалистичка метода (стратегија) планирања и подразумева процену личности учиниоца и могући стил живота одређеног типа криминалца који се испољио извршењем кривичног дела. Профилирање¹⁵ подразумева сачињавање верзија о вероватном учиниоцу базираним на информацијама које потичу из контекста кривичног дела са циљем да се у оквиру актуелне полицијске обраде олакша проналажење осумњиченог или сачини листа могућих извршилаца. (Musolff- Hoffmann, 2001: 182)

Треба разликовати *профилирање* као делатност, тј. поступак профилирања личности криминалца и *профил личности извршиоца*, тј. психолошку фантом слику (Busch- Scholz, 2001: 549-556), као коначан продукт таквог поступка који се заснива на формирању профила непознатог извршиоца. (Schmelz, 2000: 60)

Према томе, профилирање личности учиниоца је техника установљавања особина личности и модела понашања непознате особе на основу анализе кривичног дела како би се она индивидуализовала. Састоји се од проналажења и уочавања особености понашања везаних за личност непознатог учиниоца које су довољно сигнификантне да се особа која је извршила кривично дело може јасно разликовати од других људи. (Musolff- Hoffmann, 2001: 5) Профилирање се не усмерава на специфични идентитет непознатог кривца, већ на основу анализе понашања и персоналних карактеристика које су се одразиле при извршењу дела, упућују на врсте, типове особа које су могле да изврше конкретно кривично дело. (Schmelz, 2000: 640) Профилирање усмерава оперативну делатност. Профил учиниоца је мање или више тачна слика једног још увек непознатог криминалца кога треба уз помоћ тако састављеног профила пронаћи. Профил има статус верзије. Уз помоћ сачињеног профила сужава се круг потенцијалних извршилаца, посебно у случајевима када је број сумњивих лица јако велики или неодређен, тако да се не могу применити друге класичне криминалистичке методе.¹⁶

Теоретска заснованост профилирања се налази у сазнању да су кривично дело и учинилац на специфичан начин међусобно повезани. Они указују једно на друго на директан или индиректан начин. Свако кривично дело садржи "потпис" учиниоца и указује на њега.¹⁷ На основу различитих трагова и налаза на лицу места, начина повређивања жртве и других доказа реконструише се ток кривичног дела, на основу чега се закључује о мотивима, особинама личности и о другим психолошким и непсихолошким карактеристикама учиниоца. (Lüpke, 1999: 814)

Профилирање се примењује (као неопходна метода) у случајевима када се класичним криминалистичким методама планирања није могло напредовати у разјашњењу случаја, када није било могуће сагледати или објаснити мотиве за извршење кривичног дела, као и када није

¹⁵ Реч профилирање потиче од америчког израза offender profiling. У пракси се за ову методу користе различити називи "criminal profiling", "behavioral profiling", "criminal-personality profiling", "offender profiling", или "psychological profiling."

¹⁶ Alexander Lüpke, Täterprofile, Kriminalistik, 12/99, str. 814; Thomas Busch, Bernd Scholz, Die Generierung empirischer Täterprofile, Kriminalistik, 8-9/01, str. 549-556.

¹⁷ Профилирање личности извршиоца се заснива на теорији да се о карактеристикама учиниоца може закључивати на основу детаљног познавања карактеристика кривичног дела. На основу тога се сачињавају верзије о учиниоцима највероватнијим демографским и физичким карактеристикама, навикама и понашању и особинама личности. Peter Ainsworth, Psychology and Crime, Myths and Reality, Izdavač: Longman, 2000, str. 104.

постојао претходни однос између учиниоца и жртве или је он био веома површан (нпр. случајеви када убијени није познавао убицу).¹⁸

Профилирање се појављује као помоћ традиционалном начину криминалистичког размишљања. Профилирање је нова шанса у случајевима када друге методе нису довеле до резултата. Профилирање не нуди увек готове моделе. Оно није круга шема. Оно само помаже оперативцима при уочавању и сачињавању других верзија и праваца размишљања који пре тога нису узимани у обзир и проверавани. Примена методе је посебно значајна у ситуацијама када стандардни модели криминалистичког размишљања нису довели до успеха. (Musolff-Hoffmann, 2001: 64)

Профилирање се примењује у пракси за разјашњење тешких кривичних дела као на пример убиства, серијска убиства, сексуално мотивисана кривична дела, уцене и отмице.¹⁹ Метода се темељи на примени квалификованих аналитичких поступака који омогућавају формирање основа (верзије) којима ће се усмерити оперативна и потражна делатност. Уз помоћ ових метода треба постићи: утврђивање хронологије настанка кривичног дела (пред деликтна, деликтна и постделиктна фаза); прецизну реконструкцију кривичног дела, разјашњење кривичног дела, указивање на, до тада неистраживане правце оперативне делатности, нејасна места и кључне тачке које треба разјаснити, утврђивање приоритета у оперативној делатности, анализу друштвене опасности дела и могућности његовог понављања, типизирање учиниоца, закључивање о могућим персоналним карактеристикама учиниоца. Ланац закључивања и анализе иде следећим редом: анализа чињеничног стања- закључивање о радњи извршења кривичног дела и понашању учиниоца- анализа- процена мотивације (верзије о мотивима)- процена карактера учиниоца (карактерних особина)- профилирање личности учиниоца (могући тип личности)- планирање где треба трагати за учиниоцем (у оквиру ког круга лица)- планирање где и када се може поново очекивати извршење кривичног дела како би се поставила клопка.²⁰ Једноставније речено, планирање је засновано на моделу: шта се десило- због чега се десило - ко је учинилац (Musolff- Jens Hoffmann, 2001: 182), односно, какав је учинилац (тј. које су му особине, одакле је итд)?

Највећи значај профилирања је у томе што је оно интердисциплинарно структурирано. У фази откривачке делатности и обради криминалних случајева, ангажују се стручњаци и примењују знања не само из домена криминалистике, већ и криминологије, форензичке психологије, психијатрије, судске медицине, дајући сасвим нов карактер делатности анализе и планирању преткривичног поступка.²¹

Многи елементи профилирања учиниоца су спекулативни и стога су оптерећени са високим степеном несигурности (неизвесности). Смисао оваквог метода је анализа случаја и укључивање стручњака различите специјалности у тимски рад у оквиру процеса оперативног планирања. Циљ је постизање креативне користи коју доноси тимски рад, свестрана анализа случаја и удубљивање у локалне специфичности. На тај начин оперативна криминалистичка делатност добија нове импULSE ка свестраном и креативном приступу.²²

¹⁸ Alexander Lüpke, Täterprofile, Kriminalistik, 12/99, str. 814-820; Cornelia Musolff- Jens Hoffmann, Täterprofile bei Gewaltverbrechen, Springer, 2001, str. 12.

¹⁹ Profiliranje se pokazuje prikladnije kod pojedinih krivičnih dela nego kod drugih. Principijelno najpogodnijim se za profiliranje pojavljuju slučajevi višestrukih ubistava i silovanja. Po mišljenju stručnjaka iz FBI, imovinska krivična dela i razbojništva nisu osobito prikladna za profiliranje zato što sa maњom verovatnoћom ukazuju na indicije o uchiniochevoj podsvesnoj ličnosti. Peter Ainsworth, Psychology and Crime, Myths and Reality, 2000, str. 105.

²⁰ Malo izmeњen i dopuњen tekst. Uporedi: Gerhard Schmelz, Operative Fallanalyse (OFA), Kriminalistik, 9/00, str. 704, isto i u Kriminalistik 11/00, str. 776.

²¹ Profiliranje ličnosti uchinioца uvodi u intelektualni analitički kriminalistički proces i specifična знања kriminalne i примењене psihologije (posebno teorije ličnosti, psihološke analize ponašaња, motivacione teorije, razvojne teorije ličnosti, psihološka mreжа itd). Cornelia Musolff- Jens Hoffmann, Täterprofile bei Gewaltverbrechen, Springer, 2001, str. 91.

²² <http://www.bka.de/aktuell/viclas/#Begriff>

2) ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ И ПРИКАЗ ПРОФИЛИРАЊА У ПОЈЕДИНИМ ДРЖАВАМА

Историја профилирања започиње у САД. Америчка полиција ФБИ је 1975 основала одсек за психолошко изучавање понашања (Behavioral Science Unit-BSU). Најпре се почело са изучавањем 36 осуђених убица из сексуалних мотива, а касније и са стотину осуђених учинилаца насилничких кривичних дела. На основу тих података настали су први персонални профили криминалаца. Прва озбиљна изучавања у овој области су започела почетком осамдесетих година. 1984. године основан је Национални центар за анализу насилничког криминалитета (National Center for the Analysis of Violent Crime -NCAVC). У оквиру овог центра вршило се и обучавање стручњака за профилирање.²³ Спроведена су бројна научна истраживања и интервјуисања учинилаца вишеструких убистава, серијских силовања и повратника. Истраживни су сви битни аспекти личности и развоја ових криминалаца (психолошко- психијатријска вештачења и испитивања, истраживање односа у породици, однос са мајком и оцем, детињство, сексуална искуства из детињства, психичке и емоционалне карактеристике и процеси фантазије, представе, потребе итд), однос са жртвом, и однос према кривичном делу итд.²⁴ ФБИ је 1985. године формирао компјутерску банку података VICAP (Violent Criminal Apprehension Program), у коју је до 1993. унето податка за више од 7000 насилничких деликата. Са овом подацима је ФБИ откривао учиниоце кривичних дела.²⁵ Након САД, метода се почела развијати у Канади и Великој Британији.²⁶

У континенталном делу Европе је у току деведесетих година почело да се примењује у пракси учење о психолошком профилирању. У почетку су усвојена америчка искуства где су и едуковани први кадрови (форензички профилери). Методу су најпре почеле да примењују

²³ На FBI академији у Квантику (Quantiko) у Вирџинији, програм тренинга траје 11 месеци. На овом курсу се обучавају и инострани профилери. Jon Zonderman, Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation, New York, 1998, str. 129- 130.

²⁴ Детаљније о овим пројектима у раду: Gearst, Joachim Hans, Zur Erstellung von Täter-Profilen, Kriminalistik, 5/00, str 315-321.

²⁵ **Успешност у примени методе.** На основу искустава FBI-а проценат грешака при сачињавању ових профила је око 23%. Stephan Harbort, Empirische Täterprofile, Kriminalistik, 8-9/97, str. 569-572.

²⁶ **Профилрање у Великој Британији.** Средином осамдесетих година почело се и у овој земљи са применом методе профилрања личности криминалаца. Методе су засниване на техникама развијеним у САД. У Великој Британији је основан Центар за криминалну психологију и научни развој метода профилрања. Сачинили су диференцирану типологију насилничких понашања. Alexander Lüpke, Täterprofile, Kriminalistik, 12/99, str. 814-818.

Холандска,²⁷ Аустријска²⁸ и Немачка полиција,²⁹ на основу чега су формирана и европска искуства.³⁰

3) АНАЛИЗА ЧИЊЕНИЧНОГ СТАЊА И ПОСТУПАК ПРОФИЛИРАЊА

Поступак профилирања је базиран на анализи природе дела и начина на који је извршено.³¹ Процес представља покушај да се одреде аспекти криминалне личности на основу криминалног понашања предузетог пре, за време и након извршења кривичног дела. Персоналне информације се комбинују (удружују) са другим подесним (прикладним) детаљима и материјалним доказима. Након тога се компарирају са карактеристикама познатих типова извршилаца, као и ментално абнормалним лицима. На основу тога се проширују радне претпоставке о извршиоцу и усмерава оперативна делатност. (Ainsworth, 2000: 104)

Поступак профилирања се састоји из следећих фаза: 1. фаза: *Прикупљање и обезбеђивање доказа и других информација* са лица места, од или са жртве, фотографије (ширег и ужег лица места, повреда на жртви), скице, анализа трагова, судскомедицински налази, и остала вештачења, географски подаци, сведоци очевидци, итд; 2. фаза: *Реконструкција тока кривичног дела*: анализа сваког трага појединачно и у вези са другим траговима.³² Врши се анализа кривичног дела у целини, сачињавају се све могуће верзије, спроводи се структурна анализа кривичног дела, разликује се примарно делање (које има кривично-правни значај), од радњи споредног карактера, уочавају се и разликују главне и споредне околности, сачињавају хронолошке и смисаоне реконструкције тока кривичног дела. (Записују се сви поступци, кораци у анализи и предузете делатности. Постављене верзије се проверавају у односу на несумњиво утврђене трагове и врше се корекције мисаоног тока); 3. фаза је *криминалистичка анализа*, при чему се иде од постојећих трагова и промена на лицу места, анализе односа учиниоца са жртвом, ка верзијама о могућим мотивима и могућем типу учиниоца, његовим унутрашњим пореживљавањима у контексту објашњења појединих трагова, као и нивоу

²⁷ Relativno solidna iskustva u vezi sa ovom oblašću postoje u Holandskoj policiji. U periodu od 1991. do 1995. godine stručnjaci za profiliranje su sastavili profil nepoznatog učinioca u oko 100 slučajeva. Izvršeno je istraživanje mišljenja policajaca koji su radili u ovim slučajevima i ono pokazuje da je oko 95% policajaca veoma zadovoljno radom i rezultatima stručnjaka za profiliranje. Uwe Lang, Psychologische Täterprofile, Kriminalistik, 11/97, str. 725.

²⁸ U Austriji je devedesetih godina osnovan istraživački centar za analizu zločina, profiliranje i programe savetovaња (Forschungszentrum für Verbrechenanalyse, Profilerstellung und Beratungsprogramme). I on je orijentisan na američka iskustva. Alexander Lüpke, Täterprofile, Kriminalistik, 12/99, str. 814-820.

²⁹ U Немачкој се почело 1993. године, када је формирана проектна група за криминалистичку и криминалошку анализу криминалних случајева. Програм се звао оперативна анализа случајева (Operativen Fallanalyse) и представљао је ново оружје. Експерти различите професионалне едукације су заједнички обрађивали следећа кривична дела: убиства, сексуална кривична дела и учене. На основу анализе ових кривичних дела сачињавани су профили извршилаца. У децембру 1995. министарство је одобрило пројекат: Анализа лица места/профилирање личности учиниоца. Формирана је радна група која је истраживала конкретне случајеве убиства и сексуалних делата. У марту 1999. уведена је у употребу компјутерска база података- систем ViCLAS. Gerhard Schmelz, Operative Fallanalyse (OFA), Kriminalistik, 9/00, str. 640. i Kriminalistik, 10/00, str. 704; Negel-Horn, ViCLAS- Ein Expertensystem als Ermittlungshilfe, Kriminalistik, 1/ 98, str. 54-58.

³⁰ Америчка истраживања у погледу карактеристика учинилаца су упоређивана са европским (аустријска и немачка истраживања) и дошло се до закључака да постоје значајне разлике. Америчка истраживања и резултати се не могу без остатка применити на европска искуства. Културне и остале разлике условљавају специфичности при формирању личности појединих типова криминалаца. (Помиње се и неко афричко истраживање из Руанде које потврђује ову тезу, али у односу на афричке услове). Gearst, Joachim Hans, Zur Erstellung von Täter-Profilen, Kriminalistik, 5/00, str. 315.

³¹ Детаљно истраживање места злочина је есенцијални корак у прикупљању релевантних информација и први услов за профилирање.

³² Док криминалисти и вештаци истражују лице места тражећи материјалне доказе како би идентификовали жртву, учиниоца, како би екстраховали околности које су у вези са злочином, друга група истражитеља (профјалери) траже на лицу места доказе о мотивацији односно факторима који су довели до кривичног дела као на пример бес, мржња, љубав или страх. Jon Zonderman, Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation, New York, 1998, str. 129.

планирања и контролисања понашања учиниоца приликом извршења кривичног дела (Musolff-Hoffmann, 2001: 63); 4. фаза: *Планирање конкретних тактичких радњи и активности, као и криминалистичко техничких мера* које треба предузети да би се организовало истраживање у правцу проналажења типова личности које одговарају могућем учиниоцу како би се сачинила листа осумњичених и извршила проверавања.³³

За сачињавање персоналног профила непознатог учиниоца од значаја су подаци који се прикупе обрадом лица места. На основу њих се састављају разни модели (ниже поменути) који се анализирају са аспекта криминалистичких, криминолошких и психолошких теорија, искустава и сазнања, криминалистичке интуиције и логичког закључивања, као и упоређују са статистичким³⁴ и подацима из база података (МОС и остале базе које су приказане ниже), уз обавезан тимски рад.

Типични и ексклузивни модел криминалистичких трагова. Анализа лица места може да укаже на постојање типичних (убичајених) трагова и атипичних трагова. Код типичног модела се уочава постојања трагова који су карактеристични за одређени тип кривичног дела. Они се по правилу увек проналазе код кривичних дела истог типа. Ексклузивни модел се среће код трагова, њихових форми или односа у оквиру ситуације на лицу места који не указују на познате моделе и начине извршења. Они упућују или на нов тип или на особености непознатог учиниоца. (Musolff-Hoffmann, 2001: 63)

Два модела Персеверанце. У извршењу кривичног дела, одабраном начину извршења и траговима који остају након њега одражава се личност учиниоца. Специфичности у начину извршења одраз су персеверанце учиниоца, (тј. код сериских кривичних дела учинилац остаје веран истом или сличном начину извршења). За практичну примену профилирања важно је правити разлику између два модела персеверанце. *Први модел персеверанце је резултат рационалног понашања учиниоца* који проистиче из жеље за што ефикаснијим извршењем кривичног дела (начин извршења који доводи до успеха се не мења, већ само усавршава). *Други модел персеверанце* (остајања при истом начину извршења) *проишља из психолошке принуде* да се кривично дело изврши на одређени начин. Проузрокован је одређеним специфичностима личности извршиоца (најчешће несвесним) које имају свој узрок у одређеним поремећајима, фрустрацијама или несвесним мотивима и одражавају се у специфичном испољавању агресије, разним видовима перверзија, специфичностима мучења жртве итд. или у избору специфичних објеката напада. На основу уочавања и процене ових специфичности могуће је планирати верзије о одређеним психолошким карактеристикама учиниоца које су од значаја при трагању. (Musolff-Hoffmann, 2001: 60-61)

Модел: Организовани (систематични) и неорганизовани (несистематични) криминалци.

На основу истраживања које је спровео ФБИ дошло се до закључка да постоји разлика, која се уочава при анализи, између криминалног понашања систематичних и несистематичних убица (као и других криминалаца у погледу чијих кривичних дела се врши профилирање). У питању је модел који се примењује у Америци. Свака држава формира свој модел на основу статистичких показатеља сопствене праксе (о чему ће ниже бити речи).

Организовани или (систематични) криминалци унапред детаљно планирају кривична дела и по структури своје личности су претежно социопатске личности. Они посећују будуће

³³ **Model FBI za analizu slučaja i profiliranje učinioca: vrsta ubistva** (tj. stil vršenja ubistva) npr. neplanirano ubistvo, serijska ubistva; *primarna namera ubice* (novac, emocionalni razlozi, porodični problemi, psihoze, sadistički motivi); *doprinos žrtve* (visok, mali, nizak), starost, poziv, životni stil, telesno stanje; *rizik koji je preuzeo izvršilac* (u okviru kojih rizičnih okolnosti se izvršilac odlučio za izvršenje krivičnog dela); *nastanak krivičnog dela (eskalacioni faktor)* prelazak na delo, stepen brutalnosti koji je preuzeo kriminalac; *vremenski faktor* (koliko vremena je trebalo učiniocu da ubije žrtvu, za sakrivanje leša, načini sakrivanja leša (zakopavanje, sечење, остављање на месту, itd); *mesni relevantni faktori*, kao na primer prvi kontakt između žrtve i učinioca. Gerhard Schmelz, Operative Fallanalyse (OFA), Kriminalistik, 12/00, str. 848.

³⁴ Као допуна детаљне евиденције доказа са лица места и истражних извештаја, FBI профилери су инструисани да познају и детаљне статистике у погледу осуђених типова криминалаца, пре свега учинилаца силовања, убиста, убиста из сексуалних мотива и податке који се тичу њиховог развоја у младости. Jon Zonderman, Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation, New York, 1998, str. 129. i str. 148.

место злочина и кривично дело врше професионално. Систематични криминалци покушавају да стекну поверење жртве. На лицу места не остављају трагове и уклањају тело жртве. Неретко остављају лажне трагове на лицу места. Интересују се за ток полицијске делатности.

Типичне карактеристике систематичних криминалаца: висока интелигенција, нормалне социјалне релације, неупадљиви су у понашању, имају сталан и квалификовани позив, активан сексуални живот, у породици су најстарије дете или јединци, нису имали строгу дисциплину у детињству, у току извршења кривичног дела се контролишу, користили су алкохол пре извршења дела. Стрес по питању новца (у браку или другим односима), убрзао је извршење кривичног дела. Живе са партнером. Они су мобилни криминалци (имају ауто у добром стању). Прате извештаје о злочину у медијима.³⁵ Могу да мењају радно место и место живљења. Жртва прелази одређеном типу. Контролишу свој говор. Анализом лица места уочава се да је кривично дело припремано. Везују жртву. Пре извршења дела почињу агресивно да се понашају. Сакривају или закопавају леш. Односе оружје са лица места и не остављају доказе.

Несистематични криминалци не планирају детаљно извршење кривичних дела што се огледа у траговима. По структури своје личности су претежно шизофрени. Нису у могућности да контролишу приликом извршења кривичног дела своје фантазије и импулсивне емоције тако да на лицу места остају другачије промене него код систематичних криминалаца. Пре и у току извршења кривичног дела налазе се у стресу. Жртва ових криминалаца најчешће живи близу њих (у истој средини). Понашање према жртви је брутално и без кочница. Сексуална и емотивна незрелост се манифестује путем примитивних аката на лицу места (уринирање, остављање семене течности). На лицу места остављају бројне трагове. Не уклањају тело жртве.

Типичне особине хаотичних (несистематичних учинилаца): Просечна интелигенција, незрело социјално понашање, немају квалификовано образовање и ретко имају стално занимање. Имају сексуалне тешкоће. Били су најмлађа деца у својим породицама. Отац је често био без посла. Изузетно строги родитељи. Нагињу ка реакцијама у којима испољавају страх при извршењу кривичног дела. Пре извршења кривичног дела су користили алкохол. По правилу живе сами. Живе и раде поред места извршења кривичног дела. Започињу спонтано са извршењем кривичног дела (нису га претходно планирали). Познају жртву и лице места. Неретко разговарају са жртвом или то чине мало. На лицу места остављају хаос са много трагова, сексуално се иживљавају над жртвом, остављају доказе и оружје на лицу места. (Lürke, 1999: 817)

Табела бр. 1 показује разлике у варијаблама у погледу стања на лицу места код кривичних дела убиства из сексуалних мотива која су извршили систематични и несистематични типови криминалаца.³⁶

Начин понашања	организовани (систематичан) тип	неорганизовани (несистематичан) тип
претходно планирање крив. дела	86%	44%
везивање жртве	49%	10%
сексуалне радње над живом жртвом	64%	24%
употреба алкохола пре или за време радње крив. дела	56%	19%
садистичко понашање	32%	43%
остављено оружје на лицу места	18%	57%

³⁵ Имају потребу да контролишу ситуацију (у односу на жртву и ситуацију проузашлу из злочина), што се огледа у томе да прате извештаје из медија, неки од њих се враћају на лице места, па чак и помажу приликом извршења уврћања или отклањања физичких последица кривичног дела. Неки ступају у контакт са полицијом дајући савете или саопштавајући наводно "корисне" информације. Jon Zonderman, Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation, str. 144- 145.

³⁶ На основу истраживања које је спровео FBI дошло се до закључка да постоје разлике између криминалног понашања организованих и неорганизованих убика. Cornelia Musolf- Jens Hoffmann, Täterprofile bei Gewaltverbrechen, Springer, 2001, str. 95.

позиционирање леша (покривање лица, окретање на стомак итд)	22%	55%
сексуалне радње на лешу	34%	74%
постмортално повређивање жртве	27%	76%

Табела бр. 2 показује разлике у варијаблама у погледу особина личности систематичних и несистематичних убица из сексуалних мотива.

Особине личности	организовани тип	(систематичан)	неорганизован (несистематичан) тип
квалификовано занимање	50%		0%
промена стана након убиства	11%		0%
промена радног места након убиства	8%		0%
праћење извештаја у медијима	51%		24%
сексуалне сметње	24%		51%
учинилац је познавао жртву	14%		47%

Након анализе може се одговорити на веома важно питање да ли стање на лицу места указује на планирано (организовано) или непланирано (несистематично) понашање учиниоца при извршењу кривичног дела. На основу тога се могу извући закључци о интелигенцији и са тим повезаним животним околностима личности учиниоца (стручна оспособљеност, породично стање, спољашњост). *Потребно је подвући да ове претпоставке имају само хипотетичку вредност тако да ако неки осумњичени не одговара сачињеном профилу учиниоца њега не треба ни у ком случају искључити или запоставити приликом криминалистичке обраде.* (Lang, 1997: 726)

4) ОСНОВНЕ ВРСТЕ ПРОФИЛИРАЊА

На основу методолошког приступа овој проблематици, у пракси се могу разликовати две основне врсте профилирања: а) *практично дедуктивно утврђивање профила извршиоца* и б) *научно индуктивно установљавање профила извршиоца*.³⁷ Треба нагласити да се оне међусобно допуњују и заједно примењују у пракси.

а) *Практично-дедуктивно оријентисан поступак профилирања*. Полазна тачка за профилирање је увек једно конкретно, још увек неразјашњено кривично дело. На основу информација које су прикупљене са лица места (записници са увиђаја, вештачења, фотографије, итд), детаљне анализе виктимолошког односа и других информација које су на располагању (нпр. исказа сведока), применом криминалистичке, криминолошке, психолошке анализе (на основу искуства и теорија вишег и нижег нивоа), сачињава се фантом слика непознатог извршиоца или персонални тип у оквиру кога треба трагати. Дедуктивно профилирање захтева мултидисциплинарни приступ, тесну сарадњу и заједничку анализу криминалистичких стручњака- специјалиста за крвне и сексуалне деликте, као и судских медицинара са специјално обученим стручњацима психолошке оријентације, тзв. профајлерима са (великим) форензичким искуством. Поједини аутори овој методи мерењу надовољну систематичност и научну заснованост. Успешност методе се своди на искуство стручњака који су сачињавали профил и способност њихове имагинације.³⁸

Пример из праксе: Случај откривања серијског сексуалног делинквента применом учења о профилирању. У једном месту извршена је серија силовања. Било је мало доказа да би полиција могла да сузи круг сумњивих и идентификује извршиоца. Тада је случај послат

³⁷ Више: Thomas Busch, Bernd Scholz, Die Generierung empirischer Täterprofile, Kriminalistik, 8-9/01, str. 549.

³⁸ Важни су подаци о понашању конкретног криминалца приликом извршења кривичног дела. Да ли је мучио жртву пре извршења? Колико је смртносних повреда нането жртви? О интеракцији између извршиоца и жртве, нпр. да ли сведоци указују на sukob између жртве и потенцијалног извршиоца? О понашању учиниоца након извршења кривичног дела: Да ли је огуље одстрањено? Да ли су трагови уклоњени?

јединици ФБИ специјализованој за профилирање (ФБИ Behavioral Science Unit). На основу расположивих доказа конструисан је психолошки профил учиниоца. Мишљење је било да је свих седам силовања извршила иста особа. Претпостављено је да је извршилац мушкарац, белац у касним двадесетим или раним тридесетим годинама. Вероватно је разведен или одвојен од женског партнера, вероватно нема стални посао, можда је надничар или нешто слично. Претпостављено је да има високу школску спрему и да живи у близини места где су се силовања десила. Претпостављено је да има комплекс (о његај) ниже вредности и да је претходно имао контакте са полицијским или прекршајним органима због минорних сексуалних узнемиравања. ФБИ бихевијорална јединица је претпоставила да он може најпре да буде ухваћен од стране полиције на улици у рату где су се дешавала силовања у раним јутарњим часовима. На основу овог профила, локална полиција је сузила круг сумњивих на листу од четрдесет мушкараца, становника тог краја, који су одговарали наведеном профилу. Користећи и друге информације прибављене од стручњака за профилирање, оперативци са терена су након тога фокусирали сумњу на једно лице. Ускоро је то лице ухапшено и на суду је доказано извршење кривичних дела. (Ainsworth, 2000: 106)

б) *Индуктивно установљавање профила извршиоца.* Утврђивање једног профила заснива се на великом броју анализа које су вршене у вези са разјашњеним кривичним делима исте врсте. Психолошка обележја откривених учинилаца се утврђују, анализирају, статистички приказују и компјутески сређују у оквиру аутоматизоване базе података. Циљ статистичке анализе је да се утврде оне психолошке карактеристике, тј. сет психолошких особина које су типичне за конкретну врсту кривичног дела и њихових учинилаца. На основу емпиријских налаза може се описати "типичан" учинилац путем квантификованих и емпиријски фундираних обележја понашања. Научници су утврдили и описали типичне профиле извршилаца код различитих деликата (убистава, сексуалних деликата итд). Научно-индуктивно оријентисано установљавање психолошког профила извршиоца представља покушај да се уочљива, необична, понашања статистички класификују и повежу са теоријом вероватноће у сврхе оперативне делатности. У оквиру класификације учиниоци се деле на неколико класа и група на основу психолошких обележја (нпр. агресивност) истичући и њихову изражајност (нпр. мала, средња, висока). При томе се, на пример, сви учиниоци са високом агесијом класификују у једну групу, а сви учиниоци са ниском стопом агесије у другу групу. Након одређивања класификације на основу изабраних критеријума у оквиру једне групе, врши се даља обрада података применом математичко статистичких метода. Процес анализе састоји се из шест корака. *Први корак:* Прикупљање информација. Информације се прикупљају из примарних извора (интервјуисање учиниоца и примена различитих психометричких испитивања учиниоца (разне врсте тестова и испитивања) и из секундарних извора (записници приликом прибављања исказа пред полицијом и судом, судски акти, вештачења итд). *Други корак* обухвата примену научних инструмената обраде података који су прикупљени у првом кораку и њихово груписање у складу са специфичностима појединих изражајних елемената који су типични за понашање учинилаца код појединих типова кривичних дела. На пример када су у питању кривична дела са елементима насиља истражује се 45 психолошких обележја која се групишу у седам основних група: 1. степен агресивног понашања у предисторији кривичног дела (стабилност у испољавању агесије), 2. типично понашање у конфликтној ситуацији (психолошка анализа когнитивних и других процеса) 3. типови социјално-негативних фактора (деловање типичних негативних социјалних фактора на формирање личности и понашање учиниоца, нпр. породица, друштво, школа, посао, као и специфични односи између учиниоца и жртве), 4. интерперсоналне интеракције, 5. делинквентска предисторија, 6. планирање кривичног дела и 7. ниво контроле понашања испољен при извршењу кривичног дела. *Трећи корак* обухвата упоређивање и вредновање прикупљених информација. *Четврти корак* обухвата статистичку обраду и валидирање података. *Пети корак* обухвата формирање односно одређивање типичног психолошког профила за одређену

категорију извршилаца кривичних дела. *Шести корак* подразумева проверу и усклађивање емпиријских профила извршилаца кроз наредне случајеве који се појављују у пракси.³⁹

Док је на једној страни дедуктивно профилирање усмерено ка установљавању сигнификантних особина конкретног још увек непознатог учиниоца које су се одразиле или при предузимању радње извршења или у неким атипичним понашањима на лицу места (специфичности у мучењу жртве, радње са лешом, ритуални поступци, итд), дотле је на другој страни индуктивно профилирање усмерено ка утврђивању статистичке средње вредности, тј. типичних особина криминалаца одређене врсте, на одређеном простору и у одређеном времену. Имајући у виду ову методолошку разлику, поједини аутори указују на неке системске недостатке индуктивног профилирања. Као прво истичу да се статистички (емпиријски) средња-вредност-профил заснива на статистичкој генерализацији која је у правилу некомплетна јер обухвата средње вредности само ухваћених криминалаца (лимитиран број информација), а они су у правилу само мањи број од укупне популације одређеног криминалног типа. Ухваћени криминалци су ипак најлошији репрезенти своје врсте, најглупљи или они који нису имали среће. Вешти и интелигентни криминалци се ређе откривају. Према томе индуктивно профилирање обухвата статистичку средњу вредност само лошијег дела криминалне популације и погрешно је на основу њега доносити закључке о целини. Индуктивно профилирање се ради статистички на компјутеру и за његово састављање није потребна велика стручност, психолошко, криминалистичко и криминолошко знање и на неки начин тежи ка површности. Индуктивно профилирање које није фокусирано на специфичне и за криминално понашање релевантне особине може да представља средњу вредност неспецифичних карактеристика и на тај начин шири поље сумње и на невина лица. (Turvey, 1998) Због тога је важно да се ове две методе профилирања комбинују и да се приликом састављања средње статистичке вредности (емпиријског профила) укључе и стручњаци профилери и криминолози који су специјализовани за ову врсту анализа. На тај начин би се квалитативном анализом кориговали неспецифични статистички показатељи (машина тј. компјутер, не може у потпуности да замени стручњака ни у овој области).

Пример из праксе: Профил типичног преносиоца дроге на међународним авионским линијама у САД. Сви полицајци и цариници који раде на међународним линијама упозорени су на обележја овог профила и наређено им је да приликом прегледа обрате посебну пажњу на индивидуалне путнике који имају следеће карактеристике: млади су, имају пртљак без идентификационе картице, празан пртљак или путују без пртљага, позивају телефоном одмах након долета, нервозни су, користе јавни превоз, долазе на царину непосредно пре полетања авиона или су последњи у реду за преглед, купују авионску карту у кешу, јужно су америчког порекла (Hispanic origin), купују карту у једном правцу, путују са линија које полазе из познатих регија за производњу дроге. Постоје и додатни критеријуми: нпр. кратак боравак у иностранству, као и критеријуми који нису објављени. (Zonderman, 1998:156)

5) ПРИМЕНА ПРОФИЛИРАЊА

Профилирање најчешће не може да разреши кривично дело. Методу треба посматрати као још једно оружје више које може бити веома корисно у осмишљавању стратегије планирања оперативне делатности. У великом броју случајева профилирање може помоћи криминалистима да сузе број осумњичених и да избегну расипање енергије и времена у погледу размишљања у правцима који не обећавају резултат. У неким случајевима профил може да укаже на лице које је већ осумњичено и то омогућава полицији да концентрише свој рад на најсумњивију особу. Профилирање може указати одакле да се крене са истраживањем, од којих регија, типова личности или претходно осуђиваних лица. (Ainsworth, 2000: 106)

Следеће особине се у правилу могу претпоставити на основу профилирања: старост, пол, етничка припадност, занимање (професионална оријентација), породично стање, степен сексуалне зрелости, различите реакције у току саслушавања пред полицијом, вероватноћа понављања кривичног дела, претходна осуђиваност, интелигенција, општи животни услови,

³⁹ Thomas Busch, Bernd Scholz, Die Generierung empirischer Täterprofile, Kriminalistik, 8-9/01, str. 549; Stephan Harbort, Empirische Täterprofile, Kriminalistik, 8-9/97, str. 484.

врсте социјалних односа, место становања, физичке карактеристике као на пример висина, телесна снага, итд. (Musolf- Hoffmann, 2001: 182) Ове карактеристике су подржане софистицираном статистичком анализом односа и веза између разних фактора и појединих типова делинквената. (Ainsworth, 2000: 112-116)

Профилирање и ангажовање стручњака из ове области све се више користи и за потребе прибављања и оцене исказа од осумњичених. На основу анализе личности непознатог учиниоца стручњаци сугерирају истражитељима која питања треба да постављају потенцијалним осумњиченима са циљем да искористе извршиочеве емоционалне слабости и рањивости. Стручњаци се ангажују у фази припреме тактике испитивања као и у току самог испитивања тако што прате његов ток из суседне просторије уз помоћ видео система. У случају потребе, у току самог саслушавања осумњиченог, пружају помоћ службеном лицу које обавља ову радњу. (Lang, 1997: 726)

6) КОМПЈУТЕРСКА ПОДРШКА ПРОФИЛИРАЊУ: ВИКЛАС СИСТЕМ

У свету се као логистичка подршка профилирању примењују компјутерски аналитички програми и базе података. Има више програма те врсте. Први систем је развијен у САД (од стране ФБИ) 1983. под називом VICAP (Violent Criminal Apprehension Program). За потребе убацивања података у систем сачињен је упитник за унос података. Компјутерски програм на основу статистичких прорачуна израчунава корелацију између утврђених чињеница са лица места и личности могућег учиниоца, на основу чега се претпоставља могући профил, односно криминални тип коме може да припада конкретни учинилац кривичног дела. На основу програма (базе података) VICAP, у Канади је формирана ViKLAS база података. У Великој Британији се користи једна слична база података. (Lüpke, 1999: 815) У тексту ће бити приказан канадски ViKLAS систем (Violent Crime Linking Analise System)⁴⁰ с обзиром да је преузет у већем броју европских и ваневропских држава (нпр. у Аустралији, Белгији, Холандији, Аустрији, Немачкој).⁴¹

Унос података у систем се темељи на упитнику којим су обухваћени сви битни детаљи различитих фаза кривичног дела. На основу у меморисаних података специјално обучен персонал врши анализу по појединим елементима у погледу истих или различитих кривичних дела (дело-учинилац-однос), упоређује различите податке како би се користили у оперативне сврхе. Утврђују се општи елементи који се понављају са највећим степеном статистичке вероватноће. На основу анализа се утврђује тзв. "ментални потпис" учиниоца одражен у извршењу кривичног дела (mental script), и то пре свега оних који понављају своје криминалне активности. Могуће је упоредити трагове и друге доказе из различитих кривичних дела. На основу анализе више нерешених кривичних дела могуће је саставити персонални профил могућих карактеристика непознатог учиниоца чиме се усмерава сумња у одређеним правцима.

На основу статистичке средње вредности добија се емпиријски профил као средња вредност свих случајева који су убачени у базу података. Емпиријски профил се сачињава за специфичне типове појединих врста учинилаца кривичних дела који су регистровани на одређеној територији. На пример: типичан профил убице свога интимног партнера, или сексуалног убице, или наркодилера. Ова статистичка средња вредност из које произилази профил типичног учиниоца одређених врсти кривичног дела на одређеној територији и у одређено време треба да помогне полицији како би се сузио број потенцијалних осумњичених. Систем израчунава нумеричку вредност колико се осумњичена особа уклапа у могући тип криминалца дотичног кривичног дела.

⁴⁰ ViCLAS sistem (Violent Crime Linking Analise System) se може превести као систем анализе и повезивања насилничких кривичних дела.

⁴¹ Крајем деведесетих година, следеће државе су биле у припреми за инсталирање овог система: Грчка, Швајцарска, Пољска, Португалција, Шпанија, Малта, Шведска, и Финска. Видети: Negel-Horn, ViCLAS- Ein Expertensystem als Ermittlungshilfe, Kriminalistik, 1/98, str. 54-58.

Структура компјутерске базе података. База података је структурирана на неколико основних области: 1) учинилац кривичног дела, 2) жртва, 3) понашање⁴², 4) динамика настанка кривичног дела, 5) ток кривичног дела, 6) узроци кривичног дела. Омогућено је претраживање и упоређивање по различитим елементима и подацима. У систем се уносе подаци о свим решеним, нерешеним, покушаним убиствима, решеним и нерешеним силовањима, као и покушајима ових кривичних дела, случајевима свих пријављених сексуалних злоупотреба деце, несталим особама када постоји сумња да су жртве кривичног дела, о неидентификованим лешевима уколико постоји сумња да је у питању убиство, извршеним и покушаним отмицама. Подаци су распоређени по критеријумима за претраживање и упоређивање: 1) Службени орган који је радио на случају, 2) врста кривичног дела (на основу криминолошке поделе), 3) место извршења, 4) време извршења, 5) персоналније осумњиченог за кривично дело, 6) опис кривичних дела, 7) постигнути ефекти кривичног дела (процена штете и последица), 8) обезбеђени трагови и други докази, 9) употребљено оружје, оруђе, коришћено превозно средство, 10) персонални подаци жртве, 11) Опис леша и релевантни подаци. У систем се уносе подаци о свим кривичним делима извршеним у последњих десет година. Вредност система зависи од коректно прикупљених података. Сви су горњи сегменти питања разбијени на потпитања која се статистички обрађују и по њима се омогућава претраживање.⁴³

Предност овог система је и у томе што се може користити на неколико језика (разне варијанте енглеског, на француском, немачком и холандском). Упитник за унос података се састоји од 263 питања. За његово попуњавање је потребно од 60 до 90 минута. За унос података у систем у погледу једног кривичног дела треба између 30 и 45 минута. Хардверски услови нису захтевни. Систем је могуће инсталирати на персоналном рачунару са оперативним системом Windows 95, Windows NT или новијим генерацијама. Пентијум процесор од 133 MHz или јачи. Хард диск од 2 GB је сасвим довољан за складиштење података. Семинар за оспособљавање за рад на систему Виклас траје две недеље.⁴⁴ За рад на систему је неопходно обучити стручњаке аналитичаре за анализу лица места и профилирање личности.⁴⁵

3. ГЕОГРАФСКО ПРОФИЛИРАЊЕ

1) ПОЈАМ И ПРИМЕНА ГЕОГРАФСКОГ ПРОФИЛИРАЊА

Под географским профилирањем⁴⁶ се подразумева млада криминалистичка дисциплина формирана у англо-саксонском научном подручју полицијских истраживања, која се темељи на утврђивању везе између просторног распореда извршених кривичних дела и психолошких модела понашања појединих типова криминалаца који се тичу пре свега селекције жртава и избора локације за остварење криминалног напада.⁴⁷ Метода се заснива на графичком

⁴² Unose se podaci o ponašanju učinioca pri izvršenju krivičnog dela, a posebno psihološka ispoljavanja i verbalna izražavanja.

⁴³ Za detaljnije informacije: Gerhard Schmelz, Operative Fallanalyse (OFA), Kriminalistik, 3/1, str. 224; Alexander Lüpke, Täterprofile, Kriminalistik, 12/99, str. 814-820; Baurmann Micheal, ViCLAS- Ein neues kriminal-polizeiliches Recherchewerkzeug, Kriminalistik, 12/ 99, str. 824-826; <http://www.bka.de/aktuell/viclas/#Begriff>; <http://www.bka.de/aktuell/viclas/falldatei.htm#Wo>; <http://www.rcmp-grc.gc.ca/html/viclas-e.htm>

⁴⁴ Smatra se da su uspešni stručnjaci za rad na ovom sistemu oni koji su najmaње pet godina radili u praksi otkrivanja teških ubistava i silovanja. Podrazumeva se da imaju akademsku diplomu iz humanističkih nauka, i da dobro poznaju kompjutere i nekoliko kompjuterskih programa, da su završili obuku iz profiliranja i da su spremni da se даље usavršavaju i уче.

⁴⁵ Navodi se podatak da je u Kanadi obučeno za rad na ovom sistemu samo oko 60 stručnjaka. U Немачкој је у прве две или три године оспособљено око 40 до 50 аналитичара за рад на систему. Baurmann Micheal, ViCLAS- Ein neues kriminal-polizeiliches Recherchewerkzeug, Kriminalistik, 12/ 99, str. 824-826; Negel-Horn, ViCLAS- Ein Expertensystem als Ermittlungshilfe, Kriminalistik, 1/98, str. 54-58.

⁴⁶ Ova metoda se naziva na različite načine: geografsko profiliranje (Geographical Profiling), psiho-geografsko profiliranje (Psycho-Geographical Profiling), geo-forenzička analiza (geo-forensic analysis), ili kriminalistička geografija.

⁴⁷ <http://www.ecricanada.com/geopro/>

приказивању и повезивању локација извршења кривичних дела на основу чега се врши анализа, покушава утврдити центар криминалних активности и на основу тога планирају верзије о вероватном месту живљења непознатог учиниоца. Примењује се математичко моделирање и израчунавање могућих локација задржавања, кретања или становања непознатог учиниоца са циљем његовог лоцирања, откривања и хапшења.⁴⁸ Полази се од претпоставке да учинилац не бира случајно место извршења кривичног дела већ је то условљено приликама, мотивацијом, покретљивошћу и могућношћу да опазе конкретне објекте напада и потенцијалне жртве. Географска анализа се врши на основу минималног броја информација и њеном применом се отварају нови видови и перспективе у криминалистичком планирању и прогнозирању.

Да би се успешно спроводило географско профилирање потребно је извршити детаљну анализу кривичних дела на једном простору и на основу тога утврдити, по начину извршења, и другим карактеристикама, она кривична дела која је вероватно извршио исти учинилац у оквир у серије. На основу повезивања ових лица места, анализе тргова које је остављао непознати учинилац на њима, узимајући у обзир и временску компоненту, сачињавају се верзије о извршиоцима животном простору. У овој фази гео-форензичка анализа покушава и да реконструише путање кретања убице и жртве пре кривичног дела, као и убице након извршења. Улаже се максималан напор за сачињавање скице комплетних путних праваца свих особа укључених у конкретно кривично дело.⁴⁹ У анализу се уводе и подаци о регистрованим извршиоцима истоврсних кривичних дела који живе на конкретном простору, сачињавају се листе сумњивих, одређују територије у којима треба укључити грађане ради пружања помоћи и прибављања потребних информација.

Географским профилирањем се оптимизује оперативна делатност тако што се одређују највероватније локације на којима треба трагати за учиниоцем. Применом научних критеријума умањује се ефекат случајности и неизвесности у потрази за њим. Успешност методе се у сваком конкретном случају процењује на основу (процентуалног) односа између укупне зоне обухваћене криминалним нападима и површине зона које су са највећим степеном вероватноће процењене као зоне од којих треба поћи у потрази. Уколико је проценат мањи, и уколико је циљани регион означен под мањим бројем, утолико је географско профилирање у већој мери фокусирано (оптимизовано). Откривањем учиниоца добија се дефинитивна потврда о успешности профилирања у конкретном случају.⁵⁰

Циљеви географског профилирања су: вршење анализе и откривање правилности и закономерности у избору објекта напада; сачињавање верзија о територији у оквиру које треба тражити потенцијалног учиниоца како би се предузимале поједине оперативне радње (тајно посматрање, заседе, легитимисања, информативна распитивања, надгледања одређених путних праваца, станица, вршења масовних ДНК тестирања, итд). На основу анализе путних праваца сачињавају се верзије о непознатим сведоцима који су могли да опажају поједине околности од значаја за оперативну делатност и онда се трага за њима. Метода се спроводи и ради будућег предвиђања криминалног понашања учиниоца како би се уочили могући правци кретања и напада и извршио правилан распоред и концентрација полицијских снага ради његовог хватања или превенције будућих извршења кривичних дела.⁵¹

⁴⁸ Tehnika примењује различите metode: истраживање удаљености лица места кривичног дела од места живљења и кретања криминалца одређене врсте, демографску анализу, психологију окружења, анализу простора (landscape analysis), географске информационе системе, анализу становништва и психолошко профилирање личности учиниоца, <http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm>

⁴⁹ <http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm>

⁵⁰ Iznosi se podatak da se u praksi sa oko 70% utvrđuje tačno ciljani region. <http://www.ecricanada.com/geopro/>

⁵¹ Cornelia Musolff Jens Hoffmann, Täterprofile bei Gewaltverbrechen, Springer, 2001, str. 15-16; slično: <http://www.ecricanada.com/geopro/index.html>; <http://www.ecricanada.com/geopro/>

Постоје многобројна емпиријска истраживања широм света и поводом различитих врста серијских кривичних дела, (серијска убиства, разбојништва, силовања⁵² и све друге врсте насиља, провалне крађе, паљевине, крађе аутомобила, итд), која указују да постоји веза између места становања и локација на којима се врши кривично дело. Избор објекта напада није случајан и најчешће је омеђен неким географским карактеристикама. Он је по правилу условљен, у извесној мери, просторном структуром (путним правцима, како објективним, тако и онима који произилазе из учиниоачевог животног простора и праваца кретања), степеном ризика за извршење кривичних дела, очекиваном коришћу, као и могућношћу уочавања и одабира погодних жртви или циљева. Поједностављено речено, серијски криминалци бирају објекте напада у средини која им је позната и најчешће у близини места становања (или рада). Међутим уочено је постојање одређене дистанце између стана криминалца и објекта напада. Најчешће се избегава напад на објекте у непосредној близини локалитета живљења (страх од препознавања), тако да постоји тзв. сигурносна (тампон) зона око стана криминалца. Са удаљењем од стана криминалца расте вероватноћа одређивања за потенцијалне објекте напада. Истраживања показују да се професионални криминалци уобичајено одређују за објекте напада који се налазе на једној или неколико локација у граду. По правилу бирају делове града које добро познају и који се најчешће налазе на некој уобичајеној маршрути њиховог кретања нпр. одлазак на посао, на рекреацију, пут до своје или познаникове куће, итд. (Routine-Aktivitäts-Theorie). Вишеструке убице су бирале места за сакривање лешева својих жртава управо на оваквим локацијама.⁵³ Ова сазнања пружају довољно основа за сачињавање мапа криминалних активности и планирање оперативних и других полицијских радњи.

Разликују се код географског профилирања *квантитативне и квалитативне анализе*. Квантитативан поступак анализе заснива се на примени компјутерских софтвера са специјално развијеним алгоритмом. Квалитативни метод географског профилирања темељи се на квалитативној анализи појединих криминалних случајева и сачињавања мапа кретања учиниоца. (Musolff Jens Hoffmann, 2001:319)

Дескриптивна и аналитичка анализа криминално-географских мапа. Дескриптивна (описна) анализа мапа криминала није довољна и само указује да се кривична дела групишу у одређеним регијама. Она само указује на локације унутар града у којима се претежно дешавају провалне крађе, крађе возила, дилује одређена врста дроге или се могу лоцирати регије са повећаном стопом насиља у породици, или на пример разбојништва у продавницама. Дескриптивно мапирање може да одговори на питање "где" и по некад на питање "кад", али не одговара на питање "зашто". Само одговор на питање "зашто" може да омогући практичарима да пронађу потребне информације за примену најефикаснијих мера, налажење најбољег одговора за криминал, чиме се може умањити проценат неуспеха и погрешних закључака као и непотребна расипања полицијских снага и активности. Тражење одговора на питање "зашто" су баш одређене регије погођене одређеном врстом кривичних дела, може да укаже на услове и узроке криминала и иницира сачињавање превентивних програма. Тако да је аналитичко анализирање мапа фаза која се одмах наставља на дескриптивно сачињавање мапа и она захтева обезбеђење додатних података из других база и даљу анализу како би се разумели трендови и модели везани за кривична дела. Аналитичко мапирање подразумева и обучене стручњаке за вршење анализа, компјутерске аналитичке програме, квалитетна и применљива криминолошка истраживања. На овај начин се остварују могућности не само за описивање појаве већ и за предвиђање криминалних догађаја и усмеравање полицијских снага и мера у

⁵² Empirijski podaci pokazuju da je većina istraživanih krivičnih dela silovanja izvršena u krugu od dve milje od napadачeвог stana. Drugi istraživači su utvrdili da je u ispitivanih tri četvrtine slučajeva silovanja učinilac живео u krugu u okviru pet milja od lica mesta izvršења krivičnog dela. Peter Ainsworth, Psychology and Crime, Myths and Reality, Longman, 2000, str. 117.

⁵³ Na primer: Cornelia Musolff Jens Hoffmann, Täterprofile bei Gewaltverbrechen, Springer, 2001, str. 204; Ross E. Swope, Constructively Developed Analytical Crime Mapping Approaches, The Police Journal, 1/2001, str. 42-49.

сусрет предвиђеним догађајима (распоред полицијских патрола, оснивање полицијских станица, програми превенције, итд). (Swore, 2001:42-49)

Географско профилирање не може да "решити" случај, нпр. убиства. То је метод који пре свега обезбеђује додатни приступ у научном истраживању злочина. Оно је само један од многих других специјалних форензичких метода које могу да пруже извесну помоћ у истраживању серијских кривичних дела. Гео-форензичке технике могу да обезбеде додатну перспективу која може да помогне приликом спровођења оперативне делатности истраживања серијских убиства у којима су тела жртви сакривена на великом географском подручју. Метод може да укаже да ли секвенце злочина припадају истој серији, чак и када полиција одриче такву могућност. Географско профилирање може да буде од користи и одбрани окривљеног у случајевима оптужбе за извршење серијских кривичних дела, када поједина дела из те серије (или пак сва) не улазе у нормалне руте његовог кретања, понашања и живљења. Ова метода и теорија на којој је заснована, налази се тек у почетним фазама научног развоја и потребна су даља истраживања којима ће бити тестирана њихова валидност.⁵⁴

Географско профилирање је моћно оруђе у полицијском раду, као самосталан систем, или пре свега у комбинацији са системима којима се повезују поједина кривична дела- као на пример Виклас систем. Виклас може да каже шта је непознати учинилац чинио (повезивање са ранијим кривичним делима). Психолошко профилирање може да каже ко је вероватно учинилац (карактеристике и персоналне црте, особине непознатог извршиоца). Географско профилирање може да упутити на локације где га треба тражити (места на којима живи или привремено пребива).⁵⁵ Географска мапа извршених кривичних дела је кључ, који уколико је исправно декодиран, може да укаже на правце у којима треба тражити за учиниоцем.⁵⁶

2) ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ

Полиција неколико округа је трагала за непознатим разбојником који је нападао финансијске институције у централној Енглеској. Старији мушкарац (белац) је са оружјем извршио 32 разбојништва у периоду од септембра 1996. па до јуна 1998. Нападнуте банке су биле у малим местима или селима у оквиру од 20 квадратних километара. Применом географског профилирања истрага се усмерила на подручје површине од 2,015 квадратна километра (подручје од 10,3% квадратних километара у односу на укупно разматрано подручје). На основу овог податка се уз примену програма сарадње са грађанима (neighbourhood watch program) дошло до учиниоца (и раније осуђиваног за ову врсту кривичног дела) који је живео у једном селу у оквиру регије која је одређена географским профилирањем као циљана зона.⁵⁷

Операција Луникс је престављала највећи лов на човека још од случаја јокширског силоватеља. Полиција је имала ДНК и делимичан отисак прста. ДНК непознатог учиниоца није био регистрован у националној ДНК бази, а фрагмент отиска прста је био и сувише мали да би се спровео поступак идентификације уз примену АФИС-а. Криминалистичка анализа је сугерисала да је извршилац раније вршио вероватније кривична дела разбојништва и преваре него силовања. Подручје на којима су вршена кривична дела је обухватало неколико милиона људи. На основу географског профилирања сужена је укупна површина на којој су се вршила кривична дела. Оперативна делатност се фокусира на неколико регија у којима је по рачуну вероватноће највероватније било место становања учиниоца (3,3% од укупне површине у којој су се дешавала кривична дела, тј. 21 квадратна миља). Након тога је компарирани фрагментарни отисак прста са свим отисцима регистрованих разбојника и превараната у тим регијама. Позитивна идентификација по отисцима прстију је обављена у другој полицијској станици са листе. ДНК вештачење је потврдило идентитет лица које је вршило серијска силовања.

Случајеви силовања који су се десили на тзв. "Зеленом путу" у Кноксвилу - Тенеси, управо су решени применом теорије о просторној обавештености (Cognitive Spatial Awareness

⁵⁴ <http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm>

⁵⁵ <http://www.comnet.ca/~fbamackay/geo.htm>

⁵⁶ <http://www.ecricanada.com/geopro/index.html>; <http://www.ecricanada.com/geopro/>

⁵⁷ <http://www.investigativepsych.com/Default.htm>

Theory). Сачињена мапа показивала је да шест регистрованих сексуалних преступника живи близу места силовања. Полиција је набавила њихове фотографије и ставила их заједно једну поред друге. Последње две жртве одмах су идентификовале истог сексуалног насилника који је живео близу лица места и који их је напао. (Swope, 2001: 42-49)

3) ГЕОГРАФСКО ПРОФИЛИРАЊЕ УЗ ПРИМЕНУ ГЕОГРАФСКИХ ИНФОРМАЦИОНИХ СИСТЕМА (ГИС ТЕХНОЛОГИЈА)

Geografski informacioni sistem (opšti pristup)

Папирне карте и њихове легенде нису погодне за профилирање јер могу да прикажу само ограничен материјал. Приказивање много детаља условљава преоптерећеност и непрегледност. На другој страни, изражена је потреба за актуелношћу. Традиционална карта се може тешко допуњавати и актуелизовати. Ови проблеми се решавају уз примену компјутера и савремених техника географског профилирања.⁵⁸ Компјутерски програми⁵⁹ могу на основу неколико лица места кривичног дела (резултат је најтачнији ако их има најмање пет), да предвиде могуће локације становања непознатог извршиоца.⁶⁰ Они користе математичке моделе и експоненцијалне функције и на основу израчунавања локација лица места и удаљености (као и других фактора), дају претпоставке о могућој локацији становања непознатог учиниоца. Програми сачињавају шеме и тродимензионалне графичке приказе у разним бојама којима се градирају различити степени вероватноће могућих локација живљења непознатог криминалца. Значај географског профилирања је у томе што се на тај начин сужава круг могућих локалитета на којима треба обавити полицијска испитивања од врата до врата или применити масовно ДНК тестирање или пак друге оперативне мере. (Musolff Hoffmann, 2001, 205-207)

⁵⁸ **Istorijski razvoj sistema.** Prvi program zasnovan na primeni geografskih informacionih sistema (GIS) почео је да се примењује шездесетих година u Kanadi. U toku sedamdesetih godina formirani su prvi GIS programi koji su bili u стању да комбинују податке из различитих извора и да их приказују на једној основној карти. Razvoj ovih programa je unapređen pojavom personalnih kompjutera (1981) i razvojem kompjuterske obrade podataka iz oblasti statistike, geografije i drugih disciplina. Posebno je ubrzan razvoj ovih programa krajem osamdesetih i почетком devedesetih godina formiraњem експертских sistema koji su даље razvili практичну могућност primene softvera. U SAD se GIS tehnologija određuje kao tehnologija 21. века. Marc-Arno Hartwig, Geographische Informationssysteme (GIS), Kriminalistik, 6/01, str. 435-439.

⁵⁹ Sistemi ujедињују rezultate истраживања postignute u kriminologiji, geografiji, forenzičkoj psihologiji, kognitivnom mapiraњу, matematičkom modeliraњу, statističkoj analizi i истражним tehnikama. Sistemi su u стању да brzo izvrше више od 1,000,000 matematičkih kalkulacija kako bi produkovali крајњи rezultat analize. U ovoj oblasti se danas romiњу razni programi: Rigel™ sistem, "Criminal Geographic Targeting -CGT system", DRAGNET. Videti: <http://www.comnet.ca/~fbmackay/geo.htm>; <http://www.ecricanada.com/about/index.html>

⁶⁰ **GIS u svetu.** U SAD se ovi programi uspešno koriste za organizovanje borbe protiv narkodilera u velikim američkim gradovima. U SAD je 1997. ustanovljen centar za analizu i usavršavanje metode u praktičnoj kriminalističkoj delatnosti (Crime mapping Research Center- CMRC). Ovi se sistemi примењују и на Novom Zelandu (vrши se analiza trendova kriminaliteta i prognoziranje buduће kriminalne delatnosti, pri čemu se koriste digitalne karte i softveri za strategijske i оперативне analize). Ovaj projekat nosi naziv INCIS-Projekts (Integrated national Crime Information System). U Evropi su se ovi sistemi najpre počeli primewivati u Velikoj Britaniji početkom osamdesetih godina.⁶⁰ U Nemačkoj se започело sa primenom kompjuterskih geografskih informacionih sistema krajem devedesetih godina. Na primer u Minhenu je jedan ovakav sistem uveden 1998. godine. O iskustvu Minhena videti: Okon Guenter- Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, Kriminalistik, 2/00, str. 122-127.

Начин функционисања система. ГИС се састоји из следећих компоненти: хардвера, софтвера и података. За потребе хардвера и рад софтвера данас су сасвим задовољавајуће способности савремених стандардних ПЦ рачунара.⁶¹ Најважнији део система су подаци. ГИС интегрише дигиталне картографске податке везане за један простор из различитих постојећих извора, како из полицијских база података, тако и из других релевантних неполицијских извора. На пример на карти се у складу са задатим задатком компјутерски приказују подаци о школама, станицама, аутоматима за новац, путним саобраћајницама итд. За разумевање функционисања ових система потребно је поменути два основна принципа. Прва суштинска особина ГИС-а је могућност да различите податке слојевито уреди и прикаже на једној основној карти (на пример топографској карти једне општине) по унапред задатим критеријумима. Такозвана техника приказивања кроз лејере омогућује да се подаци из различитих извора приказују и упоређују у међусобним релацијама. Могуће корелације се визуелно приказују, анализирају и статистички израчунавају. Други централни елеманат ГИС-а је способност геокодирања, тј. да се различити подаци одређеног простора као адресе, бројеви телефона, локације појединих објеката могу кодирати и приказивати на карти, без обзира да ли су из истог или различитих извора или база података. (Hartwig, 2001, 435-439)

Могућност примене у полицијској пракси. Систем омогућује приказивање криминалитета у целини или појединих врста у времену и простору, приказивање криминалних жаришта, кретања криминалних трендова, приказивање и анализирање серија кривичних дела (на основу истих или сличних карактеристика).⁶² На основу овога је могуће претпоставити развој криминалитета. Применом рачуна вероватноће могуће је симулирати разне моделе и претпоставити будуће тачке напада. На основу анализе месних и временских карактеристика извршених кривичних дела процењују се фактори ризика, планирају се превентивни програми и ућешће грађана у њима (community policing програми). На основу ових пројеката врше се стратегијске анализе серија кривичних дела, трендови, учесталости (ритам) кривичних дела (Crime pattern Analysis), одређују се жаришне тачке појединих врста криминала. На основу ових стратегијских података врше се и оперативне анализе за поједине случајеве (нпр. повезују се тачке на којима су извршена кривична дела са познатим адресама становања регистрованих криминалаца и осумњичених лица), или пак за поједине врсте кривичних дела по особеностима начина извршења или другим карактеристикама⁶³ (нпр. у случајевима разбојништва, крађа возила, провалних крађа у станове). (Hartwig, 2001, 435)

⁶¹ Na sistemu koji pokriva читав Минхен рade само два чиновника. Okon Guenter- Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, Kriminlistik, 2/00, str 122-127.

⁶² Softver омогућује прибављање сортирање, анализу и визуелно приказивање података из различитих извора. Могуће је вршити различите комбинације при одабору и селекцији података (нпр. поједини типови деликата, по особеностима начина извршења, или пак по кривичним делима уопште или одабраног типа која су се извршила на појединим местима). Систем повезује и омогућава улаз у текстуалне податке као и у базе слика. Приказивање криминалитета није засновано на кривичноправној квалификацији већ на криминалошким и криминалистичким карактеристикама. На пример разбојништва и тешке крађе се приказују у вези са местима где се кривично дело десило (у kioscima, buticima где се продаје крзно итд), или на пример крађе превозних средстава се приказују у односу на врсте возила која су била предмет напада (путничка возила, mopedi, итд), или у односу на марке (нпр. mercedes, golf, итд). Након тога се врше даља разврставања и повезивања (нпр. крађе у подземним гаражама, паркинзима итд). Okon Guenter- Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, Kriminlistik, 2/00, str. 122-127.

⁶³ Само при тако диференцираном приказивању информација могућа је криминалистичка анализа. На тај начин се утврђује персеверанца учиниоца и специфичности начина извршења. Могуће је приказивање кривичних дела по различитим просторним критеријумима. Различите врсте кривичних дела се обележавују различитим симболима. Такође је могуће на различите начине приказивати кривична дела по серијама или само изабране типове криминалитета (мешавина разних кривичних дела) у изабраном временском периоду. Могуће је изабирати кривична дела по појединим особеностима (нпр. употребљена одређена врста оружја или оруђа, коришћено возило или ствари и предмети који су били објект напада, или пак по особинама непознатог или познатог извршиоца). Кривична дела је могуће поделити и по одређеним фазама и специфичностима. Okon Guenter- Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, Kriminlistik, 2/00, str 122-127.

Слика бр. 2 Просторни распоред појединих врста кривичних дела (Okon-Weinreich, 2000:125)

Користи од примене ГИС система. На основу ових система могуће је брзо утврдити концентрациони распоред криминала у одређеном временском периоду (нпр. дневно, седмично, месечно). Визуелно приказивање олакшава анализу, планирање превентивних полицијских мера, омогућава лакшу координацију различитих полицијских снага, сачињавање криминалистичко-стратегијских, али и оперативних прогноза. Преглед временских и просторних карактеристика омогућује планирање полицијских мера у краткорочном периоду, али и дуготрајно планирање стратегијских полицијских мера нпр. установљавање полицијских станица.⁶⁴

4. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Приказане методе криминалистичког планирања у развијеним државама света представљају већ рутинске поступке, а код нас су такође непознате. Наша криминалистичка служба примењује учење о планирању формирано између два светска рата, а затим дограђено крајем четрдесетих година прошлог века и које је било ефикасно за оне услове и оно време, међутим за данашње услове се показало као крајње неуспешно. Продуктивна борба против криминалитета не може да се спроводи уколико се он не третира системски, стратегијски, мултидисциплинарно, уз подршку компјутерских аналитичких програма, компјутерских база података и стратегијских програма превенције из система community policing. Стратегијско

⁶⁴ За детаљније информисање: Marc-Arno Hartwig, Geographische Informationssysteme (GIS), Kriminalistik, 6/01, str. 435-439; Vogt Sabine, Geographische Informationssysteme, Kriminalistik, 12/ 99, str. 821-823; Okon Guenter- Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, Kriminlistik, 2/00, str. 122-127.

<http://www.comnet.ca/~fbmackay/geo.htm>; <http://www.ecricanada.com/about/index.html>;
<http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm>

криминалистичко анализирање и планирање, формирање експертских тимова, мултидисциплинарна анализа појединих типова кривичних дела и њихових учинилаца, анализа услова и узрока у сфери социјалних, економских фактора који погодују појединим врстама криминала, уочавање слабости у законским решењима, оперативном и истражном механизму и њихово отклањање, неопходни су у садашњим околностима развоја криминала. Формирање база подака о "људима из сенке" и њихова опсервација, информативно покривање подземља, а не обрнуто, озбиљни антикорупциони програми, нова законска решења и овлашћења, профилирање личности учинилаца и географско профилирање, представљају методе које ће наша полиција морати да уведе уколико има озбиљну намеру да се избори са нарастајућим организованим криминалом, случајевима нерешених убистава, отмица и других најтежих појавних облика кривичних дела, као и сасецањем њихових корена.

Да би се начинио напредак у криминалистичком аналитичком процесу и имплементирале савремене методе приказане у овом тексту, требало би предузети следеће кораке:

1) ОБУКА СТРУЧЊАКА

Пошто их ми немамо, требало би обучити стручњаке за примену савремених метода криминалистичког планирања, и то пре свега за спровођење криминалистичке стратегијске анализе и планирања, за профилирање личности учиниоца, географско профилирање, као и за рад на компјутерским аналитичким и стратегијским програмима (базама података).

2) НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКТИ ИЗ ОБЛАСТИ САВРЕМЕНИХ МЕТОДА КРИМИНАЛИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА

У оквиру МУП-а Србије или Истраживачко развојне јединице ВШУП у сарадњи са МУП-ом и Министарством за науку требало би одобрити и спровести неколико пројеката са циљем стратегијских истраживања из ове области. Неки од ових пројеката се већ спроводе у Србији, тако да би их требало размотрити и предефинисати у овом правцу или пак проверити и искористити неке њихове резултате. Трало би размислити о спровођењу следећих научно истраживачких пројеката: а) Стратегијска анализа организованог криминала и тешких облика кривичних дела у Србији; б) Утврђивање чињеничног стања код најтежих кривичних дела; ц) Типолошке карактеристике најтежих извршилаца кривичних дела у Србији; д) Географско профилирање по питању појединих типова серијских кривичних дела и њихових извршилаца на територији Србије.

3) ФОРМИРАЊЕ ПРИ ПОЛИЦИЈСКОЈ НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКОЈ ЈЕДИНИЦИ (ИНСТИТУТУ) ОДСЕКА ЗА ИЗУЧАВАЊЕ И УНАПРЕЂЕЊЕ МЕТОДА ЗА СТРАТЕГИЈСКУ И ОПЕРАТИВНУ АНАЛИЗУ И ПРОФИЛИРАЊЕ

У свим развијеним државама света постоје институти који се баве научним истраживањима за потребе полиције. У полицијским круговима познат "Монков извештај" такође предлаже формирање полицијске научне институције. У оквиру ове новоформиране полицијске научне институције требало би основати и "Одсек за изучавање и унапређење метода за стратегијску и оперативну криминалистичку анализу и профилирање" (профилирање личности учиниоца и географско профилирање). Било би најрационалније ако би горе предложени пројекти прерасли у одсек за научно истраживање актуелне полицијске праксе и унапређење савремених метода криминалистичког планирања и профилирања. Овај одсек за полицијска истраживања би тесно сарађивао са праксом, као и са сличним полицијским и међународним институцијама у свету на размени идеја, увођењу у праксу и унапређивању савремених метода криминалистичког аналитичког процеса.⁶⁵

⁶⁵ У оквиру ове полицијске научне институције требало би формирати и одељење за научно истраживање модела полиције у заједници (community policing).

4) ФОРМИРАЊЕ ОДЕЉЕЊА У МУП-У СРБИЈЕ ЗА СТРАТЕГИЈСКУ И ОПЕРАТИВНУ АНАЛИЗУ И ПРОФИЛИРАЊЕ

У МУП-у Србије би требало основати одељење за стратегијску и оперативну анализу и профилирање (профилирање личности учиниоца и географско профилирање). У овом одељењу би се запослили стручњаци који су делимично обучени у иностранству (о чему је било речи под тачком 1). Одељење би у свакодневной полицијској пракси примењивало резултате учења о савременим методама криминалистичке анализе, планирања и профилирања. Користило би резултате горе поменутих пројеката и одсека за научну анализу савремених метода криминалистичког планирања. У оквиру овог одељења при МУП-у инсталирали би се и аналитички компјутерски програми и базе података за вршење оперативних и стратегијских анализа, као и за квантитативне и квалитативне методе профилирања (ВИКЛАС програм и географски информациони систем (ГИС) за географско профилирање).

5) ОБЕЗБЕЂЕЊЕ МЕЂУНАРОДНЕ СУПЕРВИЗИЈЕ И ПОМОЋИ

Како би се уштедела новчана средства и избегла лутања, било би неопходно да се при имплементацији овог сложеног система криминалистичког планирања обезбеди и међународна полицијска стручна супервизија. Можда би у томе могао најпре да помогне Интерпол.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ainsworth, P. (2000), *Psychology and Crime, Myths and Reality*. London: Longman.
2. Baurmann, M. (1999), ViCLAS- Ein neues kriminal-polizeiliches Recherchewerkzeug, *Kriminalistik*, 12, 824-826.
3. Berthel, R. (2002). Vermögens abschöpfung im Lichte der Kriminalstrategie, *Kriminalistik*, 1, 28-32.
4. Busch-Scholz, (2001). Die Generierung empirischer Täterprofile, *Kriminalistik*, 8-9, 549-556.
5. Dinchen F. (1999). Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, *Kriminalistik*, 6, 397-383.
6. Dvoršek A. (2001). Kriminalistična strategija. Ljubljana.
7. Dvoršek A. (2002). Značaj kriminalističke strategije za prevenciju kriminaliteta, *Zbornik radova: mesto i uloga policije u prevenciji kriminaliteta*, Beograd: Policijska akademija. 75-87.
8. Gearst, J. (2000). Zur Erstellung von Täter-Profilen, *Kriminalistik*, 5, 315-321.
9. Guenter- Weinreich, (2000). Das geographische Informationssystem GLADIS, *Kriminalistik*, 2, 122-127.
10. Harbort, S. (1997). Empirische Täterprofile, *Kriminalistik*, 8-9, 569-572.
11. Hartwig, M. (2001), Geographische Informationssysteme (GIS), *Kriminalistik*, 6, 435-439.
12. Herald, D. (2000). Operative Fallanalysen bei Tötungsdelikten, *Kriminalistik*, 8, 533-540.
13. <http://www.bka.de/aktuell/viclas/#Begriff>, dostupan 1. 7. 2002.
14. <http://www.bka.de/aktuell/viclas/falldatei.htm#Wo>, dostupan 1. 7. 2002.
15. <http://www.comnet.ca/~fbamackay/geo.htm>, dostupan 1. 7. 2002.
16. <http://www.ecricanada.com/about/index.html>, dostupan 1. 7. 2002.
17. <http://www.ecricanada.com/geopro/>, dostupan 1. 7. 2002.
18. <http://www.ecricanada.com/geopro/index.html>, dostupan 1. 7. 2002.
19. <http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp>, dostupan 1. 7. 2002.
20. <http://www.investigativepsych.com/Default.htm>, dostupan 1. 7. 2002.
21. <http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm>, dostupan 1. 7. 2002.
22. <http://www.rcmp-grc.gc.ca/html/viclas-e.htm>, dostupan 1. 7. 2002.
23. Kroll O. (2001), Schwarz Ulrich, Die kriminalistische Fallanalyse, *Kriminalistik*, 2, 143-146.
24. Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, (1992), *Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 1. Stuttgart: Richard Boorberg Verlag.

25. Lang, U. (1997), Psychologische Täterprofile, *Kriminalistik*, 11, 724-726.
26. Lüpke, A. (1999), Täterprofile, *Kriminalistik*, 12, 814-820.
27. Musolff, - Hoffmann, (2001), *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer.
28. Negel-Horn, (1998), ViCLAS- Ein Expertensystem als Ermittlungshilfe, *Kriminalistik*, 18, 54-58.
29. Schmelz, G. (2000), Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik* 11, 776.
30. Schmelz, G. (2000), Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik*, 10, 704.
31. Schmelz, G. (2000), Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik*, 12, 848.
32. Schmelz, G. (2000), Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik*, 9, 640.
33. Schmelz, G. (2001), Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik*, 3, 224.
34. Swope, R. (2001), Constructively Developed Analytical Crime Mapping Approaches, *The Police Journal*, 1, 42-49.
35. Turvey, B. (1998), Deductive Criminal Profiling: Comparing Applied Methodologies Between Inductive and Deductive Criminal Profiling Techniques, *Knowledge Solutions Library*, January, Electronic Publication, URL: http://www.corpus-delicti.com/Profiling_law.html
36. Vogt, S. (1999), Geographische Informationssysteme, *Kriminalistik*, 12, 821-823.
37. Zonderman, J. (1998), *Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation*. New York: John Wiley & Sons.

THE NEW METHODS OF POLICE PLANING

Summary:

In the paper is reviewed the basic principles of the knowledge of police strategic analysis and planning, about offender profiling, and as so as geographical profiling. There is explained computer programs and computer bases of data for supporting these methods. Author has suggested the way for implementing that new methods of police planing.

Key words: police strategic, strategic analyse of crime, offender profiling, geographical profiling.

Ивана Илић, Виша школа унутрашњих послова

ЕВРОПСКА УНИЈА У 10 ТАЧАКА

АБСТРАКТ: Европска унија, као резултат дугогодишњих процеса интеграције, представља најзначајнији економски и политички чинилац у Европи. С обзиром да је неспорни интерес наше земље да јој се прикључи, у тексту су у виду 10 тачака описани историјски развој, институције и перспективе даљег развоја и актуелног проширења.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: европска интеграција, држава чланица, јединствено тржиште, монетарна унија, проширење.

У оквиру сва чвршћих процеса и облика економског и политичког повезивања европских држава, посебно место припада Европској унији (ЕУ). Настала као производ еволуције кроз коју је прошла идеја западно-европске интеграције у 20. веку, она је данас, без икакве сумње, најзначајнији економски и политички чинилац у Европи. О том њеном значају речито говори и чињеница да су све европске државе изван Западне Европе животно заинтересоване да постану њене чланице и да већ годинама стрпљиво чекају пред њеним вратима. Та врата су управо ових дана отшкринута за Кипар, Словенију, Мађарску, Чешку, Словачку, Естонију, Летонију, Литванију, Малту и Пољску које се могу надати да ће 2004. године ући у састав Европске уније. За Бугарску и Румунију се очекује да ће испунити услове за улазак 2007. године, а за Турску, нашу и неке друге земље тек након тога.

Због неспорног интереса наше земље да што пре уђе у ЕУ, али и због чињенице да је та унија једна веома специфична међународна појава (ентитет), сматрам да ће бити корисно да се читаоци "Безбедности" упознају са основним информацијама о њеном историјату, структури, циљевима и перспективама. Чини ми се да се то најбоље може учинити кроз представљање Европске уније у 10 тачака, како је то учињено на званичном сајту ЕУ на Интернету. Те тачке се могу изложити према следећем распореду:

1. кратка историја европске интеграције
2. институције Европске Уније
3. јединствено тржиште
4. заједничка политика
5. економска и монетарна унија
6. спољна политика и одбрана
7. народ Европе
8. проширење Европске Уније

9. Унија и свет

10. Европа у 21. веку - догађаји који следе

1. Историјат

Као и на свим другим континентима, и на европском су се дуго водили разни ратови, од средњег века па на овамо. Негде крајем 19. века, уситњавање Европе се дефинитивно завршава стварањем националних држава. Тада започиње, до данас незауостављен, процес европског уједињавања, који је пролазио кроз разне фазе.

На овом континенту развијају се нове технологије, нове науке те Европа постаје најјача целина у свету. Због тога она почиње да утиче на своју периферију. Технологија се шири на цео свет, а Европљани освајањем преносе и знање.

Процес европске интеграције доживљава у 20. веку два снажна удара, један комунистички а други фашистички. Оба су се завршила неуспехом, али су значајно успорила повезивање међу европским државама.

Пре Првог светског рата идеје појединих интелектуалаца и филозофа о уједињењу Европе нису прошле, јер је Француска желела да оствари хегемонију над осталим државама. И остала два концепта, пан-германски и пан-словенски завршавају неуспехом.

После Другог светског рата, разорена Европа, касни за Америком, али и за Јапаном, који је био поражена страна у рату. Тада у Европи долази до идеја које нису толико хегемонистичке. Јавља се концепт функционалане интеграције. Европа се сагледава у две визије:

једној, Черчиловој¹, о федералној држави насталој уједињавањем држава, којој би била додељена моћ за заједничко одлучивање, и

другој, Шумановој и Монеовој², о заједничким институцијама које би приближиле европске земље, али без могућности одлучивања.

Превагнула је друга опција, чији су творци исправно увидели да државе чланице неће да се одрекну своје суверености и да је хармонично решење функционална интеграција.

Она почиње стварањем прве од три Европске заједнице, Европске заједнице за угљ и челик, која је као почетна тачка уједињења, заправо имала за циљ да се по сваку цену избегне рат између Немачке и Француске кроз заједничку контролу ових производа.

Европска заједница за угљ и челик (енг. *European Coal and Steel Community-ECSC*) основана је Уговором потписаним у Паризу 1951. године, са основним циљем да оформи заједничко тржиште, као и да између држава чланица успостави равномеран однос у развоју трговине, осавремењивању производње као и усаглашавање услова рада, раста запослености и животног стандарда.

Након ње формирају се 1957. године тзв. Римским уговорима преостале две заједнице - Европска заједница за атомску енергију или ЕУРОАТОМ (енгл. *European Atomic Energy Community-EAEC*) као и Европска економска заједница или ЕЕЗ (енгл. *European Economic Community-EEC*).

¹ Винстон Черчил (1874-1965), енгл. политичар и државник

² француски политичари

Године 1966. ове три организације склапају уговор о заједничким органима, Савету и Комисији, чиме се по први пут формално повезују. Циљ је слободан промет робе, људи и капитала, заједничко тржиште у области пољопривреде, транспорта и трговине.

Још један подстицај чвршћем повезивању европских држава долази 1966. године, у виду Јединственог европског акта, који је донешен у форми ревизије претходних уговора. Он замењује појам заједничког тржишта унутрашњим тржиштем и изузетно је значајан, јер даје крајњи датум до којег треба извршити усаглашавање законодавстава држава чланица у циљу уклањања свих (економских, фискалних и националних) граница унутар Европе.

Као резултат свих тих и других напора, 7. фебруара 1992. године, у холандском граду Мастрихту долази до потписивања Уговора о Европској унији (енгл. Treaty on European Union - TEU). Ступио је на снагу 1.11.1993. године, а потписало га је 12 држава чланица Европских заједница и то:

1. Краљевина Белгија (Брисел)
2. Краљевина Данска (Копенхаген)
3. Република Француска (Париз)
4. Република Грчка (Атина)
5. Краљевина Холандија (Хаг)
6. Република Италија (Рим)
7. Велико Војводство Луксембург (Луксембург)
8. Савезно Република Немачка (Берлин)
9. Република Португалија (Лисабон)
10. Краљевина Шпанија (Мадрид)
11. Велика Британија (Лондон)
12. Република Ирска (Даблин)

У јануару 1995. године Унија добија још три члана Аустрију, Финску и Шведску и карактеристичан надимак "Европска петнаесторка".

2. Институције Европске уније

Мастрихтским уговором измењени су и допуњени уговори о формирању три европске заједнице и предвиђено је да Европска унија функционише кроз три стуба сарадње:

1. три европске заједнице
2. заједничка безбедност и одбрана
3. сарадња у области правосуђа и унутрашњих послова.

С обзиром на наднационални карактер који је својствен Унији важно је објаснити механизме доношења и спровођења одлука у дело, као и институције које их формирају и примењују. Унија је преузела органе од европских заједница и додала им неке сопствене.

Институције Европске Уније су:

1. Европски парламент
2. Европска комисија
3. Савет Европске уније
4. Европски Савет
5. Суд правде

Поред њих постоје и Финансијски суд, Омбудсман, Европска централна банка и низ других органа одговорних за спровођење разних активности Уније у дело.

Свака од ових институција има свој специфичан састав, делокруг послова, посебне међународне надлежности и овлашћења. Зарад што бољег разумевања начина на који функционише ова међународна творевина, потребно је о свакој од ових институција знати пар основних карактеристика.

Европски парламент у правном систему Европске уније је друго име демократије, јер му је основна улога да представља народе држава чланица. Седиште му је у Страсбуру (Француска). Од 1979. посланици се бирају на непосредним изборима.

Надлежност парламента се кроз историју све више повећавала, одражавајући његову тежњу да добије још више надлежности. Његова моћ је мања од моћи које иначе поседују парламенти у федерацијама. Она се кретала од поступка консултовања до поступка сарадње са Саветом у изради и доношењу ³комунитарних аката. Он именује Омбудсмана, даје сагласност на именовање Комисије, може да изгласа неповерење Комисији, да прима петиције од грађана, да поведе поступак истраживања итд.

Комисија је такође политички орган ЕУ који има задатак да брани општи интерес Европске Уније. Састављена је од 20 чланова, при чему свака држава чланица мора имати по једног представника у Комисији, али не и више од два. Комесари се именују на 5 година.

Комисија функционише по принципу колегијалног тела. Њени чланови своје дужности обављају потпуно независно од својих влада. Комисија брине о примени уговора, координацији националних политика држава чланица, даје мишљења и препоруке и има овлашћења која јој је Савет делегирао.

Седиште јој је у Бриселу.

Европски савет (није исто што и Савет Европе као ни Савет Европске уније) представља и брани интересе држава чланица. Има политичку улогу. Састављен је од шефова држава и влада, који још од 1974 године у редовним интервалима (два пута годишње) одржавају конференције на врху, што је формално регулисано 1986. године Јединственим европским актом. Овај Савет даје главне импулсе у политичком деловању у наредних шест месеци, али **нема** способност доношења одлука.

³ акти донети у оквиру правног система ЕУ

Савет министара Европске уније доноси одлуке у Европској унији. Он непосредно изражава интересе држава чланица, јер је свака држава у њему представљена министром, који својим одлукама обавезује владу своје државе.

У Савету се гласа једногласно или квалификованом већином, што се кроз развој европске интеграције наизменично смењивало, одражавајући степен повезаности, тј. кохезије држава чланица.

Савет има Секретаријат, а у његов састав улази и Комитет сталних представника држава чланица познатији као Корепер, који даје мишљење у процесу одлучивања и припрема рад Савета.

Седиште Савета је у Бриселу.

Суд правде је главни суд Европских заједница. Седиште суда је у Луксембургу. Састављен је од 13 судија, за које Уговор каже да морају бити "лица чија је независност изван сумње и која испуњавају све услове за избор на највише правосудне функције у својим државама или су истакнути правници признате стручности".

Суд тумачи Уговор, решава спорове између Заједнице и држава чланица, држава чланица међусобно, као и спорове између службеника и Заједнице. Његове су одлуке обавезујуће за државе чланице, а поступак пред њим, поред правних, могу да покрену и физичка лица. Мастрихтским уговором придодат му је Првостепени суд, против чијих пресуда се може улагати жалба Суду правде.

Сви органи Европске уније заправо су организациони делови овог међународноправног наднационалног ентитета, који кроз свој развој теже освајању доминантног положаја над националним органима оваквог профила у државама чланицама.

3. Јединствено тржиште

Сама идеја европске интеграције, у свим својим фазама, имала је за циљ остваривање свеопште повезаности између држава чланица. Као примарна се показала потреба за успостављањем заједничког тржишта (пропагираног још у Римским и Париским уговорима) касније преименованог у унутрашње тржиште Јединственим европским актом из 1986. године.

Повезивање држава на економском плану, вршено је постепеним укидањем царина, такса, квантитативних ограничења и мера сличних квантитативним рестрикцијама, као и стварањем заједничке царинске тарифе према трећим земљама, а у циљу формирања праве царинске уније. Све ово олакшало је тржишну комуникацију између држава, повећало увоз и извоз, што је утицало на раст животног стандарда и производње, као и на отварање великог броја радних места.

Увидевши све позитивне ефекте свог економског интегрисања државе су истрајале у својим напорима да створе царинску унију, створивши на тај начин унутрашње тржиште са свим олакшицама за припаднике Заједнице, али са готово непробојним зидом за све земље периферије. Унија постаје неприступачна, добро економски утемељена тврђава, која своја врата према земљама нечланицама отвара само када сматра за неопходно и корисно.

4. Заједничка политика

Заједничка политика се успоставља у области трговине, саобраћаја, пољопривреде, индустрије као и односа са земљама нечланицама. Прокламоване су четири основне слободе - слобода кретања лица, роба, капитала и услуга. Државе чланице у својим националним законодавствима постепено укидају сва ограничења која би ометала остваривање ове четири слободе.

Ради се на усклађивању пољопривредних политика чланица, ради уједначавања услова пољопривредне производње, што води формирању заједничке пољопривредне политике, која има циљеве двоструке природе:

1. *економске*, који имају за циљ повећање пољопривредне продуктивности и стабилизацију тржишта,
2. *социјалне*, којима се обезбеђују правичан животни стандард, разумне цене за потрошаче и гарантује снабдевање.

С обзиром на посебан карактер пољопривредне делатности развија се и поље примене заједничке пољопривредне политике, које обухвата пољопривредне производе, пољопривредне активности као и истраживања у области пољопривреде.

Поред овог поља, заједничка политика обухвата и регионалну политику Уније која, због економске и социјалне кохезије као свог основног циља, наводи ЕУ да финансира развој и преуређење европских региона који имају тешкоћа. Регионална политика заузима друго место у буџету Уније и обезбеђује уравнотежен развој у Европи.

Ово поље активности Уније директно је повезано са односом Уније и земаља нечланица. Њихов однос се после Другог светског рата кретао од биполарне фазе поделе света до пада Берлинског зида и распада комунистичког блока, који означава прекретницу у овим хладним и неусклађеним дипломатским односима. Два културолошки и идеолошки различита света морала су да прођу кроз многобројне фазе међусобног усклађивања и прилагођавања, које су у прво време биле реципрочне док су данас једностране, праћене принципом политичког условљавања. Овај процес ни до данас није окончан, већ још увек траје и биће подрбно објашњен у оквиру тачке 8.

5. Економска и монетарна унија

Државе чланице имају за циљ либерализацију, тј. уклањање препрека за слободно одвијање трговине. Поред три основна економска начела - слободе трговине, саобраћаја и трансфера новца, Унија у међународним трговинским односима примењује и начела најповлашћеније нације, националног третмана, реципроцитета, транспарентности и сл.

Сагласност о увођењу мера либерализације у међусобне трговинске односе обезбедила је постепени прелазак са билатерализма на мултилатерализам, што је представљало основни циљ Европске платне уније, која је основана 1950. године као општи механизам мултилатералних плаћања између чланица.

Године 1955. потписан је Европски монетарни споразум (ЕМС), као наредни корак ка остваривању монетарно-економске уније, којим су регулисана међусобна дуговања и потраживања чланица у међународним плаћањима, у условима конвертибилности националних валута, који функционише од 1959. године.

Аранжманом названим "европска монетарна змија" ЕМС престаје да функционише, а 1973. формира се Европски фонд за монетарну сарадњу (енг. *European Monetary Cooperation Fund - EMCF*).

Сви ови аранжмани и споразуми као резултат имају стварање Европског монетарног система (енг. *European Monetary Fund-EMF*) 1979. године. Ово представља значајан искорак и заправо реализацију идеја "зоне монетарне стабилности" и "успостављања тесне монетарне координације".

Европски монетарни систем се заснива на фиксним, али прилагодљивим курсевима и њиме је уведена европска валутна јединица *еки*. Уговором из Мастрихта договорено је да се 1. јануара 2002. године пређе на заједничку монету *еуро*, што је и спроведено у дело.

6. Спољња политика и одбрана

Паралелно са процесом повезивања, још у најранијим фазама интеграције, државе окупљене око идеје стварања Уније, желеле су да се повежу и по питањима заједничке спољне политике и одбране. Било је разних покушаја самосталног наступања Уније у сфери одбрамбене политике али је после неколико неуспелих, политички неодрживих, идеја о самосталним оружаним снагама и одбрамбеној заједници, дошло до формирања и постепеног приступања свих чланица војно-безбедносној Организацији северноатлантског уговора (енгл. *North Atlantic Treaty Organization - NATO*).

Што се спољне политике тиче она је природно са јачањем економске и политичке кохезије (чији је и саставни део) постајала све кохерентнија, тако да данас Унија води заједничку спољну политику преко својих органа и заузима ставове који на међународној сцени обавезују све државе. Она обухвата све уговоре, споразуме и помоћ које Унија склапа или пружа другим земљама ван својих граница, као и однос Уније према готово свим дешавањима на светској политичкој сцени.

7. Народ Европе

Идеја о стварању једног вида заједнице држава каква је Европска унија праћена је и визијом о формирању европског народа, који би у себи асимиловао припаднике свих држава чланица. Колико је ова идеја остварива и природна и данас је питање. Жеља држава чланица да се међусобно повежу на економском и политичком плану можда није еквивалент са жељом да се свест о сопственом пореклу и националном идентитету замени апсолутним осећањем припадништва Унији и стварањем европског националног бића.

Сматра се да и поред задовољства грађана држава чланица које налазе у припадништву своје земље Унији, не постоји изграђена свест о припадништву европском народу, које замењује њихово национално порекло. Сви они задовољни су чланом 17. Уговора, који прописује да се грађанином Уније сматра свако лице које има држављанство неке од држава чланица, при чему грађанство Уније комплетира, а не замењује национално држављанство.

На основу свог држављанског статуса у Унији они уживају право да се на целокупној територији Уније слободно крећу, бораве и настањују, уз поштовање услова и ограничења која Уговор прописује. Гарантована су им права на слободан избор државе

у којој ће се запослити или отворити предузеће, могу се школовати у било којој од држава чланица, започети студије у једној а наставити их и завршити у некој другој или другим државама са истим ефектом признавања дипломе и звања.

Све ово и разне друге одредбе о недискриминацији међу сопственим и страним држављанима, који су у исто време држављани Уније, допринело је свеопштој повезаности и проходности међу чланицама Уније у погледу слободног кретања лица, роба, капитала и услуга, али не и стварању осећања *националне* припадности Унији.

Истраживања јавног мњења у државама чланицама у погледу става грађана о припадности европском народу донела су различите резултате, али је глобални закључак да још не постоји свест о припадништву искључиво народу Европе и да ће бити потребно још радити на стварању европског националног осећања да би оно превагнуло у односу на осећање припадништва нацији своје државе.

8. Проширење Европске уније

Од потписивања Маастрихтског уговора 1992. године Европска унија броји петнаест чланова. Сви успеси Уније, на економском, политичком и монетарном плану, створили су потребу код држава нечланица за прикључењем Унији. Као најачи трговински партнер у свету, Унија је постала модел коме се тежи. Специфичност њеног унутрашњег тржишта, са свим бенефицијама које пружа чланицама постала је сан држава са периферије. Оне се труде да се на економском и политичком плану приближе Унији. У том свом настојању нечланице склапају све видове споразума са Унијом, од чисто економских преко политичких, социјалних и културолошких.

Унија од заинтересованих држава захтева испуњење многобројних услова, али не обећава нити даје гаранције о пријему у чланство. Идеја о проширењу се намеће политичким условима у којима Унија егзистира, али собом носи и разне проблеме и опасности са којима би Унија могла да се суочи. Међу различитим проблемима које би проширење могло да донесе истичу се следећи:

- високе цене приступања нових држава за ЕУ, нарочито везаних за пољопривредну производњу, која би њиховим приступањем била неколико пута увећана, с обзиром на потенцијал пољопривредне производње који карактерише ове земље,
- проблеми везани за структуралне фондове који чине трећину буџета Уније,
- губици које би настали улед неопходног финансијског трансфера и приступа тржишту од стране произвођача из земаља централне и источне Европе,
- регионална политика Уније,
- неопходност реформе институција у складу са повећањем броја чланица.

Очекује се издавање финалног документа који ће размотрити реформу институција и остале проблеме везане за проширење.

Унија примењује разноврсне програме подршке земљама источне Европе у виду финансијске и трговинске помоћи. Приступање Унији осмишљено је као приступање кроз разне етапе. На састанку Европског савета у Копенхагену 1993. године предвиђени су услови које придружене земље централне и источне Европе морају да испуне да би постале чланице ЕУ. То су:

1. постојање стабилних институција које гарантују демократију, супрематију права, људска права и поштовање мањина,

2. постојање стабилне тржишне привреде,
3. постојање способности да се суочи са притиском конкуренције и са снагама на унутрашњем тржишту,
4. способност да се испуне обавезе које ће проистећи по приступању, укључујући и циљеве економске и монетарне уније.

Са друге стране државе чланице Европске Уније морају да уведу низ новина и да се у сопственим пословима прилагоде актуелним приступањима нових држава и проширењу Уније. Преговори који се од 1998. године воде са кандидатима о приступању поставили су три услова за приступање, а то су:

- обезбеђење довољног финансијског оквира који би омогућио Европској унији да прихвати нове чланове,
- стварање новог уговора Европске уније, којим би се европске институције прилагодили проширеној ЕУ,
- закључење преговора са земљама кандидаткињама.

У свим преговорима између Уније и кандидата присутан је принцип условљавања.

9. Унија и свет

С обзиром на јединствен и досада највећи успех у међународном повезивању међу државама, природно је да се Унија појављује као посебан и изузетно значајан чинилац у међународним односима. Сви партнери Уније, било у политичком или неком другом смислу, имају респектабилан однос према њој, и труде се да успоставе, одрже и унапреде своју релацију са њом. Од свог формирања Унија развија снажне односе са Сједињеним Америчким Државама, најпре кроз партнерски однос у НАТО-у. Постоје добри односи и са Русијом, са којом Унија развија и унапређује односе кроз бројне састанке на врху и споразуме о сарадњи.

Између осталог она склапа разне међународне трговинске споразуме, споразуме о заштити животне средине и многе друге тзв. неименоване уговоре.

Европска унија помаже земље у развоју као и земље трећег света кроз разне повластице у међународним трговинским односима. Примењује познати општи систем преференцијала, у коме ЕУ даје повластице у зависности од сопствених интереса, а у оквиру корисника преференцијалног положаја издојене су групе држава и то:

1. 69 земаља Африке, Кариба и Пацифика,
2. Медитеран Европе и земље Источне Европе,
3. азијске и латиноамерчке земље,
4. најмање развијене земље у развоју,
5. земље централне и источне Европе, које су укључене у општу шему преференцијала од 1990. године.

Из свега реченог следи да је Унија активан чинилац многих догађања у свету, фактор економске и политичке стабилности у много чему, активан трговински партнер, али и гарант успешног развоја земљама којима помаже.

10. Европа у 21. веку - у ишчекивању догађаја који следе

Почетак новог миленијума обележен је у Европи највећим успехом који је икада у историји међународних односа постигнут у међусобном повезивању држава, увођењем заједничке монете *евро*, која је постала основно средство плаћања у Европи. Овим је економска и монетарна сарадња, грађена дуго година, доказала целом свету свој успех и доживела да идеја о држави држава заживи и у најреалнијем од свих светова - свету економије.

Ускоро се, као што је већ речено, очекује пријем нових држава. Искушење које је пред Унијом није мало, али је нови изазов, који за свој циљ има обједињавање целог европског континента. Пријемом земаља централне и источне Европе Унија ће превазићи доскорашње политичке и културне међе. У њене редове ће ући читава група земаља чији је друштвени и идеолошки развој био до недавно не само различит, него готово потпуно супротан идеалима уједињене Европе.

Земље које чекају на сигнал о могућности приступања Унији, међу којима је и наша, морају да прођу многобројне процесе прилагођавања и припрема ради што скоријег склапања споразума о асоцијацији и придруживању, као предуслову за пријем у пуноправно чланство.

До тада оне морају да се међусобно регионално повезују, стварајући на тај начин природни амбијент сарадње и кооперације, налик ономе који постоји у Унији. Због тога је за све нас важно да добро познајемо основне појмове који карактеришу Унију, јер јој се најбоље можемо придружити ако је добро познајемо и уколико смо свесни предности будућег приступања.

ABSTRACT: European Union, as a result of long-lasting proces of integration, represents the most important economical and political factor in Europe. According to great interest of our country to join the Union, in this article are, in form of 10 points, described historycal development, institutions and perspectives of Union and its actual enlargement.

Литература:

1. Милутин Јањевић, *Европска монетарна унија*, "Међународна политика", СЈП "Службени лист", Правни факултет, Факултет политичких наука, Институт економских наука, Београд, 1998.
2. Борис Кривокапић, *Лексикон међународног права*, НИП "Радничка штампа", Институт за упоредно право, Београд, 1998.
3. Зборник радова, *Право Европске уније*, Службени гласник, Београд, 1996.
4. Т.С. Hartley, *Основи права Европске заједнице*, COLPI, Београдски центар за људска права, Београд, 1998.

Ин ПРЕВЕНЦИЈА НАРКОМАНИЈЕ У НОВОМ САДУ

О. Лајић,¹ О. Јовишевић¹, Александра Дицков², Душанка Ђуровић³

¹ СУП Нови Сад, ОКП – Група за сузбијање кријумчарења и наркоманије

² Институт за неурологију, психијатрију и ментално здравље Нови Сад

³ Институт за здравствену заштиту мајке и деце Нови Сад.

Резиме: На подручју новосадске општине већ неколико година функционише специфичан програм превенције наркоманије. Покровитељ програма је Скупштина Града Новог Сада. Активно учешће у реализацији програма имају и радници криминалистичке полиције СУП-а Нови Сад. Превентивни рад се огледа углавном у едукацији родитеља о проблему наркоманије. У раду је приказано излагање путем кога родитељи добијају најосновније информације о овом проблему. Истраживачки део обухвата анкету која је извршена на узорку од 100 родитеља. Анкетом смо покушали сазнати ставове родитеља о активностима органа унутрашњих послова на сузбијању наркоманије. Резултати истраживања указују на потребу квалитетнијег контакта припадника Службе и грађана.

Кључне речи: превенција, наркоманија

УВОД

Превенција наркоманије на територији општине Нови Сад спроводи се континуирано од 1996. године под покровитељством Извршног одбора Скупштине града. У превентивни рад укључени су многи друштвени сегменти: просвета, здравство, црвени крст, судство, верске заједнице и органи унутрашњих послова. У оквирима превентивног рада на нивоу криминалистичке полиције, заступљене су области малолетничке делинквенције и наркоманије. До 1996. године, када је почео заједнички рад свих поменутих субјеката на пољу превенције наркоманије, превентивни рад Групе за сузбијање кријумчарења и наркоманије се углавном састојао у организовању предавања за родитеље ученика основних и средњих школа на подручју СУП-а Нови Сад, као и у узимању активног учешћа на јавним трибинама и у мас-медијима кад год се говорило о овом проблему. Овакав начин рада је био заступљен још од краја осамдесетих година, када је на основу искустава полиција других земаља, као и на основу властитих искустава, било уочено да је то друштвена појава са сталном тенденцијом раста. Било је јасно да је превентивно деловање један од најбољих начина да се одупре проблемима наркоманије и да се у исто време алармирају и остали субјекти да узму активно учешће у овом подухвату. Од поменуте 1996. године рад Групе је каналисан кроз рад Одбора за превенцију наркоманије и осталих болести зависности. Превенција наркоманије се већим делом базира на спровођењу тематских родитељских састанака у основним и средњим школама новосадске општине. Годишње се у просеку одржи око 50 родитељских састанака ове врсте. У Новом Саду је 10.04.2002. године формиран Покрајински одбор за превенцију наркоманије, при Извршном већу Војводине.

Циљ овог одбора је да се идентичан програм спроводи на територији целе Војводине, јер се показало да су локални програми недостатни.

ЦИЉ РАДА

Овај рад има за циљ да раднике криминалистичке полиције који су ангажовани на сузбијању кријумчарења и наркоманије упозна са садржајима тематских родитељских састанака и материјалом који се при том презентује родитељима и да у том смислу представља полазни основ за евентуалне нове приступе, који би на још ближи начин родитељима могли пластично илустровати проблем наркоманије у пракси. Други део рада приказује резултате анкете којом је обухваћено 100 родитеља ученика седмих и осмих разреда основних школа, а која показује ставове поменутих родитеља у однову на активност Министарства унутрашњих послова када је наркоманија у питању.

ЕДУКАТИВНИ ДЕО

Излагање радника Групе за сузбијање кријумчарења и наркоманије на поменутих родитељским састанцима изгледа отприлике овако;

Када се у контексту наркоманије помиње криминалитет, онда је неопходно извршити разграничење између две, условно речено, групе кривичних дела. Прва су она кривична дела која су најуже везана за саму трговину и коришћење опојних дрога, а у другу групу би спадала остала кривична дела која врше наркомани, пре свега имовинска кривична дела извршена ради прибављања имовинске користи намењене за куповину дрога. Могућност кривичног прогона извршилаца из првопоменуте групе исцрпљује се у оквирима две законске инкриминације – неовлашћена производња и стављање у промет опојне дроге из чл. 245. КЗ СРЈ и омогућавање уживања опојних дрога из чл. 246. КЗ СРЈ. Законодавац прописује да ће се онај ко неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају, или ради продаје купује, држи или преноси, или посредује у продаји или куповини или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге казнити затвором од једне до десет година. Предвиђен је и тежи облик овог дела који постоји ако је основно дело извршено од стране више лица која су се удружила за вршење дела или уколико је извршилац организовао мрежу препродаваца или посредника и за овакав облик је запрећена казна од најмање три године затвора. Законодавац санкционише и неовлашћено прављење, набављање, поседовање и давање на употребу опреме, материјала или супстанци за које се зна да су намењене за производњу опојних дрога и у таквом случају предвиђа казну затвора од шест месеци до пет година, а предвиђа да ће се одузети дроге и средства за њихово справљање.

У нашим условима неовлашћена производња и прерада опојних дрога су највише везане за марихуану, обзиром да индијска конопља, чијом се прерадом добија марихуана, успева и код нас. Остали начини извршења (продаја, нуђење на

продају, куповина, држање или преношење ради продаје, посредовање у куповини или продаји) заступљени су како код марихуане, тако и код осталих врста дрога. Свака дрога на путу од производње до крајњег корисника сасвим извесно бива нуђена на продају, држана и преношена ради продаје, али сваки од наведених појавних облика не среће се у идентичном броју случајева у пракси, при чему предњачи непосредна продаја, осим већ поменутог гајења марихуане. Разлози за то су углавном практичне природе; за неке од облика је тешко прикупити ваљане доказе и када није спорно да је дрога у поседу извршиоца (нпр. нуђење на продају једног цоинта) или услед тога што су извршиоци нарочито опрезни приликом преношења дроге (нпр. пренос у скривеним погодним местима средстава јавног превоза, када је тешко доказати везу између извршиоца и пронађене дроге) итд.

Везано за другу инкриминацију, законодавац предвиђа да ће се затвором од три месеца до пет година казнити ко наводи другог на уживање опојне дроге, или му даје опојну дрогу да је ужива он или друго лице, или стави на располагање просторије ради уживања опојне дроге или му на други начин омогући да ужива опојну дрогу. Уколико је ово дело извршено према малолетнику или према више лица или је изазвало нарочито тешке последице, предвиђена је казна затвора од једне до десет година. У пракси се најчешће среће давање другом дроге на уживање и омогућавање просторија ради уживања дроге. Пошто у готово сваком месту постоји један или више угоститељских објеката у којима се окупљају лица склона конзумирању опојних дрога, па и случајеви продаје и конзумирања дрога унутар самих објеката, једно од често постављаних питања родитеља јесте шта се може предузети на том плану, у смислу кривичног прогона власника таквих објеката. И на овом месту би се могло констатовати да би кривична одговорност власника оваквих угоститељских објеката могла постојати, али да је доказивање дела тешко јер би било неопходно доказати да је власник објекта знао за радње које се унутар објекта предузимају.

Да би рад полиције имао ефекта неопходно је да се извршиоцима након спроведеног кривичног поступка изрекну адекватне санкције, чиме би се утицало на њих да не понове дело, а истовремено остварила и генерална превенција. Нажалост, стање на том плану у нашем друштву је још увек незадовољавајуће. Извршиоци који претходно нису осуђивани углавном бивају условно осуђени, док повратници бивају осуђени на затворске казне које се крећу око минимума затворске казне за предвиђена дела. Не би се могло рећи да ће се оваквом казном политиком сузбити експанзија наркоманије у нашем друштву. Када се има у виду да се овом делатношћу остварује јако велка материјална добит и да се извршиоци дела изузетно брзо прилагођавају на новонастале ситуације (у области правних прописа, у техничким новинама итд.), те да су органи гоњења увек пар корака иза њих, проблем постаје још тежи.

Чињеница је да за прва искуства са дрогама није неопходно много новца, понакад новац уопште није потребан. Међу младим људима увек се нађе неко коо је пробао неку од дрога, ко је има код себе и ко ће радо почастити свог вршњака димом марихуане или поделити са њим таблету екстазија, како би му омогућио да и сам осети наводну пријатност изазвану дејством дроге. Једна ручно завијена цигарета марихуане – цоинт, кошта свега 30 динара. Међутим, након вишемесечног коришћења марихуане обично се појави жеља да се проба и «нешто јаче», нешто

што ће помоћи да се конзумент осећа још лепше, јаче, доминантније, сигурнине или смиреније, угодније, опуштеније... Тада трошкове изазване куповином дрога није више могуће подмити од новца који се од родитеља добије за ужину или за превоз јер су потребна већа новчана издвајања. У таквим ситуацијама деца почињу злоупотребљавати поверење родитеља и уколико знају за места на којима родитељи држе новац, почињу да их поткрадају. Често родитељи месецима не проверавају колико новца имају и поткрадања дужи временски период остају неоткривена, што може имати јако тешке последице. Уколико таквих извора новца нема или уколико буду откривени у својим активностима, а почели су са употребом хероина, конзументи тада почињу свакодневно да износе из куће предмете које је лако продати (злато, техничка роба и сл.) и продају их по ценама знатно нижим од њихове стварне вредности, само да би обезбедили дневну дозу ове супстанце. И оваквом начину финансирања временом дође крај и тада се обично улази у криминалну зону, било да је у питању препродаја дрога или вршење имовинских кривичних дела како би се прибавио новац за куповину дроге. Најчешћа имовинска кривична дела која се врше јесу крађе из продавница, бутика, парфимерија, провале моторних возила из којих се обично одузимају радио-касетофони, али и много тежа кривична дела као нпр. разбојништва уз употребу различитих средстава. Обично су у питању разбојништва извршена ножевима, правим или пластичним пиштољима (што ни у ком случају не умањује тежину дела), а забележени су и случајеви вршења разбојништва у којима је извршилац рекао продавачици да му преда дневни пазар или ће је попрскати крвљу која је заражена вирусом AIDS-а, при чему је све време шприц напуњен крвљу држао уперен у њу. Овакав пример довољно говори о томе на шта су све спремни хероински овисници како би дошли до новца за куповину дроге. И у санкцијама које се изричу извршиоцима оваквих кривичних дела може се препознати благ став судске праксе, при чему се чињеница да су у питању наркомани обично узима као олакшавајућа околност.

Марихуана представља најчешће употребљавану психоактивну супстанцу у свету и код нас. Добија се прерадом, тј. сушењем цветова и листова индијске конопље. Психоактивна супстанца, која је највише заступљена у цветовима ове биљке назива се тетрахидроканабиол (ТХЦ). Индијска конопља је једногодишња биљка која успева и код нас, а на илегалном тржишту дрога позната је и марихуана пореклом из Албаније, тзв. «шиптарка» или «албанка», која се углавном преко Скадарског језера кријумчари у Црну Гору, а одатле и у друге крајеве наше земље. Индијска конопља уобичајено достиже висину од око 2 метра, а уколико се уредно обрађује (прихрањује, залива, окопава) и има довољно сунчеве светлости, онда и већу. Сади се почетком априла, а доспева крајем августа и почетком септембра. Када се лишће и цветни делови осуше и иситне, добија се биљна маса која се обично помеша са дуваном и увије у папир за ручно прављење цигарета, а потом конзумира пушећи. Једна оваква цигарета на илегалном тржишту кошта око 30 динара. Дејство марихуане почиње неколико минута након пушења и траје неколико сати, зависно од заступљености тетрахидроканабиола. Узрокује благу еуфорију, причљивост, дружељубивост, неконтролисан смех, нагле промене расположења, дезорјентисаност, повећање апетита, жеђ, убрзан рад срца, закрвављеност очију итд. Након дуже употребе код корисника се ствара психичка зависност.

Хероин је полусинтетски дериват морфина који се добија из чаура мака. Највећи европски произвођач хероина је Турска, одакле се разним кријумчарским каналима, који прелазе и преко наше земље, преноси у остале европске земље. Хероин је депресорна психоактивна супстанца која је у лабораторијски чистој форми прах беле боје. На тржишту се појављује у разним примесима, како би се повећала количина а самим тим и зарада остварена препродајом, и светло смеђе је боје. У организам се може уносити пушењем, ушмркивањем и интравенски. У почетку се јавља осећај опуштености, пријатне тоpline и смирености уз губљење интересовања за дешавања у околини. Овисник о хероину се постаје након свега неколико недеља повремениог конзумирања, а након тога неузимање потребне количине хероина на коју је организам навикао узрокује тешке психичке и физичке кризе. После дуже употребе губи се концентрација и мотивација, настају нервоза, свраб, општа безвољност и апатија, смањују се физичке активности и долази до потпуног пропадања личности, а хероин се узима само да би се избегли несносни физички болови који настају услед апстиненцијалне кризе. Брзо се јавља толеранција, тј. временом се морају узимати веће дозе ради постизања истог ефекта. Прекорачење дозе доводи до поремећаја дисања, гушења, повраћања, стомачних тегоба и растројености, а уколико се на време не укаже помоћ долази до колапса и смрти. Корисници хероина губе апетит па због недостатка материја неопходних за нормално одвијање метаболизма долази до физичког пропадања и превременог старења организма. Могу се препознати и по скупљеним зеницама, сталним шмрцањем изазваним оштећењима слузокоже носа од ушмркивања, депресивном и апатичном понашању и сл. Најчешће се пакује у мале пакетиће од станиол папира или у папирне пакете у облику писма. Један грам ове супстанце крајњи потрошач плаћа између 40 и 50 евра.

Кокаин спада у стимулативне дроге, а добија се прерадом биљке кока која успева на подручју Јужне Америке. По својој форми кокаин је кристални прах беле боје и најчешће се користи ушмркивањем. Дејство почиње након неколико минута и траје 1 до 2 сата. У почетку конзумирање кокаина прате осећаји јаке еуфорије, релаксације, повећане снаге и јако изоштрена чула. Јављају се и честе промене расположења, а после дуже употребе настају поремећаји рада срца, поремећај крвног притиска, психозе, страх, нервоза, несаница, губитак мотивације. У случају прекорачења дозе може доћи до смрти. Брзо се јављају јака психичка зависност и толеранција. Један грам ове супстанце на илегалном тржишту кошта око 75 евра, а зависно од чистоће цена варира.

ЛСД је најјачи синтетски халуциноген, који се најчешће јавља у облику картончића натопљених психоактивном супстанцом, који се сисају, или у облику мали таблета. Дејство почиње пола сата након конзумирања и траје 8 до 12 сати. Узрокује побољшано опажање, убрзавање мисаоних процеса, интензивирање осећања и изразито јаке халуцинације. Често узрокује преплитање чула, тако да корисник има утисак да боје имају мирис, да се звук види и сл. Позната је појава флеш бек-а, понављање дејства и осећаја без узимања дроге. После дуже употребе настају трајна оштећења мозга, психоза, страх и сл. Физички знаци коришћења су проширене зенице, сува уста, знојење, повишена телесна температура итд. Употреба ове дроге не ствара физичку ни психичку зависност. Један картончић

натопљен ЛСД-ом, који је довољан за четири конзумента кошта не илегалном тржишту 10 евра.

Екстази је дериват амфетамина који се најчешће јавља у облику таблета са утиснутим знаком (плејбој, лук и стрела, срце, ферари и сл). Конзумира се орално. Дејство почиње након пола сата до сат и траје један до четири сата. Узрокује пријатно осећање праћено еуфоријом, хиперактивност, веселост, појачану перцепцију, убрзане мисаоне процесе, измењен доживљај времена и простора. Често се конзумира на разним техно-партијама па је зову дрогом техно генерације. После дуже употребе јављају се депресија, конфузија, губитак апетита, нервоза, несаница, страх, а узрокује и трајна оштећења мозга. Ствара психичку зависност, а толеранција је извражена. Једна таблета екстазија на илегалном тржишту кошта око 5 евра.

Након овог излагања, клинички психолог говори о разлици адолесцентне кризе и проблемског узимања психоактивних супстанци, као и о психолошким проблемима младих. Трећи део предавања се односи на зависност од психоактивних супстанци и на психијатријске последице наркоманије.

ИСТРАЖИВАЧКИ ДЕО МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Овим истраживањем је обухваћено 100 родитеља чија деца похађају седме и осме разреде основних школа. Тестирање је спроведено у пет основних школа школске 2001/2002. године. За тестирање је коришћен упитник састављен специјално за ту прилику и између осталих варијабли, обухватао је део који се односио на ставове родитеља када је у питању активност МУП-а на превенцији наркоманије

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Табела бр. 1

Одговорност за наркоманију у нашој земљи

Одговорност	Број	Процент
Искључиво полиција	16	16
Полиција, један од фактора	33	33
Без одговорности полиције	51	51

Став да је искључиво неефикасност полиције узрок појави наркоманије у друштву има 16% испитаника.33% испитаника је мишљења да су осим неефикасности полиције, за експанзију наркоманије одговорни и други друштвено релевантни фактори, као што су школа, породица и утицај средине. Нешто више од половине тестираних сматра да одговорност не припада полицији, односно

сматрају да се од стране органа унутрашњих послова предузимају све адекватне законске мере у циљу сузбијања наркоманије. Као полазни основ за даља истраживања узета је подела на ове три категорије.

Табела бр. 2
Старосна структура испитаника

	До 40 година старости	Преко 40 година старости
Искључиво полиција	11 (11%)	5 (5%)
Полиција, један од фактора	16 (16%)	17 (17%)
Без одговорности полиције	21 (21%)	30 (30%)

Табела број 2 показује да родитељи млађе животне доби показују већи степен незадовољства када је реч о активностима органа унутрашњих послова. Поверење у нашу Службу имају родитељи преко 40 година живота и то отприлике једна трећина испитаних (30%).

Табела бр. 3
Образовна структура родитеља

	Основна школа	Средња школа	Виша и висока школа
Искључиво полиција	0	1 (1%)	15 (15%)
Полиција, један од фактора	0	3 (3%)	30 (30%)
Без одговорности полиције	7 (7%)	27 (27%)	17 (17%)

Резултати табеле бр. 3 указују да особе са нижим образовним нивоом мање оптужују полицију за актуелно стање на пољу наркоманије, него особе вишег образовног нивоа. Најмање поверења у полицију имају особе вишег и високог образовања.

Табела бр. 4
Да ли је наркоманија код нас већи проблем него у развијеним земљама?

	Да	Не	Не знам
Искључиво полиција	12 (12%)	3 (3%)	1 (1%)
Полиција, један од фактора	14 (14%)	7 (7%)	10 (10%)
Без одговорности полиције	13 (13%)	22 (22%)	16 (16%)

Највећи број особа које за појаву наркоманије одговорност приписују полицији има став да је наркоманија у нашој земљи распрострањенија него у другим, развијеним земљама.

Табела бр. 5

Коме би се обратили за помоћ у случају да посумњате у ваше дете корисник неке психоактивне супстанце?

	Сами би решили пробелм	Тражили би стручну помоћ	Обратили би се полицији
Искључиво полиција	9 (9%)	7 (7%)	0
Полиција, један од фактора	20 (20%)	13 (13%)	0
Без одговорности полиције	12 (12%)	39 (39%)	0

У случају да посумњају да је њихово дете корисник неке од психоактивних супстанци, нико од испитаника се не би обратио за помоћ полицији.

Табела бр. 6

Степен информисаности родитеља о наркоманији

	Недовољно	Делимично	Добро
Искључиво полиција	16 (16%)	0	0
Полиција, један од фактора	11 (11%)	19 (19%)	1 (1%)
Без одговорности полиције	14 (14%)	17 (17%)	20 (20%)

Степен информисаности родитеља процењивали смо на основу 10 питања које смо поставили у упитнику. Недовољна информисаност обухватала је родитеље који су тачно одговорили на мање од три постављена питања. Родитеље који су дали 3-7 тачних одговора сврстали смо у групу делимично информисаних, а оне који су одговорили тачно на 8 и више питања, оценили смо као добро информисане. Испитаници који сматрају да је полиција одговорна за настанак и развој наркоманије искључиво припадају категорији недовољно информисаних.

ДИСКУСИЈА

Резултати истраживања указују да приближно једна петина испитаника има став да је полиција најодговорнија за појаву и ширење наркоманије у нашој земљи. Трећина испитаника је мишљења да је за овај проблем осим Службе криво и школство, породица и лоше социјално окружење. У разговорима родитељи врло често постављају питање могућности наше Службе да особе за које се сумња да растурају дрогу приведемо закону. Мада се у едукативном делу доста говори о законским регулативама, када је овај проблем у питању, од стране опште популације видљиво је неприхватање законских лимитирајућих фактора. На основу вишегодишњег искуства стиче се утисак да неразумевање на релацији између припадника Службе и грађана настаје услед тога што грађани не схватају колико законодавац строго дефинише наше подручје деловања. Наиме, неразумевање настаје када је у питању област која не улази у сферу кривичног гоњења (само поседовање психоактивних супстанци у мањим количинама и њихово

конзумирање), а што је, у ствари, најчешћи облик испољавања наркоманије и нешто што је грађанима у највећем броју случајева видљиво у свакодневном животу. Овакав став имају особе млађе животне доби и са вишим образовним нивоом. Разлог за издвајање ове групе вероватно лежи у томе што старије особе по инерцији из претходног периода и даље верују у државу где постоји ред и закон, док су млађе особе, углавном одрасле у периоду великих социјалних превирања, те су тако губитком вере у морал, друштвену правду и јасно дефинисана правила понашања, изгубиле поверење у институције система, међу њима и у полицију. Негативан став високообразованих родитеља се може довести у везу са актуелном социјалном ситуацијом. Како резултати показују сам ниво стручног образовања није у директној корелацији са познавањем ове проблематике. Узроци овог непознавања се могу тражити и у чињеници да у време њиховог одрастања наркоманија није била заступљена у мери као што је то данас случај. Испитаници који су ставили да је неефикасност или корупција наше Службе главни фактор ове негативне друштвене појаве сасвим разумљиво сматрају да је наркоманија далеко заступљенија код нас него у другим, развијенијим земљама. Ово јасно показује који је степен њихове неинформисаности и указује на постојање крупних заблуда. Занимљив је податак да се нико од родитеља не би обратио за помоћ полицији када би посумњали да им дете користи дрогу. Са друге стране, свакодневно се Групи за сузбијање кријумчарења и наркоманије обрати за помоћ у просеку барем један родитељ дневно. Ова контрадикција се може објаснити тиме да су испитаници родитељи деце која имају од 13 до 15 година живота и још нису упознали овај проблем у његовом развијеном облику (крађе новца и ствари из куће, физичко малтретирање родитеља и сл.) На основу искуства стекао се утисак да нам се родитељи јављају за помоћ тек када проблеми узнапредују и врло често након неуспешних покушаја лечења. У таквим случајевима наилазимо на зачуђујући захтев родитеља да децу – наркомане «пошаљемо у затвор». Завршни део анкете показао је да се негативни ставови родитеља у односу на рад полиције срећу у групи оних који су недовољно информисани о проблему наркоманије.

ЗАКЉУЧАК

1. Едукативне семинаре од стране припадника криминалистичке полиције ангажованих на сузбијању наркоманије у садејству са адекватним здравственим службама требало би континуирано спроводити у свим регионима.
2. Посебна пажња се мора посветити родитељима млађе животне доби и онима са вишим образовањем јер је то популација која има најнегативнији став у односу на наш рад.
3. У оквиру едукативних семинара требало би утицати на свест родитеља да наша Служба може у значајној мери помоћи и у превенцији, те да се раније јављају за помоћ.
4. Родитеље треба упознати са реалним могућностима за деловање када је наркоманија у питању и тиме разбити негативан став који је базиран на погрешним представама о изузетно великим овлашћењима полиције и указати им на чињеницу да је полиција само почетна карика у ланцу кривичног прогона извршилаца кривичних дела из ове области. Истовремено, ово је сигнал

законодавним органима да размотре најоптималније могућности за адекватан законски одговор на проблем наркоманије.

Abstract: In the area of Novi Sad Country a specific program of prevention of drug abuse has been in place for some years. The sponsor of this program is the City Assembly of Novi Sad. The employees of the Crime Division of Novi Sad Police Department (Sup Novi Sad) took active participation in realiyation of this program. The preventive work is conducted mostly by educating the parents on drug abuse problems. The study shows the way by which the parents receive the information related to this problem. The research part encompasses the survey that been carried out on a sample of 100 parents. The purpose of this survey was to learn about the parents views on activities carried out by Division of drug abuse of the Novi Sad Police Department. The results indicate the need for more quality in communication between the Department employees and the cityyens.

Key words: prevention, drug

ЛИТЕРАТУРА

- Интернет сајтови: - w.w.w.dea.gov
- w.w.w.opioids.com/heroin
- w.w.w.usdoj.gov/dea/pubs/lsd

**Валентина Баић, Виша школа унутрашњих послова, Земун
Јововић Јелена, Дом здравља, Нови Сад**

МАЛОЛЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА – ЕКСПЛОРАЦИЈА УЗРОКА ДЕЛИКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА

Резиме: У потрази за узроцима делинквентног понашања младих, а имајући у виду психолошке теорије које покушавају да пронађу одговор на питање, како се и зашто јавља криминално понашање код људи, долазимо до закључка, да је породица један од важних фактора његовог егзистирања. Утицај породице остварује се на различите начине, углавном преко великог броја чинилаца, који одређују све сегменте живота једне породице. Један такав чинилац, је и социо-економски статус породице. Крајем 2000-те године на територији општине Нови Сад, спроведено је истраживање, са циљем да се утврди, да ли постоји ли повезаност између социо-економског статуса породице и малолетничке делинквенције. Резултати истраживања показују, да највећи број деликвената који врше лакша и тежа кривична дела, су из породица са ниским социо-економским статусом. Они који припадају категорији средњег социо-економског статуса врше мањи број, али тежих кривичних дела, а малолетници из породица са високим социо-економским статусом врше, мањи број углавном лакших кривичних дела. Ови резултати нам, ни у ком случају не дају за право да социо-економском статусу породице, припишемо улогу јединог узрочника делинквентног понашања младих, али свакако упућује, да извесна веза ипак постоји.

Кључне речи: малолетничка делинквенција, социо-економски статус, психологија

УВОД

Малолетничка делинквенција је феномен присутан кроз целокупну људску историју. Оно што се мењало током времена, је однос друштва према овом феномену и његова распрострањеност у друштву. Сведоци смо наглог ширења, овог значајног друштвеног проблема, чији значај је ипак маргинализован. Криза савременог друштва, још више усложњава овај проблем, погодује његовом даљем ширењу и отежава субијање и елиминисање његових штетних последица. Истина да је законодавац свој правни систем «прилагодио» овој популацији, али очито недовољно или неадекватно, јер је ова појава у сталној прогресији.

У реаговању друштва на овај проблем, репресија је и даље примарна, али она сама по себи, није никада дала позитивне резултате. Борба против ове врсте криминалитета, подразумева превенцију, као примаран облик и начин реаговања друштва у његовом сузбијању. Ову функцију поред правосудних органа, требају вршити и други друштвени

субјекти, који би располагали, систематизованим подацима, о његовом обиму, структури, правцима кретања, резултатима емпиријских истраживања његових узрока итд.

Први проблем на који се наилази у проучавању овог феномена јесте коришћење невероватно великог броја термина који га означавају, нпр: васпитна запуштеност, васпитна занемареност, васпитна угроженост, занемареност, напуштеност, "проблем деца", "изузетна деца са сметњама понашања асоцијалне и антисоцијалне природе", млади са дисоцијалним понашањем, морална посрнулоост, морална дефектност, поремећаји у понашању, поремећаји у навикама, друштвена неприлагођеност, асоцијално понашање, антисоцијално понашање, социјално-патолошко понашање, лоше друштвено понашање, малолетничко преступништво, малолетничка делинквенција, силецијство, хулиганство, и тд. (Јашовић, 1978). Овај термилолошки хаос последица је, често погрешно преведених или погрешно интерпретираних психолошких термина који означавају разлишите појаве и **не могу се користити као синоними.**

Према важећој кривично-правној класификацији која се у многоне ослања на психолошку периодизацију развоја, **млади** се могу разврстати у следеће групе:

1. Деца до 14 година старости која се сматрају кривично неодговорним, према којима се не може покретати, нити водити кривични поступак, нити се могу изрицати и примењивати кривичне санкције;
2. Малолетнике од 14-18 година старости и то:
 - а) млађе малолетнике (14-16 година) према којима могу бити примењене само васпитне мере
 - б) старије малолетнике (16-18 година) према којима могу бити примењене васпитне мере и под посебно рестриктивним условима, казне малолетничког затвора.

У психологији се **делинквентно** понашање најчешће дефинише, као један од видова испољавања **агресивности**. Можемо разликовати агресивност као начин реаговања, од агресивног мотива и тежње да се агресивно поступи. Све животињске врсте, па тако и људи, реагују «агресивним импулсом» у ситуацијама, када се бране од напада других или су спречени у остваривању својих интензивних потреба, жеља и мотива. О агресивном мотиву говоримо онда, када је агресивно понашање последица жеље и намере човека, да другоме нанесе штету, а не последица осујећења задовољења потребе, жеље или мотива. Мада је оправдано разликовање напада на неког када смо угрожени туђим нападом, од агресивног поступања које је покренуто нашом жељом и намером да другоме нанесемо штету, такво разликовање није увек лако спровести. У ситуацији када нападом реагујемо на напад других, често се јавља осећај задовољства, што и сами узвраћамо агресивним понашањем. У таквим ситуацијама, лако долази до актуализације и јављања жеље, да се неко други повреди, а такво понашање се може оценити као агресивно (Рот, 1994а). Сходно томе и делин

квентно понашање би се могло дефинисати, као свако понашање појединца или групе које је покренуто жељом и намером, да се другима нанесе штета, односно оно понашање којим се крше правне или моралне норме одређеног друштва.

Код људи одувек постоји тежња да опишу и објасне сбет и појаве у њему. Тако се врло рано јављају и покушаји објашњења агресивног, а са њим у вези и делинквентног понашања.

Платон први прави разлику између психолошких и "вањских" чинилаца који узрокују злочин. Психолошки узроци потичу из «психичког нереда» или "болесне душе" настале "под утицајем страсти, тражења задовољства и незнања", док "вањске" узроке своди на биолошку дегенерацију (Милутиновић, 1973: 71). У складу са тим, сматрао је да постоје "злочинци" чије се понашање може кориговати и они који се рађају као такви. Аристотел посебно наглашава велики утицај друштвеног уређења и имовинског стања, који "посредством добре воље и осећања" воде у деликвентност (Милутиновић, 1973: 72).

У мрачном средњем веку се, сасвим очекивано, на злочин гледа као на божију казну, услед непоштовања његових заповести. Ово схватање је нарочито било критиковано у доба ренесансе, од стране Холбаха, Волтера, Монтескијеа и других који криминалитет гледају као друштвену појаву која је последица лошег друштвеног уређења (Јашовић, 1978).

Крајем XVIII и током XIX века Роси, Кант, Бентхам и други заснивају своја схватања о криминалитету на утилитаристичким, волунтаристичким и сличним филозофским концепцијама. Они кривично дело виде као повреду "етичког реда који је бог успоставио", а извршење кривичног дела сматрају изразом слободне воље. По њима злочин је "fiat" слободне воље и тако се "сама слободна воља јавља као узрочник злочина" (Јашовић, 1978: 161).

Како су се поједине науке издвајале, тако се и у оквиру сваке од њих почела разматрати и етиологија криминалног (агресивног, делинквентног) понашања. Тако се у оквиру медицине и биологије, покушавају пронаћи "телесне", "биолошке" предиспозиције за јављање агресивног понашања. Први такав покушај налазимо код припадника тзв. Френолошке школе, (Ф. Гал, Ј. Г. Лаватер, Г. Гиролами и др.) који су истицали значај анатомских аномалија лобање у детектовању ових особина код људи. На основу антропометријских и физиометријских истраживања Ц. Ламброса, италијански психијатар, је разрадио теорију о "рођеном атавистичком типу злочинца, карактеристичном по одређеним физичким својствима, која га предодређују за делинквентну активност, истичући при томе да су црте атавизма веома честе међу делинквентима" (Милутиновић, 1973: 77). Поред "рођеног злочинца" или "моралног лудака – дегенерика сличног примитивном човеку", Ламбросо разликује следеће категорије деликвената: деликвенте епилептичаре, деликвенте из плаховитости и случајне деликвенте. Оно што је за све њих заједничко јесу "извесне аномалије психе и у том смислу они сачињавају исти злочиначки тип" (Милутиновић, 1973: 77).

Ова и слична мишљења зачетника модерне психијатрије и генетике, и поред критика које су им упућиване, основа су савремених покушаја проналажења физиолошких основа делинквентног (криминалног, агресивног) понашања. Новија истраживања биолошких основа криминалитета крећу се у три правца (Рашковић, 1996):

1. ХУУ синдром – агресивност се јавља као последица вишка једног У хромозома чиме се практично искључује јављање агресивног понашања код жена (бар оног урођеног);
2. Проучавање везе између количуне тестостерона у крви и агресивног понашања. Наиме неки експерименти показују да повећана количина тестостерона појачава склоност ка агресивном понашању;
3. Детектовани су центри у мозгу, који су одговорни за контролу понашања.

ПСИХОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ

Психолошке теорије које покушавају да објасне порекло агресивности, а са њим у вези и делинквенције, могу се грубо сврстати у три основне групе:

1) **Инстинктивистичка схватања** која полазе од претпоставки, да је агресивност једна од основних, урођених покретача људске активности. С. Фројд, извор целокупне активности човека види у инстинктима: инстинктима живота и инстинктима смрти. Инстинкти живота служе одржању јединке и врсте, док инстинкт смрти није тако очигледан. Под његовим утицајем код људи се јавља жеља за смрћу, као психолошки израз принципа константности, који влада у природи. Из инстинкта смрти извире агресивни нагон. Агресивност је тежња за деструкцијом самог себе, тежња за сопственом смрћу, која је усмерена према другим објектима, који тако представљају замену за сопствено биће (Рот, 1994а).

Код појединих људи агресивне тенденције добијају манифестни изглед, док код других не. Чиме је то условљено? Фројд, говори о три основне инстанце личности: ИДУ, ЕГУ И СУПЕР-ЕГУ. ИД је резервоар све психичке енергије и сачињавају га инстинкти. ИД по сваку цену тежи да постигне задовољење инстиката који га чине (инстиката живота и инстиката смрти) и то непосредно и одмах, не обазирјући се ни на шта. Међутим врло често, непосредно задовољење инстиката може имати негативне поледице. Тада на сцену ступа други део човекове личности – ЕГО. Његова основна функција јесте, да водећи се принципом реалности (а не задовољства као што је то био случај код ИДА), настоји да омогући задовољење потреба којима ИД тежи. Трећи део личности о коме Фројд говори је СУПЕР-ЕГО. Он се састоји од принципа, норми, идеала, које је појединац у току развоја усвојио, и то преко идентификације са родитељима. СУПЕР-ЕГО процењује да ли је неки поступак исправан или није, да ли је складу са моралним и етичким принципима које су важеће у одређеном друштву (Рот, 1994б). К. Фриендлер сматра (Јашовић, 1978) да уколико су ЕГО као свесни део личности и СУПЕР-ЕГО као социјализовани део личности развијенији, утолико је тенденција ка извршавању кривичних дела и преступничког понашања мања.

Даље развијајући Фројдову теорију, Ана Фројд и Х. Харман развијају тзв. "Хидраулични модел" о пореклу агресивности. По њиховом мишљењу и либидинозна и агресивна енергија се стално стварају у организму. У колико се ова агресивна енергија не неутралише или не ослободи кроз неку социјално прихватљиву акцију, односно када акумулација пређе одређени ниво, долази до манифестовања рушилачке и деструктивне снаге те енергије. У тој ситуацији долази до напада на друге особе и у том нападу особа налази задовољство, јер испољавање агресивности значи ослобађање тензије изазване незадовољеним нагоном.

И К. Лоренц сматра да агресивност има свој извор у инстинктима. Али не у инстинкту смрти, како је то сматрао Фројд, него у моћном агресивном инстинкту. Агресивно понашање је изразито инстинктивно понашање, али до његовог манифестовања може доћи само у присуству јединки исте врсте. О агресивном понашању се може говорити само када је агресивност циљ за себе, а не средство за остварење неких других циљева или за задовољење неких других потреба.

2) **Ф-А или фрустрациона теорија агресивности** спада у ред оних схватања која прихватају урођене елементе агресивног понашања, али истичу и значај срединских

услова за његово јављање и развијање. Аутори ове теорије, Ц. Долард, Ц. Милер и Р. Сирс (Рашковић, 1996) сматрају да се агресија не јавља као резултат деловања нагона. По њиховом мишљењу, агресија је понашање које се јавља као одговор на фрустрацију. Фрустрација се дефинише, као стање које настаје када је одређена, циљу усмерена делатност спречена, односно када постоји нека препрека која онемогућава постизање циља. У фрустрационе факторе спадају социјални чуниоци као што су: економски статус, регионални услови, занимање итд., и разна лична својства као што су: образованост, лични изглед, физички недостаци и други. Фрустрацијом изазвана и нагомилана агресивност се усмерава на најприступачније циљеве, оне циљеве на које се са најмање страха од непожељног реаговања за себе може усмерити агресивност. Дакле не постоји посебан, наслеђени нагон за агресивношћу или деструкцијом, али постоји на наслеђу, заснован физиолошки процес, који доводи до агресивности.

Међутим оправдано је претпоставити да свака фрустрација не доводи до агресивности, да се као последица фрустрације могу јавити и неки други облици понашања, као и да се агресивност и деструкција могу јавити и без икакве фрустрације. Стога Берковиц (Рот, 1994а) у смислу допуне основне фрустрационе теорије, говори и о томе, да поред фрустрацијом изазване спремности за агресивност, дакле провоцираног импулса агресивности, треба да постоји и одређена драж која ће ту провоцирану агресивност или изазвати или појачати. Које ће то дражи бити, зависи од личног искуства и социјалног учења јер тим процесима одређене дражи и ситуације добијају улогу подстицаја за агресивне поступке.

3) Према **теоријама учења** агресивност је првенствено или искључиво научено понашање. Као што је већ претходно речено и фрустрациона теорија и Берковицева допуна те теорије, истишу важност учења за јављање агресивног понашања. Негде на прелазу између ових и класичних, бихејвористичких теорија учења је и Фромова интерпретација агресивности. По њему агресивност је све оно што узрокује штету другој особи, животињи или предмету (Рашковић, 1996). Он разликује две врсте агресивности: бенигну и малигну агресивност. Бенигна агресивност или како је још назива, одбрамбена агресивност је филогенетски програмирана, заједничка и лудима и животињама. То је биолошки корисна, реактивна и одбрамбена агресивност, која се манифестује у импулсивном нападу на оне који угрожавају наше виталне интересе. Са друге стране, малигна или деструктивна агресивност није урођена. Она настаје "када средински и лични услови онемогућавају да се људи са заносом ангажују у стварању нечега што унапређује живот, када не могу са страхом да се посвете нечему што унапређује живот. Потреба за залагањем за нешто карактеристика је човека. Када не могу да задовоље своје позитивне страсти, код људи се образују негативне страсти, потреба за уништавањем и наношењем зла другима" (Рот, 1994а: 256).

Често се у теорије учења убраја и Ајзенкова теорија условљавања (Јашовић, 1978). Његова основна претпоставка јесте да су деликвенти емоционално нестабилне, екстравертне личности. Та емоционална нестабилност, која не ретко има и психопатски карактер, чини битну одредницу агресивног и делинквентног понашања.

Постоје индивидуалне разлике у подобности људи, односно њиховог централног нервног система за формирање одређених образаца реаговања путем условних рефлекса. Те разлике се крећу између крајњег степена екстравертираности и интровертираности. Екстравертиране особе се знатно теже условљавају и врло су толерантне на физичке есцитације (рецимо на бол, хладноћу...), али су знатно мање толерантне на психичка

лишавања (одсуство стимулација). Код таквих особа просто постоји "глад" за стимулусима којом Ајзенк једним делом објашњава делинквентно понашање. Многе активности делинквентна као да потичу из досаде, из жеље за стимулацијом и из изразите жеље за излагањем ризику. Други облик повезаности екстравертираности и делинквентног понашања, остварује се преко савести. Савест Ајзенк посматра као условни рефлекс, она је за њега резултат учења. Како се екстравертиране особе тешко условњавају, код њих се тешко формира савест као пегулатив понашања, те стога оне имају тенденцију да постану психопате и криминалци.

Да је учење једини или основни извор агресивности наглашавају поједине бихејвиористичке теорије посебно теорија А. Бандуре (Rot, 1994a). У ситуацијама када је задовољење наших мотива осујећено могуће је реаговати кооперативно или компетитивно. Како ће се реаговати, зависи од тога који је начин реаговања научен. Бандура и његови сарадници спровели су велики број експеримената и дошли до закључка да је имитација или опсервационо учење доминантан облик учења, којим се усваја агресивно понашање. Деца подражавају њима блиске моделе, првенствено родитеље, блиске рођаке, другове, учитеље, а значајан је и утицај масовних медија, посебно телевизије на усвајање агресивних или криминалних облика понашања.

ПОРОДИЦА

За све наведене теорије, карактеристично је да на директан или индиректан начин, истичу утицај породице на јављање агресивног и делинквентног понашања. Породица је најутицајнија социјална институција путем које се преносе норме, стандарди и захтеви за понашање, које дете треба да усвоји.

Породица и услови породичног живота су несумљиво одлучујући фактори за формирање личности. Начин на који родитељи настоје да постигну да дете усвоји друштвене норме, истовремено детерминишу и његову личност.

С. Фројд је истицао да више од свега другог на личност одраслог човека највише утицаја имају догађаји из раног детињства. Посебан значај придавао је начину на који родитељи задовољавају дететове потребе, првенствено начину задовољења потребе за храном (у првој години живота) и у поступку навикавања детета на чистоћу (у другој години живота). У складу са тим деца која су дуже дојена пружају више поверња и толерантније у односима са другим људима. Строго и круто поступање родитеља при навикавању на чистоћу, имаће за последицу јављање следећих особина личности код детета: педантности, тврдоглавости и шкртости.

Међутим истраживања нису једнозначно потврдила ове Фројдове претпоставке. Свакако да је утицај појединих поступака родитеља значајан на развој будуће личности детета, али се ни један не може издвојити као пресудан. Оно што јесте пресудно јесте општа атмосфера у породици, општи однос према деци и првенствено осећање сигурности детета.

У оквиру општег односа према детету, у психологији се нарочит значај придаје срдачном односу према детету, насупрот хладном односу, и омогућавању слободне

активности детету, насупрот строгом ограничавању његове активности. Код већине родитеља доминира један од ових ставова и они најчешће нису резултат њихове свесне одлуке. Могли бисмо рећи да најбоље пролазе деца која одрастају у топлој срдочној атмосфери и чији су родитељи флексибилни у ограничавању њихове активности. Агресивност, непријатељски став према околини али и повученост, пасивност и затвореност, последица су недовољне бриге за дете, недостатка љубави према детету, а да при томе или претерују или уопште не намећу правила понашања.

Најједноставнији начин на који бисмо могли описати општу породичну атмосферу је преко њених чинилаца. Сваки од тих чинилаца самостално егзистира и боји породичну атмосферу, али су они међусобно толико повезани да су истовремено један другоме и узрок и последица. На пример, један од често истраживаних посебних чинилаца јесте однос између родитеља, па тако у ситуацијама када постоји несклад између родитеља јавља се и несклад у самом детету, јер се деца идентификују и са једним и са другим родитељем. Дете у том случају оцењује, да је угрожена његова потреба за љубављу и сигурношћу, што резултира јављањем антисоцијалног и агресивног понашања. Овакво понашање детета може да продуби несклад између родитеља што, опет продубљује несклад инутар дететове личности, и тако у круг. Истраживања показују да се највећи број малолетних деликвената регрутује из непотпуних породица. Међу делинквентном омладином је чак два пута више деце из непотпуних породица него међу делинквентном омладином (Рот, 1994а). Овај податак не треба да чуди, с обзиром да несклад између родитеља, најчешће резултира њиховим разводом, тако да можемо говорити о садејству ова два фактора.

У једном периоду развоја примењене психологије која се бави проблемима асоцијалног и антисоцијалног понашања, сматрало се да криминално понашање зависи искључиво од социјалних чинилаца. Њихове основне претпоставке су се у суштини сводиле на исто; постоји једноставна условно-последична веза између социо-економских фактора (као што су тренутне друштвене прилике, припадност одређеној субкултури, имовинско стање и тд.) и криминалног понашања. Тако на пример, већи број истраживања показује, да деца из сиромашнијих породица, чешће показују агресивност у односу на другу децу, него деца из економско стабилнијих породица. Исто тако највећи број малолетника долази из породица са нижим социо-економским статусом. Бројеви не лажу, али они нису последица самог социо-економског статуса породице, већ свега онога што узрокује и што је последица социо-економског статуса.

Породице које припадају различитим соцо-економским групама, на различите начине подижу своју децу. Да будемо прецизнији, они се разликују у томе, како и на који начин задовољавају дечије потребе за храном, како и на који начин их навикавају на чистоћу, како их награђују и кажњавају, чак се и неке душевне болести се чешће јављају у одређеним друштвеним слојевима. Поред наследних фактора, различита структура образовања и материјално стање породице, отежавају или олакшавају функционисање породице.

Дакле без обзира да ли је утицај социо-економског статуса породице на јављање делинквентног понашања код младих директан или индиректан, може се претпоставити да међу њима постоји извесна повезаност. С обзиром на друштвена збивања и промене којима смо били изложени у последњој деценији намеће се потреба да се поново истражи природа ове везе.

ПРОБЛЕМ

Крајем 2000. године на територији општине Нови Сад, спроведено је истраживање чији је основни циљ био утврдити, постоји ли повезаност између социо-економског статуса породице и малолетничке делинквенције. Основне претпоставке биле су следеће:

-да постоји повезаност између социо-економског статуса породице и малолетничке делинквенције, с тим што се очекивало да највећи број деликвената потиче из породица са ниским социо-економским статусом;

-да постоји повезаност између социо-економског статуса породице и тежине извршеног кривичног дела, с тим што се очекивало да малолетни деликвенти са ниским социо-економским статусом врше тежа кривична дела;

-да постоји повезаност између социо-економског статуса породице и броја извршених кривичних дела, с тим што се очекивало да малолетни деликвенти са ниским социо-економским статусом врше значајно већи број кривичних дела.

МЕТОДЕ

Све анализе су изведене на подацима, који су добијени на узорку од 100 испитаника подељених у две групе. Једну групу сачињавало је 50 малолетника који су извршили једно или више кривичних дела, (кривично дело крађе, кривично дело џепне крађе, кривично дело изнуде, кривично дело разбојништва и тешке телесне повреде) због чега је покренут кривични поступак. Другу контролну групу, сачињавало је 50 малолетника који никада нису починили неко кривично дело.

Сви испитаници су сврстани у једну од три категорије, на основу њиховог социо-економског статуса (низак, средњи и висок социо-економски статус). Као основни индикатори социо-економског статуса коришћени су подаци о степену образовања сваког од родитеља, као и податак о томе да ли су један или оба родитеља запослени или не.

РЕЗУЛТАТИ (ОБРАДА И АНАЛИЗА ПОДАТАКА)

Сви добијени подаци обрађени су Хи-квадрат тестом.

Приликом проверавања претпоставке, да постоји повезаност између социо-економског статуса породице и малолетничке делинквенције, с тим што се очекивало да највећи број деликвената потиче из породица са ниским социо-економским статусом добијени су следећи резултати:

	делинквенти	неделинквенти
низак социо-економски статус	34	6
средњи социо-економски статус	15	39
висок социо-економски статус	1	5

табела 1.

$$X^2 = 29,52 \quad p < 0.01 \quad C = 0,48$$

На податацима из табеле 1. (фреквенције делинквената односно неделнквената за сваку од социо-економских скупина), а на основу резултата Хи-квадрат теста изводи се следећи закључак; Постоји статистички значајна повезаност, на нивоу значајности $p < 0.01$ између социо-економског статуса породице и малолетничке деликвенције ($C=0,48$).

	делинквенти	неделнквенти
низак социо-економски статус	68%	12%
средњи социо-економски статус	30%	78%
висок социо-економски статус	2%	10%

табела 2.

Као што се може видети из табеле 2. највећи проценат малолетних делинквената потиче из породица са ниским социо-економским статусом.

Што се тиче претпоставке да постоји повезаност између социо-економског статуса породице и тежине извршеног кривичног дела, и очекивања да делинквенти са ниским социо-економским статусом врше тежа кривична дела, добијени су следећи резултати:

	тежа кривична дела	лакша кривична дела
низак социо-економски статус	1776	1412
средњи социо-економски статус	255	68
висок социо-економски статус	1	13

табела 3.

$$X^2 = 161,77 \quad p < 0.01 \quad C = 0,19$$

Иако је добијени Хи-квадрат тест статистички значајан на нивоу значајности $p < 0.01$, добијени коефицијент корелације ($C=0,19$) указује на незнатну повезаност између социо-економског статуса породице и тежине извршеног кривичног дела (табела

3).

	тежа кривична дела	лакша кривична дела
низак социо-економски статус	42,41%	57,59%
средњи социо-економски статус	78,95%	21,05%
висок социо-економски статус	4,35%	95,65%

табела 4.

Из табеле 4, јасно се може видети, да малолетници са ниским социо-економским статусом скоро подједнако, често извршавају и тежа и лакша кривична дела. Малолетни делинквенти средњег социо-економског статуса, чешће извршавају тежа, а они високог социо-економског статуса лакша кривична дела.

Проверавањем претпоставке о томе да постоји повезаност између социо-економског статуса породице и броја извршених кривичних дела, с тим што се очекивало да малолетни делинквенти са ниским социо-економским статусом врше значајно већи број кривичних дела, добијени су следећи резултати.

	1 кр. дело	2-10 кр. дела	11-100 кр. дела	>100 кр. дела
низак социо-економски статус	1	6	19	8
средњисоцио-економски статус	0	5	10	0
висок социо-економски статус	0	0	1	0

табела 5.

$$X^2 = 17,73 \quad p < 0.01 \quad C = 0,51$$

	процент кривичних дела
низак социо-економски статус	92,37%
средњисоцио-економски статус	7,12%
висок социо-економски статус	0,51%

табела 6.

Малолетни делинквенти са ниским социо-економским статусом су од укупно 4534 кривична дела, извршили чак 4188 или 92,37% кривичних дела. Из Хи-квадат теста закључујемо да постоји статистички значајна повезаност ($p < 0.01$) између броја извршених кривичних дела и социо-економског статуса породице. Интересантно је да је чак осам испитаника извршило преко 100 кривичних дела. Од њих осам, петорица су имали и преко 500 извршених кривичних дела. Један испитаник је извршио 146 тежих и 550 лакших кривичних дела (696 укупно).

ЗАКЉУЧАК

Резултати истраживања упућују на следеће: постоји повезаност између социоекономског статуса породице и малолетничке делинквенције. Највећи број деликвената јесте из породица са ниским социоекономским статусом. Што се тиче тежине извршених дела, код припадника ове категорије, подједнако су заступљена и тежа и лакша кривична дела. Они који припадају категорији средњег социоекономског статуса врше мањи број, али тежих кривичних дела, а они високог социоекономског статуса, врше мањи број, углавном лакших кривичних дела. Ови резултати нам, ни у ком случају не дају за право да социоекономском статусу породице, припишемо улогу јединог узрочника деликвентног понашања младих, али упућује, да извесна веза ипак постоји.

Социоекономски статус породице, резултат је не само личних карактеристика, него и ширих друштвених услова у којима се њени одрасли чланови, па тако и цела породица налазе. Несумњиво је да ће са повећањем стандарда, доћи не само до побољшања социоекономског статуса породице, него и до свих оних фактора са којима је он у директној или индиректној вези. Ма колико то прозаично звучи, млади јесу наша будућност. Каква ће бити наша будућност, зависи од тога, колико смо новаца и труда спремни да у њу уложимо.

THE JUVENILE DELIQUENCY – THE RESEARCHING FOR THE CAUSES OF THE DELIQUENT BEHAVIOUR

Abstract: In the researching for the causes of juvenile delinquent behavior, according to the psychological theories which are trying to find and answer on the question: how and why people, the especially young become the delinquent, we can conclude that a family has a very important part in its being. The family impact is realized in different ways, by the many factors, which have defined all segments of the life on one family. One of those factors is the social-economic status of a family. At the end of 2000th year on the territory of the commune of Novi Sad, the research was done with a purpose to find out: is there any connection between the social-economic status of a family and juvenile delinquency? The results of the research indicate that there is a connection between the social-economic status and juvenile delinquency. The greatest number of the juvenile delinquents is from the families with the low social-economic status. But there are equally represented more difficult and easier criminal offences at this category of delinquents. Those who belong to the category of the middle social-economic status have done less number, but more difficult criminal offences. The juveniles from the families with the high social-economic status have done easier criminal offences. As we can see certain connection between socio-economic statuses of the family exists, but the question is that causal connection demands farther investigation.

Key words: juvenile delinquency, social-economic status, psychology.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ивић, И. и Хавелка, Н. (1990) *Процес социјализације код деце*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
2. Јашовић, Ж. (1978), *Криминологија малолетничке деликвенције*. Београд: Научна књига
3. Милутиновић, М. (1973), *Криминологија*. Београд: Научна Књига
4. Рашковић, С. (1996), *О агресији*. Београд: Медицински факултет у Београду
5. Рот, Н. (1994а), *Основи социјалне психологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
6. Рот, Н. (1994б), *Психологија личности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства

Доц. др Зоран Кековић
Виша школа унутрашњих послова
Др Драган Вујић
Факултет цивилне одбране

СТАЊЕ И ПРЕВЕНЦИЈА УГРОЖАВАЊА У СТУДЕНТСКИМ НАСЕЉИМА

Абстракт

Циљ рада јесте да се укаже на специфичност студентских насеља са становишта примене традиционалних образаца превенције појава угрожавања. Разматрају се политолошко-социолошки, културолошки, криминолошки, економски и други аспекти студентске средине од утицаја на микро али и ширу безбедносну проблематику. Резултати истраживања засновани на студији случаја показују велику несразмеру између значаја ових средина са безбедносног аспекта и могућности које су искоришћене у правцу организоване и стручно засноване превенције криминалитета и других друштвено штетних појава. У том светлу овај рад се на елементарном нивоу бави антиципирањем праваца превентивног рада уз подељену улогу полиције, служби обезбеђења и других релевантних фактора локалне заједнице.

Кључне речи: *студентска насеља, друштвено штетне појаве, безбедност, превенција, служба обезбеђења, полиција*

Уводна разматрања

Овај рад је инспирисан бројним разлозима.

У средишту пажње је студентска популација. Њен однос према државним институцијама у протеклој деценији би се у најмању руку могао окарактерисати као однос узајамног неповерења. Ако се он протегне на онај део државног апарата којег аутори стављају у средиште проблема успостављања равнотеже између управљања као битне функције државе и слободе грађана, тешко је наћи убедљивију структуралну манифестацију дуализма државе и друштва од суочавања надлежности полиције и академских права и слобода.

Анимозитет између најистуренијих експонената државне принуде и «стражара» интелектуалних слобода грађана кулминирао је у претходном периоду студентском крилатицом “ви немате толико сузаваца колико ми имамо суза”, која изражава духовни хабитус популације осетљиве на различите безбедносне изазове у окружењу.

По традиционалном обрасцу, у студентска осећања су уписана академска права и слободе. Позитиван искорак у правцу умањења отклона према апарату јавне власти учинила је држава давањем слобода универзитету које се изражавају у његовој аутономији.

Знање је моћ, ма каквим се аршинима она мерила; политичким, технолошким, духовним, моралним...Са становишта очувања јавног и уставног поретка, посебно су значајни криминолошки аспекти те моћи.

У установама у којима су смештени и проводе највећи део времена стекли су се заједнички интереси студената. Академски живот, поред слобода које га чине, богат је и другим посебностима, појединачним и групним интересима, ставовима по којима се ови млади људи хомогенизују. Они продукују дозвољена или недозвољена понашања чији су протагонисти они сами, али су неретко и жртве друштвено штетних појава које се генеришу у широј друштвеној структури, или су њихови виновници из ширег окружења.

Студентски град на Новом Београду, као највеће студентско насеље на Балкану, има препознатљиве карактеристике академске локалне заједнице. По свом интелектуалном и у исто време физичком потенцијалу ни једна друга релативно хомогена популација не може се упоредити са студентском популацијом која насељава Студентски град. Због тога, ова средина не представља поуздан параметар на основу којег би се могло закључивати о безбедносним појавама других студентских средина. Међутим, њена репрезентативност се огледа у томе, што због својих безбедносних карактеристика с добрим разлогом можемо сматрати да се на њу може пројектовати широк спектар испољавања криминогених фактора свих средина у којима обитава студентска популација, без обзира на њихову варијабилност.

Имајући све карактеристике аутохтоне безбедносне целине, ова средина са непосредним окружењем чини безбедносни сектор I категорије. У Студентском граду су настајали безбедносни догађаји који су, по правилу, производили низ безбедносних импликација у акутним политичким околностима. Због тога је изучавање ове средине изузетно важно за шире стање безбедности.

Опште и посебне карактеристике студентских насеља

У превенцији угрожавања нужно се полази од самих карактеристика средине. За студентска насеља, истраживањем су обухваћене њихове следеће значајне карактеристике: аутономија Универзитета, густина насељености, демографска и социокултурна структура академских грађана, њихова образовна и полна структура, дневна фреквенца посетиоца, странака и других лица која по разним основама бораве у овој средини, годишња флукуација станара.

У оквиру студентских насеља делују студентске организације: Савез студената, са циљем да артикулише ставове и захтеве студената по разним основама; студентске секције, спортска друштва и друге организације и друштва путем којих студенти задовољавају разне интересе и афинитете.

Социо-психолошки и културни хабитус који одређује друштвени значај студентских насеља, попут Студентског града, превазилази оквири једне уобичајене локалне заједнице. Без обзира на различитост навика, ставова, обичаја

итд., веома су изражени фактори социјалне кохезије, пре свега, осећај припадности истој друштвеној групи (студентској заједници) и заједнички интереси који отуда произилазе. Зато се на ову средину пресликавају, мање-више, сва друштвена и политичка кретања са стално присутном тенденцијом утицаја на њихов ток.

Студентска насеља настају студенти са веома измешаним социјалним пореклом и хетерогене социо-културне припадности. Међутим, ова чињеница не може се уопштити на све студентске домове, како у Београду тако и на територији Републике Србије. Реконструкција студентских домова и категоризација смештаја у њима довела је у домове успешније студенте у процесу студија. За очекивати је да ће виши ниво опште и безбедносне културе амортизовати утицај социјалних разлика међу станарима.

Веома је разуђена и образовна структура родитеља станара у свим студентским насељима. Ипак, у Студентском граду чак 60% студената води порекло од високообразованих слојева стано виштва. На то утиче његова измењена и видно побољшана материјална инфраструктура и ригорознији поступци селекције пријема студената у овој дом на основу постигнутог успеха на студијама. То су, свакако, индикатори веће друштвене покретљивости оних категорија становништва које се, у односу на њихову образовну и материјалну структуру, налазе на вишем степену друштвене лествице. С обзиром на достигнути статус у процесу студирања, готово целокупне популације чине апсолвенти и постдипломци.

Реч је о великој густини насељености младим људима (узраста од 18 до 25 година) и у пуној психофизичкој снази.¹ Велика фреквенца изражена у посетама на годишњем нивоу износи више стотина хиљада посетилаца.² И веома изражена флукуација станара је чинилац који битно утиче на потребу сталног ажурирања безбедносних процена.³

У инфраструктурном смислу, ради се о урбаном амбијенту који има све карактеристике насељеног места са капацитетима исхране и смештаја, културолошким садржајима, објектима за услужну делатност итд.⁴

Стање криминалитета и друге друштвено-штетне појаве

Уколико појаве које на разне начине делују штетно у студентској средини или према њој тежимо да омеђимо позитивно-правним инкриминацијама, изван криминолошке диоптрије остаће велики број појава које се налазе на граници штетног деловања или представљају савремене безбедносне ризике и претње. Занемарити их, значило би у старту омаловажити поставке превентивног рада у

¹ На релативно малој површини од 10,6 ха смештено је 4400 студената. Укључујући посете и преноћишта перманентно је присутно до 5000 станара, а у време испитних рокова, када се користе и читаонице и већи број.

² Број регистрованих посета Студентском граду у 2000. години износио је 261.452 лица.

³ На годишњем нивоу промена пребивалишта станара креће се у распону од 40 до 60%.

⁴ Само у Студентском граду, поред објеката за смештај и ресторана у коме се дневно подели 10 до 12 хиљада obroka, постоји више од 10 продавница мешовите робе, објекти мале привреде, Дом културе са највећом читаоницом у Србији, летњим амфитеатром са капацитетом од 1000 места за летње представе, дискотека, кафе-клуб и други објекти интересантни са безбедносног становишта.

заједници. Подаци о таквим појавама могу потицати из полицијских и неполицијских извора. Међутим, чињеница је да подаци из полицијских евиденција не репрезентују сложен сплет околности које доводе до инкриминисаног понашања. Сазнања о извршеним кривичним делима до којих полиција долази оперативним радом пре или касније доспевају до партнерских служби у локалној студентској заједници. Проток информација у другом смеру, када су у питању друге друштвено-штетне појаве је рестриктиван. Наиме, сматра се, често на обе стране, да је непотребно овим сазнањима оптерећивати полицију. Овакав став је последица увреженог мишљења о превасходно репресивној улози полиције, али и свесног гурања превенције у страну због вулгаризовања идеје о аутономији студената.

Пракса је очигледно наметнула таква решења да је «полицирање» у академској локалној заједници далеко од идеје да се управо ефективним превентивним радом умањује простор за репресивно деловање и његове компромитујуће ефекте по академске цивилизацијске тековине.

Аналитичко-компаративним приступом у овом раду обухваћене су друштвено-штетне појаве документоване у полицијским, али и неполицијским службама које се баве питањима безбедности студената.

Анализа негативних појава у студентском насељу Студентски град односи се на период од 1996-2000.године.

Поред општег криминалитета, нарочито је интересантна проблематика јавног реда и мира, али и неке појаве које су реално присутне, мање-више специфичне за студентску заједницу и њихове проблеме, налазе се у претпољу криминалитета, али не постоје за сада ефикасни механизми њиховог спречавања, јер представљају својеврсне друштвене аномалије. Оне погађају у највећој мери станаре, али и шире интересе студената, што неретко прелази границе дозвољеног чињења.

Са становишта кривичног законодавства, у мањој мери су присутна кривична дела против живота и тела, а далеко су учесталија кривична дела из области имовинског криминалитета.⁵

У структури имовинског криминалитета присутна су следећа кривична дела из Кривичног закона Републике Србије (Службени гласник РС, бр. 10 и 11/02): крађа, чл.165 -10 случајева; тешка крађа, чл.166. – 2; разбојништво, чл.168 – 6; превара, чл.171 – 3; ситно дело крађе, утаје или преваре, чл.173. – 44; одузимање возила, чл. 174. – 8 случајева.

Кривична дела против имовине у 80% случајева су пријављена полицији, док је један број њих, мање друштвене опасности, решен самостално са оштећеним станарима. Нестале ствари и вредности у највећем броју су се односиле на новац, али и на техничку робу, нарочито компјутерску.

Није занемарљиво ни стање у области угрожавања оште сигурности људи и имовине. Евидентирано је 27 кривичних дела изазивања опште опасности путем пожара (чл. 187); од тог броја 7 већих пожара који су имали за последицу уништавање имовине дома, као и изазивање опасности за живот станара. У готово

⁵ У посматраном периоду извршено је једно убиство из нехата. У периоду после 2000. године који није био обухваћен овим истраживањем извршено је једно кривично дело убиства из љубоморе.

свим случајевима узрок пожара била је непажња станара у употреби грејних тела.⁶ На велики број случајева се правовремено реаговало на нивоу почетног пожара интервенцијом станара или службом обезбеђења, док су код санирања већих пожара биле укључене и ватрогасне јединице.

У студентским домовима веома су учестали прекршаји, нарочито из Закона о јавном реду и миру, и један мањи број прекршаја из Закона о личним картама и Закона о оружју и муницији (пуцање из ватреног оружја, паљење ракета и других пиротехничких средстава).

Најпре, окупљања грађана, макар имала и безначајан повод, имају изражену тенденцију да у специфичним безбедносним ситуацијама ескалирају у масовније нарушавање јавног реда и мира.

Из Закона о јавном реду и миру (Службени гласник РС, бр. 51/92), из чл. 6, забележен је већи број туча, учествовања у тучи, претњи и вршења насиља над другим (укупно 56). Ови прекршаји су претежно имали за последицу лаке телесне повреде и на мањи број њих је уследила интервенција полиције.⁷ Махом су се дешавали у објектима смештаја, а затим на спољном простору, дискотеци и објектима исхране.

Интересантни су и они угоститељски објекти који се налазе на ободима студентског насеља, који представљају потенцијални безбедносни проблем због учесталих туча нарочито у летњем периоду.

Око 90% ових догађаја је пријављено полицији, а 10% је решено применом Правилника о унутрашњем реду и дисциплини, јер се радило најчешће о сукобу сустанара. У првој послератној, 2000-ој години, број оваквих догађаја је порастао. Ситуационом превенцијом, тј. увођењем електронског обезбеђења – ТВ затвореног круга на појединим местима (ресторанима), бољим дизајнирањем простора и организацијом обезбеђења туче су се смањиле на минимум или готово елиминисале, што иде у прилог напорима превентивног рада.

Веома карактеристична појава за студентске средине су тзв. бучна славља у просторијама студентског дома код којих се, по правилу, интервенише обезбеђењем, а у многим случајевима и уз асистенцију полиције.⁸ У летњем периоду «летњи амфитеатар» представља неуралгичну тачку са становишта безбедности, због ремећења јавног реда и мира у касним вечерњим сатима, посебно од стране малолетника из оближњих стамбених блокова.

Под “узнемиравањем” у студентским домовима подразумевамо случајеве вербалних претњи до којих најчешће долази приликом свађа младића и девојке, као и узнемиравања путем телефона. Приметан је пораст пријављивања ових случајева, што је, ако занемаримо њихову «тамну бројку», последица и пораста поверења у локалне структуре безбедности у решавању ових проблема. Узнемиравање је некада престајало и самим проношењем вести да су такви случајеви пријављени, па су актери сами одустајали из страха од појачане активности на откривању такве

⁶ Један број пожара изазван је непажљивом употребом решоа, али и преламањем светлости на стакленој амбалажи у отпацама које студенти неретко одлажу на терасама.

⁷ Евидентирано је више стотина оваквих прекршаја уперених против јавног реда и мира.

⁸ До драстичног пада ових случајева дошло је услед нове организације службе обезбеђења, али и реконструкције објеката Студентског града, којом је умањена површина студентских соба уз повећање инвентара у њима. Истовремено, на спољним периметрима заштите успостављена је ефикаснија сарадња са полицијом.

појаве. Из године у годину расте број пријављивања због узнемиравања бивших партнера. Ова је појава најучесталија у периоду расподеле места у студентским домовима када стара познанства и везе међу људима уступају место новим.

Веома су учестали и “инциденти” на нивоу вербалне претње и вређања, пре свега, према радницима обезбеђења, које су углавном упућивали посетиоци и гости станара дома. Не мање ретки су и вербални конфликти настали неспоразумима између сустанара.

Правилником о смештају студената у студентске домове нису формално-правно санкционисане неке појаве које су реално присутне, а одржавају се на квалитет живота. У питању је прекомерна употреба алкохола од стране лица чије се понашање не може подвести под категорију «нарушилаца јавног реда и мира» у дому, а које омета или онемогућава кохабитацију. Могућност пресецања таквог понашања од стране надлежних линија рада у домовима је готово занемрљива и ограничена је на разговор и апел да се престане са таквим понашањем. Позитивних ефеката најчешће нема.

У случају употребе наркотика од стране станара, управне структуре дома индивидуално решавају такве случајеве.

Домови нису поштеђени ни лица са психичким сметњама са досијеом у психијатријским клиникама. Иако постоје домови у којима су таква лица посебно третирана, велики је број њих који због ограничених услова смештаја (становања у једнокреветним собама) ометају живот и рад других станара. Када се овом фактору придруже и други фактори ризика у условима непостојања адекватне сарадње између надлежних институција, затварају се врата превентивном поступању.⁹

Неки проблеми су периодични, као што је *купонпродаја места* у студентским домовима за време расподеле соба. Неки други су хроничне природе, какво је фалсификовање докумената (абонентских књижица и индекса). Иако су ове радње санкционисане према позитивном законодавству, готово свака акција управних структура завршава се обављањем разговора са огласивачима, а ретко хватањем на делу.

У оквиру размене студената у летњем периоду, присутан је велики број студената (150) из тридесетак земаља, због чега је у том периоду наглашена сарадња са надлежним организационим јединицама МУП-а. Овај проблем је потенциран због актуелне безбедносне ситуације у свету.

По категорији извршилаца кривичних дела и носилаца антисоцијалних понашања у највећој мери присутна су лица са стране. Малолетници из околних стамбених четврти предњаче у узнемиравању студената, најчешће изазивањем буке. Међу извршиоцима присутна су лица која су по разним основама искључена из студентских домова. Виновници одређеног броја конфликтних ситуација са криминалним епилогом услед љубоморе су такође лица са стране.

⁹ Својевремено је забележен покушај исељавања из студентског дома нелегално настањеног лица, за које је постојала основана сумња да користи опојна средства. Од тога се одустало по добијању уверења лекара да се ради о особи склоној суициду.

Организација службе безбедности са посебним освртом на превенцију угрожавања

Послови безбедности у Установи Студентски центар "Београд" организационо су постављени у оквиру Службе безбедности.¹⁰

Квалитативно нови услови живота и рада настали побољшањем материјалне инфраструктуре у студентским домовима захтевали су и нове организационе облике обезбеђења животних и делатних активности. Наметнуло се питање професионализма у обављању ових послова и нужност да се они у организационом смислу централизују.

Безбедност лица и објеката у студентским домовима може се условно поделити на унутрашњу и спољашњу.

Унутрашња безбедност у установама Студентског центра остварује се путем физичког обезбеђења. У организационом смислу, дуго времена се остваривала кроз студентску редарско-портирску службу, најчешће разуђену по објектима смештаја и повезану по личној иницијативи управника објеката. Портири су по правилу били студенти старијих година студија и становали су у објектима смештаја које обезбеђују. Редари су имали функцију интерног мобилног контролора који се непосредно бринуо о кућном реду и дисциплину.

Увођењем професионалног обезбеђења 1992.године, у унутрашњости објеката задржава се студентска редарска служба. Међутим, тада се отишло у другу крајност: увођењем на портирнице објеката професионалног обезбеђења састављеног од радника обезбеђења запослених у предузећима – агенцијама регистрованим за пружање услуга физичког обезбеђења. То се убрзо показало као велика слабост јер се превидела специфичност средине, па се приступило комбиновању редарско-портирске службе и професионалне делатности обезбеђења. При томе се водило рачуна да студенти-портири станују у објекту у којем врше службу, познају станаре, што је у условима њихове велике фреквенције, разних странки и посетилаца, посебно у вечерњим сатима, убрзало проток лица. Пошто су портирнице представљале прави сервис разних врста информација, то је убрзало и проток информација и допринело укупној ефикасности ове службе, одражавајући се на већу толеранцију у комуникацији станари-странке-обезбеђење. Поред тога, студенти-портири су показивали већу заинтересованост за локалне проблеме, лако се укључивали у њихово решавање и остваривали комуникацију са другим станарима, а у појединим конфликтним ситуацијама и примереније реаговали у односу на друга лица која обављају послове обезбеђења. Адаптибилност код професионалног обезбеђења настоји се умањити устаљивањем радника на портирнице, као и учесталим контролама и координацијом њиховог рада од стране интерног контролора.

Када се уочи проблем, редар-студент покушава самостално да га реши, или уз помоћ надлежних служби. Најчешће су то питања из области уобичајених активности студената. Ако је проблематика безбедносне природе, тежиште се

¹⁰ Установа Студентски центар «Београд» обједињава све студентске домове на подручју Београда као своје организационе јединице и има јединствену службу обезбеђења децентрализовану по тим јединицама.

преноси на остале делове система обезбеђења. Читава организација обезбеђења тј. безбедности је у надлежности руководиоца ове службе, у зависности од врсте објеката који се обезбеђују и комплексности безбедносне проблематике.¹¹

Поред физичког обезбеђења у објектима Студентског центра остварује се и против-пожарна заштита. Сваки радник професионалне службе обезбеђења има завршен противпожарни курс, а студенти – редари и портири се обучавају из противпожарне заштите на обуци коју организује референт ППЗ.

Читава организација безбедности заснована је на превенцији, те предупређењу евентуалних проблема, тако да се сваком па и безазленом догађају придаје пажња, како би се евентуалне последице свеле на минимум.¹²

Такође, третирање смештајних установа Студентског центра као целине у безбедносном смислу, допринело је смањивању негативних појава.¹³ Правилником о кућном реду и дисциплинској одговорности предвиђене су следеће санкције за непоштовање правила: опомена, укор, укор предискључења (који повлачи за собом забрану становања у истом дому у наредном периоду) и искључење из студентског дома починиоца кривичног дела и тежих прекршаја. По овом правилнику је забрањено уношење оружја у објекте дома, при чему радник службе обезбеђења по слободној процени врши преглед лица и ствари метал-детектором.

Веома је важна у превентивном смислу сарадња служби обезбеђења са студентском организацијом – Савезом студената, између којих је присутна непрекидна размена информација о свим битним питањима и догађајима по безбедносној проблематици. Посредством студентских организација и непосредно када за то постоје услови, служба обезбеђења на разне начине негује партнерски однос у праћењу и уочавању свих појава битних за стање безбедности што супституише одређене моделе сарадње код секторског начина рада. Задобијање поверења се постиже задовољавањем разних интереса студената ефикасним обављањем послова смештаја, исхране и других услужних делатности. Све то код студената учвршћује уверење о уважености њихових интереса код надлежних структура. Колико је придобијање волонтера важно за заједнички рад на превенцији криминала, од исто толиког је значаја да се спречи компромитовање ове идеје стварањем негативне друштвене климе која се манифестује у «цинкарењу». Истицањем опште користи од међусобне сарадње и размене информација о догађајима у непосредном окружењу студената утиче се обострано на унапређење стања безбедности а тиме и квалитета живота у студентским насељима.

Када је у питању превенција криминала, сарадња служби безбедности и у оквиру њих професионалних служби обезбеђења са полицијом је, генерално гледано, незадовољавајућа. Ови субјекти израђују независне безбедносне процене, без међусобног увида у садржаје тих процена, што говори о једном затвореном и «чиновничком» приступу овом послу. Уз то, не постоје заједничке годишње

¹¹ У Студентском граду то је Помоћник за безбедност.

¹² Неспоразуми и свађе цимера, момка и девојке итд.

¹³ Раније се догађало да студент чије је понашање санкционисано по Правилнику о кућном реду и дисциплинској одговорности прелази из једног објекта смештаја у други и тако се годинама задржава као потенцијални рецидивиста. Сада је та вероватноћа сведена на минимум или скоро елиминисана.

анализе безбедносне проблематике на сектору, оцена постигнутих резултата и предузетих мера у циљу побољшања стања.

Организација и обављање унутрашњих послова на безбедносном сектору

Организација и обављање унутрашњих послова на подручју студентских насеља одувек је зависила од опште друштвене климе. Односи са студентским организацијама непрекидно су били оптерећени наслеђеним стереотипима о полицији као полузи власти и «страном телу» у студентској средини. Таквом негативном имиџу добрим делом је допринела полиција, чија се делатност углавном исцрпљивала у њеној, углавном, репресивној улози. Њена реакција се сводила, по правилу, на постделиктну делатност. Није постојала сарадња са интерним службама безбедности у виду превентивног деловања.

Лошем публицивету полиције међу студентима погодновало је и искривљавање схватања аутономије универзитета од стране академских асоцијација и управних структура универзитета као сервиса дневнополитичких интереса. Ово се манифестовало политичким манипулацијама са интересима студената и отуђивању од најшире студентске базе. Такво стање је генерисало опште незадовољство међу студентима, косило се са интересима опште безбедности и у крајњем водило решавању проблема на «улицама». И онда када се студентско незадовољство није видно испољавало, таква револтираност нимало није ишла на руку односима са полицијом и идеји превентивног рада у сузбијању појава социјалне патологије.

Организација полицијске делатности на територији студентских насеља је заснована на секторском начину рада, као основном за територијални облик оперативне делатности.

На територији Студентског града као безбедносном сектору I категорије присутни су позорничка и патролна делатност као облици организовања на сектору који се стално садржински допуњују и прилагођавају тежишној безбедносној проблематици. Патролна делатност се обавља у облику сталне пешачке патроле и ауто-патроле. Свакако да позорничка делатност омогућава тешње везе и зближавање станара ове средине и полиције, што је од огромног значаја за превентивну полицијску делатност на сектору.

Тежиште позорничке и патролне делатности у превентивном раду је на криминалистичкој контроли, односно прикупљању оперативних података и сазнања интересантних са становишта безбедности лица и имовине и надзору над одређеним категоријама делинквената. Будући да је у просторије студентских домова забрањено уношење оружја, превентивни ефекат имају послови контроле, набавке, држања и ношења оружја које обављају органи унутрашњих послова. Прикупљање информација и сазнања које указују на могућност нарушавања јавног реда и мира у већем обиму захтева познавање шире безбедносне проблематике, али и проблема локалног подручја. Због тога је полиција природно упућена на тесну сарадњу са субјектима безбедности локалне заједнице.

Систем обезбеђења студентских насеља је видно унапређен успостављањем одговарајуће хијерархије послова безбедности почев од Студентског центра као

јединствене установе према студентским домовима као нижим нивоима њиховог обављања. Тиме су створене и организационе претпоставке за коомпетентнију и тешњу сарадњу са органима унутрашњих послова, што је допринело превазилажењу многобројних конфликтних ситуација, насталих обостраном исхитреном реакцијом и неразумевањем безбедносне проблематике или специфичности средине.

Сарадња полиције са службом обезбеђења до сада се сводила на обезбеђење услова за ефикасну примену превентивних овлашћења полиције на легитимисању, давању разних упозорења, обавештења и слично. Сарадња је била изражена и у обављању репресивне делатности полиције: прихватање задржаних лица, савладавање отпора и напада појединца употребом разних средстава принуде, претрес сумњивих лица, ствари, просторија и возила итд.

Фактори превенције угрожавања у студентским насељима

Превенција угрожавања у студентским насељима у центар пажње ставља специфичност студентске средине и њених становника као кључних детерминанти безбедносне проблематике студентских насеља. Стога се чини нужним истраживање социокултурних обележја тих фактора који утичу на структурирање групних и појединачних интереса од значаја за безбедност. У непосредној вези са њима су и проблеми који могу настати (не)задовољавањем тих интереса, па чак и елементарних потреба. При томе је важно идентитет ове средине третирати у склопу укупне друштвене динамике и њене вишеструке условљености појавама стварања и угрожавања које владају у окружењу.

Бавећи се проблематиком превенције криминалитета на локалном подручју, проф. В. Кривокапић у дасадашњим истраживања из ове области препознаје три групе фактора од којих зависи учешће грађана у превенцији: демографски, психолошки и фактори заједнице (Кривокапић, 2002:225).

Од свих демографских фактора, једино образовна структура и ниво академских грађана погодују њиховом учешћу у превенцији. Материјални статус студената који станују у студентским домовима је индикован управо избором најекономичније могућности студентског смештаја. Велика флукуација станара и њихов брачни статус су, такође, чинилац њихове резиденцијалне нестабилности који не иде у прилог трајнијем везивању студената за одређене вредности које могу бити предмет угрожавања. Далеко већи савезник превентивног рада у академској локалној заједници су психолошки фактори: комуникативност студената, тежња да предвидљивошћу и извесношћу нарочито материјалних услова егзистенције, изражена способност контроле и самоорганизовања. Фактори заједнице имају асиметричан утицај на спремност студената да се превентивно ангажују на проблемима од заједничког интереса. Иако су реконструкцијом објеката дома ситуациони фактори превенције видно побољшани, хомогеност заједнице је у опадању услед слабљења социјалних веза међу појединцима.

Будући да је превентивни рад оријентисан на проблеме са којима се доминантно суочава нека друштвена група, они се могу идентификовати као проблеми задовољавања елементарних животних потреба и интереса и по томе се студентска популација у студентским насељима не разликује битно од других

социокултурних ентитета. Међутим, услови становања и заједнички интереси су предиктори веома изражене социјалне кохезије и колективног расположења што има утицаја на стање јавног реда и мира и могућност његовог нарушавања у већем обиму, услед спонтаног окупљања студената у условима изражене нестабилности.

Неки од кључних проблема у животу и раду студената су сезонске природе, али се одражавају на елементарна питања и услове њиховог становања: расподела места у студентским домовима, летње рецепције итд, када велики број студената мења место свог боравка и прилагођава се релативно новим условима живота и рада. Задовољавање текућих потреба студената је увек скопчано са могућим тешкоћама материјалне, финансијске, комуналне и друге природе, али и социопсихолошким детерминантама које олакшавају, односно отежавају боравак и активан однос према својим обавезама. Велика већина студената мења друштвено окружење, било по основу доласка из унутрашњости, преласка из другог студентског дома или приватног смештаја, промене собе или сустанара у оквиру студентског дома у којем је и до тада становао. Потребе за прилагођавањима и мењањем навика, ставова, па и обичаја су изузетно изражене. Та чињеница непрестано у студентским домовима актуелизира проблем међуљудских односа, због чега је њихово одржавање у толерантним границама питање од прворазредног значаја. Због тога су у овим срединама веома учестале и извесне одређене форме насиља, што потенцира потребу надгледања тих односа на разним релацијама у оквиру микролокације и ван ње.

Иако није носилац превентивног рада у студентским насељима, полиција у њему значајно учествује, јер су ова насеља најчешће део ширег безбедносног окружења у којем полиција има доминантну улогу.

У мери у којој политички аспекти улоге полиције буду потискивани (мисија деполитизације), утолико ће полиција путем секторског рада узимати активније учешће у програмима превенције. У противном, може само допринети дебалансирању безбедности у студентској средини. У међувремену ће много тога зависити од међусобног односа полиције и служби обезбеђења.

STATE AND DANGEROUS PREVENTION IN STUDENTS AREA

Abstract: The substance of this work are specifications of students settlements with regard to traditional forms crime prevention. The results of research based on case study illustrate differents between present state and crime prevention possibilities in this areas.

At such point the subject is about directions of work prevention with different role of police, security services and other main factors of local community.

Key words: *students settlements, security services, police, social dangerous appearance, dangerous prevention*

ЛИТЕРАТУРА

1. Findlay, M., Звекић, У. (1993), *Alternative policing styles*. Deventer: Kluwer law and Taxation Publishers.
2. Dillon, M. (1996), *Politics of security*, London and New York: Routledge.
3. Симоновић, Б. (2001). Стратегијске основе програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице – светска искуства. *Безбедност*, 2, 162-185.
4. Кривокапић, В. (2002). Превенција криминалитета од стране грађана и полиције на локалном подручју (сектору). *Зборник радова: Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Београд: Полицијска академија.
5. Игњатовић, Ћ. (2002). Стратегије полицијског деловања и превенција криминалитета. *Зборник радова: Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Београд: Полицијска академија.

Доц. др Бошко Родић, Војска Југославије

ЕЛЕКТРОМАГНЕТНО ЗРАЧЕЊЕ РАЧУНАРА, РИЗИК ЗБОГ ПРИСЛУШКИВАЊА

Резиме: Електромагнетно зрачење рачунара је један од могућих извора отицања података из информационог система. Електромагнетно зрачење путем којег отичу подаци тад постаје компромитујуће електромагнетно зрачење (КЕМЗ). Технологија која се користи било за компромитацију било за заштиту рачунара од компромитације информација путем КЕМЗ-а се зове TEMPEST технологија.

Кључне речи: прислушкивање, компромитујуће електромагнетно зрачење, TEMPEST технологија.

УВОД

Различити су аспекти напада на рачунаре (информационе системе). Са оперативне тачке гледишта, нападач на рачунарски¹ систем (*Howard, 1997*) покушава да достигне, да се повеже са својим крајњим циљевима и мотивацијама. Ова веза може се описати секвенцом коју чине нападачи, алати, приступ, резултати и циљеви напада, као што је приказано на слици 1.

Слика 1. Секвенца напада

Нападачи су полазна тачка сваког напада на рачунарски систем. Можемо их разликовати по томе ко су или одакле су, по њиховим способностима, по томе да ли су унутар или ван система који нападају. За дефинисање ове класификације напада користи се разликовање нападача по томе шта они обично раде и због чега то раде. Нападачи се могу поделити у шест категорија: хакери², шпијуни, терористи, организовани нападачи, професионални криминалци³ и вандали.

Алати и методе њихове примене за искоришћавање недостатака рачунарских система су веома разнолики и доступни великом броју корисника рачунара. Алати се могу

¹ Рачунарски систем је део информационог система. У фокусу овог рада је "напад" прислушкивањем на рачунарски систем.

²Хакер (Родић, 2001), је велики рачунарски ентузијаста који познаје рачунарски систем у детаље и упада у тај систем ради игре и забаве. Међутим, хакери нису само доброћудни истраживачи већ су то најчешће злуради наметљивци. У неким материјалима тврди се да је мала разлика између хакера (који генеришу вирусе) и терористе. Мада, "изворни" хакери, да би се дистанцирали од "хулигана електронског доба", којима хакирање представља могућност испољавања сопствених фрустрација и агресивности, овима су дали назив који боље рефлектује њихове малициозне намере - кракери (*cracker*). Термин "хакер" датира још из шездесетих када су се програмери морали на разне начине довијати да владају бесконачно дугим програмима. Да би то успели најчешће су прибегавали њиховом сецкању "*hack*" на лакше управљиве делове, отуда потиче спомињани термин.

³ За ову врсту криминалаца 1949. године (Петровић, 2000) настала је синтагма "криминал беле крагне" или "белооквратнички криминал".

поделити у следеће категорије: команде корисника, скриптови и програми, аутономни агенти, пакети алата (*toolkit*), дистрибуирани алати и коначно, прислушкивање података (*data tap*). Рачунари и сва опрема уз рачунаре кроз коју пролази електрична струја емитују електромагнетне таласе који могу бити искоришћени за откривање информација. То се посебно односи на податке који се приказују на екрану и податке у транзиту.

Дефиниција безбедности рачунарских система директно води у центар везе између нападача и њихових циљева, а то су неауторизовани приступ и неауторизовано коришћење. Сви нападачи морају да обезбеде неауторизован приступ или да користе рачунарски систем на неауторизован начин да би остварили везу са својим циљевима. Неауторизовани приступ или коришћење се односи на процесе или на датотеке и податке у транзиту преко процеса. Већина познатих инцидената на Интернету укључује неауторизовани приступ, мада и злоупотреба ауторизованог приступа такође представља велики проблем.

Коришћење Интернета још више потенцира рањивост информационих система. "Успркос великим очекивањима од рачунарских мрежа, Интернет није постао сигурнији од 1991. до данас. Чак шта више Интернет постаје "Дивљи Запад" киберпростора... Као резултат ми имамо поглед на широку скалу прекршаја безбедности у рачунарској мрежи.

Ако нисте спремни ви ћете бити жртва информационог (информатичког⁴) ратовања. Ако не ви, то ће бити чланови ваше фамилије или коначно ваши пријатељи. Ваша компанија постаје циљ информационог ратовања. Ако се то није догодило јуче или данас то ће се дефинитивно догодити сутра. Ви ћете бити погођени" (*Howard, 1997:1*).

Да би остварио контролу над жељеним процесима, нападач мора искористити неке од недостатака рачунара или рачунарске мреже. Недостаци се могу поделити у неколико група. Најпознатији недостатак представљају софтверски багови⁵ који представљају проблем имплементације добро дизајнираног софтвера или хардвера.

Резултати се налазе између приступа и циљева у секвенци која илуструје напад на рачунарски систем. У овој тачки секвенце нападач има приступ жељеним процесима, датотекама и подацима у транзиту и слободно може мењати садржај датотека, отказивати услуге система, извучити поверљиве информације или неауторизовано користити услуге које тај систем пружа. Категорије резултата напада су следеће: неауторизована промена садржаја датотека или података у транзиту, обелодањивање информација, крађа услуга и отказивање услуга.

Оваквом класификацијом одређене су и четири категорије циљева или разлога напада, а то су: изазов или статус, политичка добит, финансијска добит и материјална штета.

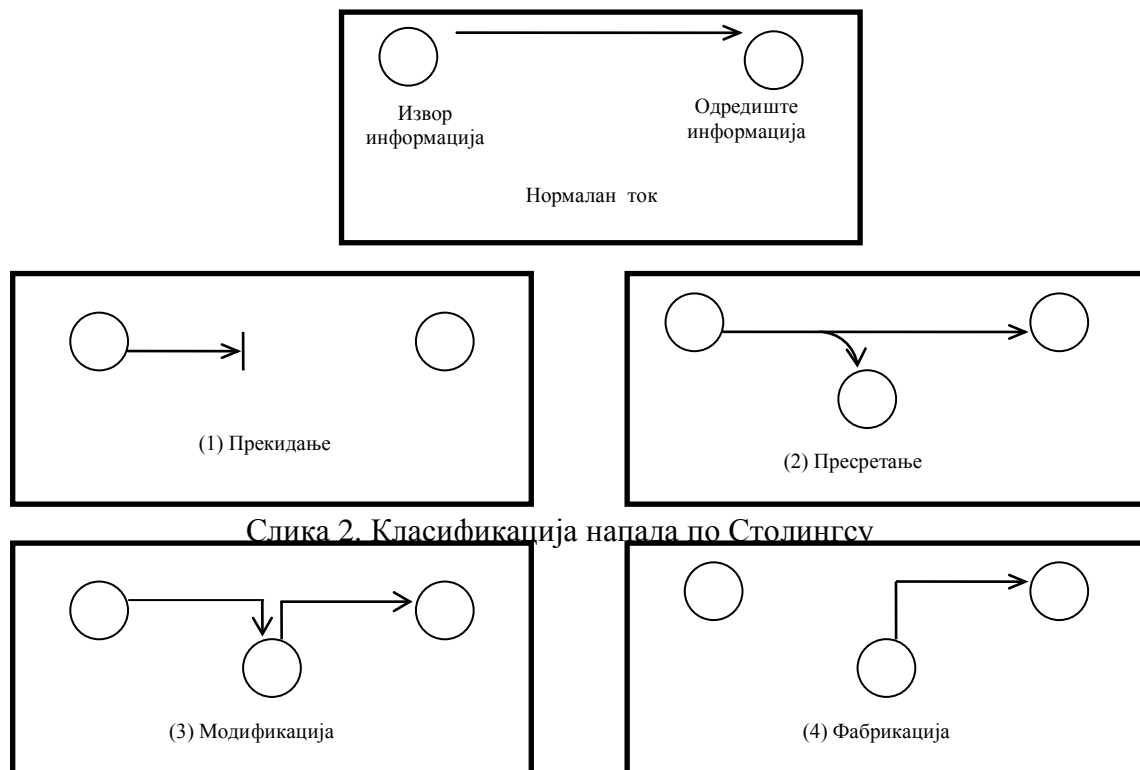
Намера аутора класификација базираних на процесима је да уведу приступ који ће бити најближи људском размишљању и виђењу проблема безбедности рачунарских система. Столингс (*Stallings, 1995*) је предложио једноставан модел који класификује претње

⁴ Ако се рат (ратовање) реализује средствима информатичке технологије онда треба говорити о ИНФОРМАТИЧКОМ рату (ратовању).

⁵ Због евидентних "багова" и "споредних врата" два дана (Родић, 2001) након инаугурације на дужност председника Русије 31. марта 2000. године Владимир Путин је забранио употребу *Windows* оперативног система у Руској војсци и Министарству одбране

рачунарским системима. Иако се модел односи само на податке у транзиту, наведен је због своје интересантности и погодности за даље истраживање. Столингс је дефинисао четири категорије: прекидање (*interruption*), пресретање (*interception*), модификација (*modification*), фабрикација (*fabrication*).

По Столингсу, пресретање (прислушкивање, претицање) представља пасиван напад, док су прекидање, модификација и фабрикација активни напади. Све четири категорије су представљене и на слици 2. Иако је овај модел поједностављен и ограничене примене, указује нам на корисност истицања процеса за описивање напада на рачунарске системе.

Слика 2. Класификација напада по Столингсу

ФЕНОМЕН ПРИСЛУШКИВАЊА

Микрочипови, монитори, штампачи и било који други електронски уређај и компоненте емитују електромагнетске таласе. Као последица ове емисије може да се деси, захваљујући интерференцији, да на свом телевизору “ухватите” слику са комшијског монитора. Ова појава је посебно важна за специјалне институције⁶.

Џорџ Орвел је у новели "1984" предсказао будућност где индивидуе немају очекивану приватност јер је држава монополисала технологију за шпијунирање. Влада (*Seline, J.C.*

⁶ Организациони системи од значаја за државу, високозахтевни у вези безбедности и поузданости функционисања: војска, полиција, телекомуникациони, електроенергетски, хидро и информативни системи.

2000), посматра активности грађана од рођења до смрти. Нико не може (није могао) да се заштити јер обавештајна и контраобавештајна технологија се контролише од стране Владе. Користећи TEMPEST (*Transient Electromagnetic Pulse Emanation Standard*) технологију информација са било које дигиталне машине може бити "скинута" и реконструисана обавештајно корисно. Ова технологија је посебно корисна за прихват информација које се налазе на дигиталном рачунару или се приказују на компјутерском терминалу⁷. Коришћење TEMPEST-а није незаконито у САД, Канади или Енглеској. Новембра 1963. године Џон Фицџералд Кенеди, тадашњи председник САД, правдао је употребу ове технологије судбинским предодређењем САД као стражара на зидовима светске слободе.

Темпест технологија

TEMPEST је скраћеница од *Transient Electromagnetic Pulse Emanation Standard* – Привремени стандард за емисију пулсно модулисаног сигнала. Овај, пре свега, дефанзивни⁸ стандард је скуп ставова у вези електромагнетског зрачења преко ког уређаји могу да зраче без компромитације информација које се налазе (у) на њима. TEMPEST истовремено дефинише опрему и услове који одређују процесе који имају за циљ да превенирају компромитујуће зрачење. Уређаји који су усклађени са овим стандардом зову се TEMPEST сертификовани уређаји. Међутим TEMPEST (*Transient Electromagnetic Pulse Surveillance Technology*) је програм америчке Владе за евалуацију електронске опреме у вези електронског прислушкивања. Темпест опрема није легализована за цивилну употребу. Може се рећи да су уређаји за војне и државне примене (безбедност) тестирани у складу са строжијим стандардима. Постоје два типа стандарда: NACSIM 5100 А (САД) и AMSG 720 В (НАТО). Оба стандарда су применљива на свим деловима рачунарског система, а не само на видео јединице или терминале. Мерне методе и стандарди NACSIM нису познати изван Америке. AMSG стандард је специјалан случај коришћења војних и државних апликација у земљама НАТО пакта. Иначе, (<http://www.eskimo.com/>, 2002), први амерички стандард из 1950. године, у вези КЕМЗ-а (компромитујуће електромагнетско зрачење), зове се NAG1А. Каснијих година овај стандард је трпео измене као FS222 и као FS222А. Коначно 1970. године овај стандард је измењен и објављен као *National Communications Security Information Memorandum 5100* – меморандум о националној безбедности комуникација (директива за TEMPEST безбедност), познатији као NACSIM 5100.

ТЕМПЕСТ, према томе, има за циљ да уведе стандарде који ће редуковати шансе за отицање осетљивих података са уређаја током обраде, преноса или чувања. ТЕМПЕСТ користе владине (САД) агенције и предузимачи да заштите компјутере и периферале (штампаче, скенере, јединице магнетних трака, мониторе, мишеве итд.) од прислушкивања података путем КЕМЗ-а. Наиме, ради се о технологији а и мерама које треба да смање КЕМЗ.

Отицање података са видео терминала

Још, сад већ давне, 1985. године (*Eck, 1985*) објављен је рад у којем је указано на могућност отицања података са рачунара путем електромагнетног зрачења са монитора (*Video Display Units – VDU*) и то чак комерцијалним уређајима. Овај рад је

⁷ Терминал је обично улазно-излазна јединица (рачунара) а може да буде само видео терминал (VDU), штампач, па и персонални рачунар.

⁸ Ако су познате мере за заштиту (дефанзивне) оне се могу користити и у офанзивне сврхе.

значајан због тога што доказује постојање КЕМЗ-а на деловима рачунарског система⁹. Наиме, тешко је, из разумљивих разлога, доћи до конкретних доказа да је могуће прислушкивати податаке на рачунарима користећи КЕМЗ.

Присутно је уверење да је све што је обазриво скривено тешко реконструисати из поља зрачења. Веровало се да је прислушкивање на дигиталној опреми могуће само уз учешће професионалне опреме за детекцију и дешифровање. Због таквог уверења дигитални уређаји за обраду информација поседовали су средњи или низак ниво заштите. То је такође био случај код уређаја за пренос приватних или пословних информација који нису заштићени од овог начина прислушкивања.

Вим Ван Ејков рад резултат је истраживачког програма, чији је носиоц била *Neher Laboratories of the Netherlands PTT*. Добијени резултати доказали су да су горње претпоставке биле погрешне¹⁰. Мада су студије биле ограничене на могућност прислушкивања видео-дисплеј јединица или терминала, резултати кристално јасно показују да је у неким случајевима врло лако прислушкивати и друге делове рачунарског система. У случају прислушкивања *VDU*-а, према наведеном раду, прислушни уређаји могу да буду и обични ТВ пријемници. Објекат овог истраживачког програма није било само студирање проблема за себе, већ истраживање метода за заштиту од крађе оваквог вида информација. У прилогу овог рада дефинисан је и метод мерења, који може да се користи за проверу озбиљности проблема прислушкивања за са индивидуалних видео-дисплеј јединица. Пронађено решење детаљно је описано.

Фокусирајући се само на феномен прислушкивања учавамо да се прислушкивање користи(ло) у оквиру тзв. електронског рата. "Наиме, у оквиру противдејстава на системима веза прислушкивањем рада откривених средстава везе долази се до драгоцених података о намерама противника. Поред извиђања и обмањивања, прислушкивање је једно од највише примењиваних противдејстава на овим средствима" (Разингар, 1971:123).

Имајући ово у виду, шпијуни се деле на професионалце по начину рада на два типа: "ручни" начин - *human intelligence gathering* (HUMINT) и електронско прикупљање података - *electronic intelligence gathering* (ELINT). Као што имплицира име HUMINT реализују људи оперативци, а ELINT реализују оперативци применом техничких решења. У HUMINT-у податке прикупљају "солисти". HUMINT оперативци морају украсти важне папире, опсервирати, на пример, покрете одређених састава и оружја, намамити људе у тајно прикупљање података и бити у стању прислушкивати по објектима које држи противничка страна. Прогресом технологије поступци у прикупљању података су се трансформисали са "мануелног" на "машинске" поступке. Те су се промене десиле са шпијунима. Модерна сателитска технологија¹¹ омогућује

⁹ И код нас је то доказано на саветовању у Институту безбедности, 1988. године "Електромагнетска компатибилност и противелектронска заштита рачунара и рачунарских мрежа" о чему је издат зборник радова

¹⁰ Према овом аутору ефекат отицања података са видео терминала (екрана) рачунара назива се Ван Ејк ефекат.

¹¹ ESHOLON - систем за надзор који контролишу пет држава енглеског говорног подручја – UKUSA (United Kingdom & USA), које су некада биле витални делови Британског царства: САД, Велика Британија, Канада, Аустралија и Нови Зеланд, а којима доминира САД. Према листу *Telegraph* 13. фебруара 2000, овај систем може да надзире телефонске, факс и *e-mail* комуникације које се преносе сателитским путем било где у свету. Према извештају *Le Monde*-а од 23. фебруара 2000. године каже се "... NSA и CIA су направиле заједничку агенцију, названу Специјална служба за прикупљање - *Special*

опсервацију покрета сваке формације са далеко већом прецизношћу и са веће дистанце за коју се шпијуни могу само надати. Крађа докумената и прислушкивање у комуникацији се изводи путем електронике. Овај начин је много сигурнији за оперативце који користе ELINT уређаје. Овај начин има предности обзиром да га могу реализовати људи који се нису обучавали вештинама шпијунирања.

Физикални основ

Помоћу Максвелових једначина (Еск, 1985) може се изразити да убрзање електричног набоја, резултује генерисањем електромагнетног поља. Протицањем електричне струје кроз проводник (антену) генерише се електромагнетно поље. Оно се може на већој дистанци прикупити коришћењем било које друге проводне жице (пријемне антене) у којој ће електромагнетно поље генерисати струју. Може се доказати да је та струја слична оној у предајној антени.

Ово значи да се проводници, кроз које протиче струја променљиве јачине (наизменична струја), могу сматрати предајном антеном. Дигитални уређаји могу такође да генеришу електромагнетно поље које садржи фреквентне компоненте свих сигнала унутар уређаја. Како се електромагнетно поље генерише убрзањем наелектрисања, његов интензитет зависан је од извода брзине у већој мери него од величине саме струје.

Антене (Долуханов, 1973), радиостаница, радилокационих и навигационих уређаја емитују електромагнетно поље, или прецизније, електромагнетне таласе. У исто време како поље може да буде електрично, магнетно или електромагнетно, електрични или магнетни таласи у природи не постоје одвојено - таласи могу да буду само електромагнетни. Термин “електромагнетни“ подвлачи околност што су у таласима електрична и магнетна поља узајамно повезана и једно поље без другог не може да постоји, већ једно друго побуђује.

Објаснимо (Долуханов, 1973) ову тврдњу примером. Између плоча кондензатора постоји само електрично поље уколико се количина електрицитета на плочама кондензатора не мења у времену. Аналогно овом примеру око проводника којим тече константна електрична струја, појављује се само магнетно поље. Форма линија силе електричног поља између плоча кондензатора и форма линија силе око електричног проводника добро је позната. Међутим, уколико се количина електрицитета на плочама кондензатора почне мењати као последица ће се појавити око кондензатора и магнетно поље које је повезано са електричним пољем које са изменљивим електричним пољем формира електромагнетно поље. Аналогна појава следи при промени струје кроз проводник.

Закони промене електромагнетног поља у времену и простору дефинисани су Максвеловим једначинама. Ове једначине чине систем слично систему алгебарских једначина. Променљиве величине у Максвеловим једначинама су: електрично поље **E** и магнетно поље **H**¹². Свака од ових величина зависи како од времена тако и од простора. За ваздух Максвелове једначине су у следећем облику.

Collection Service (SCS), чије су активности веома тајне и чија је улога да дају Американцима, у потпуној тајности, информације о новим средствима за превазилажење тешкоћа на које се наилази у операцијама прислушкивања узрокованим напретком енкрипције ради заштите светских комуникација.

¹² “Замашћивањем“ истичемо векторски карактер варијабле.

$$\epsilon_0 \frac{\partial \vec{E}}{\partial t} = \text{rot} \vec{H}$$

$$\mu_0 \frac{\partial \vec{H}}{\partial t} = -\text{rot} \vec{E}$$

У горњим једначинама ϵ_0 је диелектрична константа а μ_0 магнетна пермеабилност (пермитивност, пропустљивост,). Индекс "0" односи се на вакуум чија се својства практично не разликују од ваздуха.

Сваки (радио)пријемни уређај (Разингар, 1971), без обзира на врсту модулације, има одређену ширину пропусног опсега у којем прима сигнале. На излазу из пријемника репродукују се сви сигнали које пријемник прими у пропусном опсегу. Ови сигнали за пријемник представљају сметајући сигнал (уколико нису корисни сигнал).

$$1 \leq \frac{P_{\text{prisig}}}{P_{\text{korsig}}}$$

Отуда фреквентно и просторно блиска средства утичу једна на друге. Њихов утицај се одређује на основу горње формуле, са напоменом да увек треба узимати у обзир снаге које стварно учествују у стварању интерференције. У формули су ***P_{prisig}*** – снага прислушкиваног сигнала на месту пријема, а ***P_{korsig}*** – снага корисног сигнала на месту пријема. Да би неки сигнал био "ухваћен" очигледно је, према горњој формули, да се за прислушкивање мора користити пријемник изузетно високог нивоа осетљивости.

Последице

Ако нису предузете превентивне мере (Eck, 1985), прислушкивање видео јединица и других делова рачунарског система, могуће је вршити на дистанци од неколико стотина метара. Коришћењем црно-белих ТВ пријемника и усмерених антена, са антенским појачивачима, каткад је могуће сакупити информације са неколико типова видео јединица, на дистанци преко 1 km. Ако се користе сложенији (професионални) пријемни и декодујући уређаји дистанца може да буде много већа.

Закључујемо да ова могућност има последица на методе високе заштите информација. Ово је посебно важно у случајевима где су неке превентивне мере већ предузете, као што је на пример криптозаштита сигнала на линији везе. Али и ако реагујемо заштитом против прислушкивања сигнала са рачунара треба знати да ниједан систем није тако савршен, да ни тада није без "слабих" тачака.

Како је релативно једноставно да се реконструише информација из поља зрачења видео-дисплеј јединице овај феномен може да има последице на безбедност у оним случајевима кад се захтева средњи или мањи ниво безбедности информација.

Треба имати на уму да је могуће прислушкивати банкарске или неке сличне трансакције које се обављају помоћу персоналног рачунара. На тај начин могуће је да ваш комшија копира информације показане на терминалу за време ових активности (тј. податке о финансијској ситуацији) коришћењем само његовог ТВ пријемника.

Све ово говори да проблем прислушкивања захтева рангирање нивоа безбедности информација у опсегу од строго поверљивих до приватно осетљивих.

ЗАШТИТА ОД ПРИСЛУШКИВАЊА РАЧУНАРСКИХ СИСТЕМА

Описани проблем захтева заштиту рачунарских система почев од мера за детекцију и мерење чак и ометајућих сигнала које емитују делови рачунарског система. Постоје алтернативе у заштити почев од организационих (физичких) до чисто техничких мера. Могу да се развију “оклопи” и процедуре које би редуковале компромитујуће зрачење, дефинисати и зоне, око уређаја, са довољним дистанцама на којим није могуће или је отежано прислушкивање. Прво решење је веома скупо (<http://www.eskimo.com/>, 2002). ТЕМПЕСТ рачунар, у односу на просечни, је око два и више пута скупљи. Свака друга заштита оклапањем или неким другим заштитним зонама је исто тако скупа. Свакако да примена мера зависи од потреба и могућности система који се штити.

Смањење нивоа зрачења

Постоје разни начини (Eck, 1985) да се смањи ниво зрачења електронских кола. Они подразумевају:

- при изради рачунарског система не користити фамилију брзих дигиталних кола од оне која је потребна за нормалан рад. Овим је ограничена горња гранична учестаност израченог спектра;
- област зрачења петљи електричних кола смањити на најмању могућу меру. Ово се може остварити обезбеђивањем повратног вода, уколико је то могуће, за сваки вод сигнала на штампаној плочи,
- држати водове за међусобну везу што је могуће краће.

Наведене мере смањиће тотални износ зрачења са штампаних кола на уређају. Оне не могу смањити зрачење електронског млаза на екрану. Одатле следи да су наведене додатне мере обавезне.

У процесу заштите целе видео-дисплеј јединице, терминала или било које друге компоненте рачунарског система, потребно је водити рачуна да исти буду добро уземљени, што може бити једна од мера смањења зрачења. Метални оклоп може да задржи електромагнетну енергију унутар рачунарске јединице. Ефекти оклапања, изражени у јединицама за пригушење (у dB), биће готово пропорционални са дебљином оклопа и врстом материјала у фреквентном опсегу од неколико стотина KHz до неколико стотина MHz (у зависности од величине, на пример, видео јединице или терминала). Међутим, конструкција таквог оклопа није увек изводљива из следећих разлога:

- делови оклопа могу да утичу на видљивост симбола на екрану;
- каблови за везу са спољашњим светом (спрезање са рачунаром, прикључак на мрежу) могу да компромитују заштиту;
- тастатура мора да буде прегледна за оператера;
- у већини случајева потребни су отвори за вентилацију.

Да би ублажили горе наведене недостатке, на тржишту је могуће пронаћи следеће уређаје, материјале и помагала:

- екрани ниског нивоа зрачења¹³;
- екрани реализовани технологијом течних кристала, тзв. LCD технологија;
- металне (златне) превлаке на CRT¹⁴ екранима;
- грубу решетку убачену испред CRT екрана;
- метално саће за вентилацију;
- оклопљене каблове за интерну везу рачунарских компоненти;
- електричне филтре за заштиту од зрачења каблова за напајање;
- специјалне материјале за спајање различитих делова оклопа.

Већина препоручених мера за смањивање нивоа зрачења веома су скупе и могу да повећају цену рачунара за два до три пута, у зависности од крајњег очекиваног нивоа зрачења. Коначно, као једно од скупљих решења, смештање рачунара у Фарадјев кавез решава проблем заштите од КЕМЗ-а.

Повећање нивоа шума у рачунару као мера заштите

Са гледишта радио интерференција повећање нивоа шума којег генерише рачунар најгоре је могуће решење заштите. Овакво решење је проблематично због законски регулисаних лимита шума и зато је немогуће направити рачунар са толиким изворима шума.

Једно од решења за заштиту од прислушкивања у овом случају би било на пример смештање много рачунарских уређаја у једну просторију. Међутим, експерименти су показали (*Eck*, 1985) да ово није добро решење. Наиме, карактеристике рачунара у погледу зрачења увелико су одређене резонанцијама на неким фреквенцијама. Ове резонанције појављују се на различитим фреквенцијама, па чак и код два рачунара истог типа. То значи да је прислушкивање могуће и у скупу рачунара, јер свака јединица има "свој отисак прста" - различиту (резонантну) фреквенцију на којој је зрачење доминантно.

Криптографски дисплеји

Основни фактор који доводи до откривања информације на видео јединици или терминалу преко нормалног ТВ пријемника је сличност између два система стварања слике на екрану. Због тога је једноставно и адекватно решење овог проблема промена секвенце у којој се исписују линије на екрану. Овај систем (*Eck*, 1985) не пружа потпуно сигурну заштиту против поновљеног прислушкивања, али је адекватан у већини случајева. Нарочито је успешан уколико се захтева само приватност информација или низак ниво сигурности, као што је случај код кућних набавки и

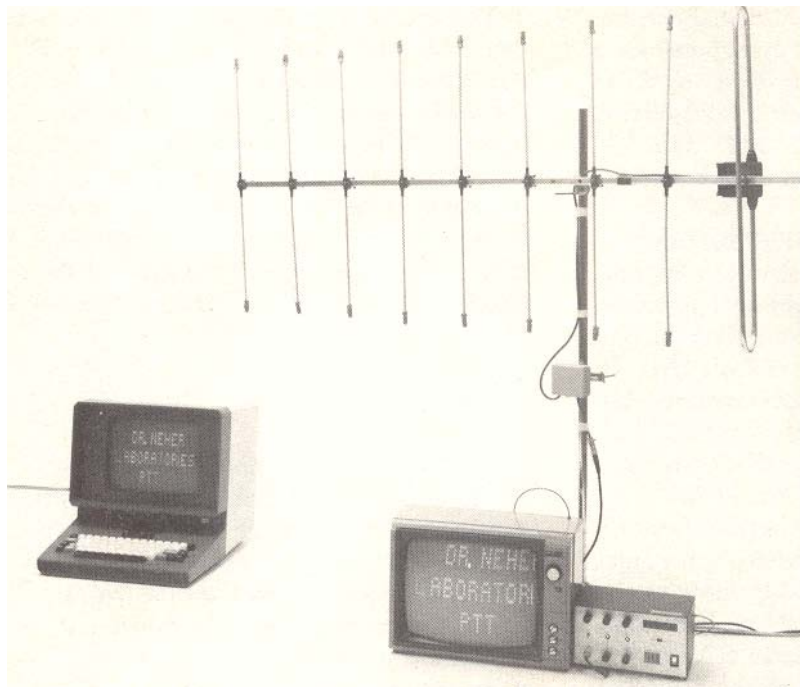
¹³ Јавно доступни стандарди у вези са зрачењем дефинишу, само, зрачења према еколошким односно ергономским захтевима за електронску опрему. И овако редуковано зрачење смањује компромитујућу емисију. Постоје на пример следећи шведски стандарди: MPR-II – стандард шведске Владе у вези максималне радијације видео терминала, а према SCPE (*Swedish Confederation of Professional Employees*) TCO'92 у вези смањења магнетског поља, електричне безбедности и еколошки - ергономски (TCO'95 до TCO'99) стандарди за електронске уређаје. Према овим стандардима дефинише се величина електричног поља у V/m и магнетског поља у A/m. Мерно подручје за MPR-II је од 50cm око монитора а за TCO мерно подручје је делом нешто строжије, испред екрана - 30cm. За MPR-II величина електричног поља се креће од 2,5 V/m до 25 V/m а за TCO величина овог поља је од 1,0 V/m до 10 V/m.

¹⁴ CRT - *Cathode Ray Tube*, катодна цев.

већине службених набавки. Цена система је реална у односу на очекивани ниво безбедности.

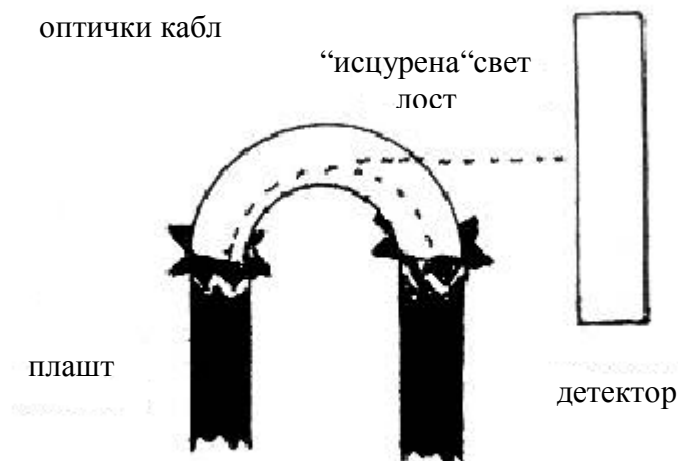
ЗАКЉУЧАК

Кад су у питању информациони системи и њихови делови, рачунари, комуникације, мреже, код нападача је присутна вечита дилема да ли ометати (прекидати или модификовати), обмањивати (модификовати или фабриковати) или прислушкивати (претицати). Свака од наведених радњи (Бањац, 1995) има своје предности и недостатке, а примењује се у зависности од ситуације. За заштиту су значајне све три, имајући у виду да се активности прислушкивања које нападач проводи тешко или готово никако не откривају, што упућује на готово непрекидно предузимање мера заштите.

Слика 3. Слика (Еск, 1985: 272) на ТВ "скинута" са VDU-а

Пре 17 година доказано је да се може прислушкивати сигнал са видео терминала, чак комерцијалном опремом, са дистанце од 1 km, слика 3. Како се, доказано, може прислушкивати сигнал са VDU-а овом врстом напада угрожене су све јединице рачунара.

Слика 4. "Цурење" сигнала са оптичког кабла

Криптозаштита условно решава проблем отицања података путем КЕМЗ-а на телекомуникационом воду. Међутим, штићење информационог система у рачунарској мрежи, у транзиту – криптозаштитом у преносу, усмереним антенама, сателитским везама, оптичким кабловима па и ласерским везама очигледно није довољно. Рачунарске мреже са спојним путевима додатно заштравају проблем отицања из података информационог система. Рачунарске мреже: LAN, CAN, MAN, WAN, чини и комуникациони подсистем, поред рачунарског, чији значајан део представљају телекомуникациони водови. За пренос сигнала у рачунарским мрежама користе се све врсте телекомуникационих система различитих из угла функционалности, поузданости и безбедности:

1. Каблови; лако се уочавају - идентификују. Самим тим олакшано је прекидање, претицање и фабрикација. Према (Highland, J.H. 1989), слика 4, доказује да се може прислушкивати сигнал који се преноси чак и оптичким каблом.
2. Радиорелејни пренос; без обзира на усмеравање могући су прислушкивање, фабрикација а и прекидање сигнала.
3. Радио пренос; посебно проблематичан у односу на прислушкивање због дифузности сигнала.
4. Сателитска и тропоскетерска комуникација (комуникација у којој се атмосфера користи као рефлектор) су слични као и радиорелејни пренос.
5. Комуникација путем ласерског зрака; најмање проблематична на прекидање, претицање и фабрикацију. Нема дифузије, нема интерференције. Прислушкивање се лако открива. Наиме, то би био активни напад, ласерски зрак би се морао прекинути што би био довољан знак да је информациони систем (ИС) нападнут.

Са одговарајућим мерама, било оклапањем целог рачунарског система, било (Eck, 1985) исписивањем линија на екрану видео-терминала случајном секвенцом, смањује се или онемогућује детекција информације из ИС. Која ће се техника применити зависи од цене. Ипак само Фарадејев кавез, као амбијент у којем ради рачунар, гарантује релативно добру заштиту од отицања информација путем КЕМЗ-а.

Подаци – информације¹⁵ из ИС не отичу (прислушкују се) само путем КЕМЗ-а. Један од закључака (ИБМ – Интертраде, 1985) је да апсолутне заштите нема и да је највећи проблем, поред осталих, у заштити човек, било унутар или ван ИС. Отуда мере заштите ИС никад се не завршавају па и на заштити од отицања података путем КЕМЗ-а.

ELECTROMAGNETIC RADIATION EMANATIONS FROM COMPUTERS RISK OF EAVESDROPPING

Abstract: Electromagnetic radiation emanations from computers is one of possible sources of data leakage from the information system. Electromagnetic radiation through which the data leak become then compromising electromagnetic radiation (CER). The technology used either for compromising or protection of the computer from compromising the information using CER is called TEMPEST technology.

Key words: tapping, compromising electromagnetic radiation, TEMPEST technology

ЛИТЕРАТУРА

а) књиге

Бањац, Д. (1995), *Противелектронска борба*, Београд: Новинско-издавачка установа "Војска".

Долуханов, М. П. (1973), *Антенны излучают*, Москва: Свјазь.

ИБМ – Интертраде (1985), *Технике осигурања рачунског центра и заштите података - подсетник*, Радовљица: ТОЗД - заступство ИБМ изражевални центар.

Петровић, С. (2000), *Компјутерски криминал*, Београд: Министарство унутрашњих послова Републике Србије - Уредништво часописа "Безбедност" и листа "Полицајац".

Разингар, А. (1971), *Електронска противдејства*, Београд: Војноиздавачки завод.

Stallings, W. (1995), *Network and Internetwork Security Principles and Practice*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

в) чланак у часопису

Eck Van, W. (1985), *Electromagnetic Radiation from Video Display Units: An Eavesdropping Risk?*, Computer & Security, Vol 4, №4, 269-286.

Highland, J.H. (1989) *Random Bits & Bytes – Tapping Fiber-optic Cables*, Computers & Security, Vol 8, №3.

г) остало

Howard, J. (1997) *An Analysis of Security Incidents on the Internet 1989 – 1995, THESIS – SUBMITTED IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY*, Carnegie Mellon University – Carnegie Institute of Technology.

Родић, Б. (2001), *Интеракција јавних рачунарских мрежа и рачунарских мрежа специјалних институција, докторска дисертација*, Београд: Војнотехничка академија.

¹⁵ Из теорије информација: информација је протумачени податак и обрнуто, податак је кодирана информација.

Петровић Л. (2002), *Компромитијуће електромагнетно зрачење – техничка реалност и кримнални акт*, Београд : Полицијска академија, Зборник радова са Саветовања "Место и улога полиције у превенцији криминалитета", (479-501).

д) Интернет презентације

Seline, J.C. (2000), cjs%cwru@cwjcc.ins.cwru.edu.

<http://www.eskimo.com/~joelm/tempestintro.htm> (2002), *Introduction to TEMPEST*.

Др Жељко НИКАЧ, СУП БЕОГРАД

ПРИКАЗ " ЗАКОНИКА О КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ "

са објашњењима и обрасцима,

- издање МУП-а Републике Србије

Крајем прошле године Скупштина СРЈ је усвојила нови Законик о кривичном поступку, који је у међувремену објављен у "Службеном листу СРЈ" бр.70/01 од 28.12.2001.године.Сагласно чл.577 предвиђено је да нови закон ступа на правну снагу по протеку три месеца од дана објављивања, као и да у смислу чл.576 ранији ЗКП престаје да важи.Нови Законик о кривичном поступку (ЗКП) је ступио на правну снагу дана 28.03.2002.године.

У циљу благовремених припрема за примену новог ЗКП-а у издању МУП-а Републике Србије објављена је специјализована брошура под насловом "Законик о кривичном поступку" - са објашњењима и обрасцима. Брошура је настала као резултат вишегодишње плодне издавачке делатности у оквиру МУП-а и у континуитету је са ранијим веома запажених издањима, нарочито познатом петотомном Збирком закона у области унутрашњих послова (издање УП) и Коментаром КЗ РС (издање УКП). Коаутори и приређивачи су колеге дипл.правници Зоран Ђокић и МиодрагВуковић, иначе дугогодишњи искусни криминалисти.Симболична промоција је обављена на скромној свечаности у ВШУП-у у Земуну у присуству бројних представника стручне и шире јавности.

Појаву новог ЗКП-а и бројних коментара можемо сагледати имајући у виду различите друштвене, правне и остале аспекте.Са ширег становишта, социолошког, доношење новог ЗКП-а посматрамо у контексту актуелне друштвене ситуације у СР Југославији, тачније капиталних друштвених промена које су се десиле и процеса транзиције који је отпочео у свим областима.Са ужег становишта, правног, нови ЗКП је проистекао због нужности правне артикулације нових друштвених односа, а посебно хармонизације нашег нормативног поретка са модерним правним системом ЕУ у коју СРЈ очекује пријем.У том духу је усвојен и нови ЗКП који посебно афирмише област људских права, иначе неспорну и по раније преузетим међународним обавезама СРЈ (Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Конвенција о забрани тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих поступака, Европска конвенција о заштити људских права и слобода и др.).

У процесно-правном смислу, основне одреднице новог закона су да он значајно истиче улогу државног (јавног) тужиоца, затим на нови начин регулише овлашћења и поступање органа полиције и пружа посебну правну заштиту и гаранције осумњиченим и окривљеним лицима. И даље од тога, према мишљењу великог броја експерата, нови закон ове категорије учесника кривичног поступка чак чини привилегованим у односу на друге, а то у знатној мери отежава рад и поступање тужилаштва, суда и полиције.

Са становишта правне технике, "Законик о кривичном поступку" са објашњењима и обрасцима је **компилација коментара и практикума**. Он је намењен за практичну примену одредаба новог ЗКП-а пре свега у делу који се односи на **преткривични поступак**, као и улогу и овлашћења органа полиције у том домену. Концептуално, "Законик о кривичном поступку" са објашњењима и обрасцима обухвата три дела: а) законски текст, б) објашњења и в) типске обрасце, који сви заједно чине једну кохерентну и препознатљиву целину. Укупно има 256 страна и штампана је у мањем формату, а поједине важније одредбе су посебно истакнуте у "болд" техници.

А) Први део чини **законски текст** који укупно има XXXVI глава са 577 чланова, који су штампани закључно до 183 стране. Правна систематика текста обухвата три дела: а) опште одредбе, б) ток поступка и в) посебне поступке.

Опште одредбе (до стр.67) обухватају XVII глава и закључно до чл.221. Од важнијих истичемо основна начела, правни положај државног тужиоца и осталих учесника (улоге одбране), изузетно важне радње доказивања (претресање стана и лица, привремено одузимање предмета, саслушање окривљеног и сведока, увиђај и др.), мере за обезбеђење присуства окривљеног и др.

Ток поступка (стр.69-160) има XII глава и то од чл.2 2 2 до чл.5 0 4 Овај део обухвата преткривични поступак, претходни поступак, главни претрес и пресуду, затим поступак по правним лековима и посебне одредбе за скраћени и сродне поступке. Са становишта органа унутрашњих послова најзначајније су одредбе које се односе на преткривични поступак (стр.69-78) и то чл.222-24о, јер непосредно регулишу процесно-правна овлашћења полиције и њених припадника у примени ЗКП-а у пракси. Због тога су ове одредбе посебно изложене у наредном делу и на њих ћемо посебно указати.

Посебни поступци (стр.161-181) заузимају укупно VI глава и то од чл.505 до чл.569. У смислу овлашћења и задатака припадника полиције веома су важни поступци за примену мера безбедности, пружања међународне кривичноправне помоћи, издавања окривљених и осуђених лица, потерница и објава.

Б) Други део, централни, чине **објашњења** основних правних института и решења ЗКП-а у вези **овлашћења и поступања органа унутрашњих послова**. Овај део заузима релативно кратак простор (стр.185-209) и обухвата одредбе преткривичног поступка од чл.2 2 1 до чл.2 4 ЗКП. У уводу аутор и указују на р алоге који су мотивисали законодавца за доношење новог ЗКП-а, а посебно на потребу да се и овим законом даље афирмише концепт тројне поделе државне власти. Правна аргументација иде за тим да се јасно разграниче законска овлашћења полиције, суда и тужилаштва, као и посебно истакне да искључиво државни тужилац руководи преткривичним поступком.

У ово м делу посебно место и правни статус има **осумњичени** како у преткривичном, тако и у кривичном поступку у целини. Аутори разрађују појам осумњиченог (чл.221 ст.1т.4 ЗКП), законску процедура позивања у полицију, право на одбрану уз помоћ професионалног браниоца, могућности принудног довођења у случајевима уредног позивања и неоправданог неодазивања (без и са наредбом) и

др.У чл.81 ст.1 ЗКП наводе се изузеци од овог правила и право полиције да уђе у туђи простор и без посебне наредбе.

Саслушање осумњиченог и његова права елаборирани су кроз стручне коментаре чл.226 ст.9 и чл.89-95 ЗКП.Посебна новина је да осумњичени може бити саслушан у полицији и то у присуству браниоца, као и тај исказ има процесноправну снагу доказа по ЗКП. Даље се наводе обавезна и факултативна одбрана осумњиченог, право одбране на увид у списе преткривичног поступка (осим оперативних), право осумњиченог на поверљиви разговор са браниоцем уз визуелни контакт и др.

Лишење слобде је изложено кроз коментар чл.227 ст. 1 у вези са чл.142 ЗКП, уз навођење законских разлога и обавезу да се према чл.5 ЗКП лице спроведе надлежном судији у року до 8 сати.**Задржавање** лица је приказано сагласно чл.226 ст.7-8 и чл.227 ст.1 ЗКП и оно најдуже може трајати до 48 часова, уз обавезно обавештавање надлежног истражног судије.Неспорно је и право жалбе задржаног лица и хитност у одлучивању по жалби у року од 4 сата.Сагласно чл.78 ЗКП даље се стручно коментаришу **овлашћења полиције о уласку у стан** (друге просторије) и **претресању** (стана и лица)-са наредбом или без, уз писмени извештај ЈТ. **Привремено одузимање предмета**, као и оних коју могу послужити као доказ, је посебно изложено сагласно чл.225 ЗКП и уз обавезу враћања у случају да се у законском року (до три месеца) не поднесе кривична пријава.

Увиђај је регулисан чл.238 и чл.260 ЗКП у смислу обавезе обезбеђења лица места и пружања стручно-техничке помоћи истражном судији.Полиција може обавити увиђај за кривична дела за које је предвиђена казна затвора до пет година, уз обавезу обавештавања истражног судије који није у могућности да изађе на лице места.

Надзор и снимање телефонских, других разговора и комуникација, као и оптичко снимање, детаљно су изложени у стручном коментару чл.232 ЗКП.Ради се о оперативно-тактичким мерама и радњама у изузетним случајевима, по одобрењу истражног судије и најдуже до 6 месеци.Због изузетне осетљивости ове мере су под посебним правним режимом службене тајне и уз контролу судских органа.

Достављање података о стању пословних или личних рачуна осумњиченог је изложено кроз коментар чл.234 ЗКП, за кривична дела код којих је забрањена казна затвора од 10 година и на основу наредбе истражног судије.

Потражне радње предузима полиција у смислу чл.225 ЗКП и у циљу проналажења починиоца кривичног дела и саучесника, затим осујећења бекства или сакривања, обезбеђења трагова, прикупљања потребних обавештења и др.Овлашћења полиције односе се на преглед објеката и превозних средстава, путника и пртљага, ограничење кретања на одређеном простору, утврђивања истоветности лица и предмета, расписивања потрага за лицима и стварима.

Сагласно чл.226 ЗКП посебно се наводи овлашћење полиције да **прикупља обавештења од грађана** и с тим у вези их позива, уз законско ограничење разговора до 4 часа.

В) Трећи део, последњи, чине **типски обрасци** за свакодневно поступање и примену одредаба ЗКП-а у пракси.Има их укупно 19 и систематизовани су и обележени ознакама од ЗКП-1 до ЗКП-19 (стр.209-248).Напомињемо да су исти обрасци посебно штампани и достављени свим организационим јединицама МУП-а

Републике Србије, што је у великој мери и за релативно кратко време омогућило лакше привикавање полиције и њених припадника на нова законска решења ЗКП-а.

Да резимирамо, “Законик о кривичном поступку” са објашњењима и обрасцима, који је објављен у издању МУП-а Републике Србије, је за сада први и јединствени коментар преткривичног поступка у нашој кривично-процесној материји. Писан је једноставним правним језиком и на веома приступачан начин, па је за кратко време прихваћен од стране припадника полиције као изузетан стручни коментар и практикум за примену новог ЗКП-а у пракси.

ПРИКАЗ

ЧЕТВРТА БИЈЕНАЛНА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА *POLICING IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: DEVIANCE, VIOLENCE AND VICTIMIZATION* (ОБАВЉАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ПОСЛОВА У ЦЕНТРАЛНОЈ И ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ: ДЕВИЈАЦИЈЕ, НАСИЉЕ И ВИКТИМИЗАЦИЈА) – 12-14. СЕПТЕМБАР 2002., ЉУБЉАНА, СЛОВЕНИЈА

У организацији Високе полицијско-безбедносне школе и The Scarman Center University of Leicester из Велике Британије, у Љубљани је у времену од 12. до 14. септембра 2002. године одржана четврта бијенална међународна конференција *Policing in Central and Eastern Europe: Deviance, Violence and Victimization* (Обављање полицијских послова у Централној и Источној Европи: Девијације, насиље и виктимизација).

На овој конференцији узело је учешће преко сто учесника из двадесет земаља, а у два и по дана рада конференције презентирано је 60 радова сачињених од стране 80 аутора из 19 земаља из Европе, Америке, Азије и Африке.

Радови су објављени у посебном зборнику на енглеском језику, иначе званичном радном језику на овом скупу, који је подељен учесницима.¹

Конференција је имала два паралелна тока од којих је једна била везана за науку и истраживачки рад у вези полицијског рада, а друга за експерте у пракси обављања полицијских послова. Презентације су биле у виду панела (формална презентација написаног рада са временом предвиђеним за дискусију) и постер сесија (збирне презентације индивидуалних радова). Поред пленарних сесија на почетку и на крају конференције, радило се у следећим сесијама:

1. Промена улоге полиције
2. Полицијски одговор на девијацију и насиље
3. Корупција у полицији
4. Динамика девијација у оквиру полиције
5. Виктимолошки аспекти девијација и насиља
6. Тероризам, организовани криминал и екстремизам
7. Криминолошки, криминалистички, форензички и амбијентални аспекти девијација и насиља
8. Психолошки и организациони аспекти полицијског рада у односу на девијације и насиље

као и у три радионице:

1. Откривање и заштита: Превенција насиља на радном месту,
2. Основа контроле криминалитета: Наставни план и програм Полицијског менаџмента у примењеној криминологији
3. Маркетинг безбедности

¹ Један примерак овог зборника налази се у библиотеци Више школе унутрашњих полова и на располагању је корисницима.

Овом међународном скупу је, по позиву, учествовала и делегација МУП Републике Србије у саставу:

- пуковник Србислав Ранђеловић, начелник УКП
- пуковник Милош Војновић, помоћник начелника УП
- потпуковник др Желимир Кешетовић, начелник Истраживачко развојне јединице ВШУП
- мр Милица Тошић, истраживач у Истраживачко развојној јединици ВШУП

Присуство српске делегације наишло је на запажено интересовање словеначких медија којима су пуковници Ранђеловић и Војновић дали више интервјуа у вези актуелне безбедносне ситуације и процеса реформи Министарства унутрашњих послова Републике Србије.

Посебну пажњу учесника научног скупа привукли су реферати др Желимира Кешетовића *Police Public Relations in Function of Crime Prevention (Полицијски односи са јавношћу у функцији превенције криминалитета)* и мр Милице Тошић *The Importance of Preventing Corruption and Current Problems in Combating Corruption in Serbia (Значај превенције корупције и актуелни проблеми у борби против корупције у Србији)*.

Представници Високе полицијско-безбедносне школе сарадњу у свим областима рада (размена литературе, наставних програма, предавача и студената у складу са Болоњском декларацијом, заједнички истраживачки пројекти итд.).

Боравак наше делегације на овом међународном научној скупу био је користан како због сагледавања међународних искустава везаних за поједине аспекте полицијског рада, тако и због представљања и афирмације МУП Републике Србије и Више школе унутрашњих послова у међународној научној и стручној јавности и отварања перспективе за будућу сарадњу.